

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Monika Grünová

**České vyšší dívčí školství na jihu Čech  
v letech 1850-1914**

**(Čtyři příspěvky k jeho poznání)**

Diplomová práce

České Budějovice 2006

vedoucí diplomové práce: doc. Dagmar Blümlová, CSc.

## ANOTACE

Monika Grünová,

### **České vyšší dívčí školství na jihu Čech v letech 1850-1914 (Čtyři příspěvky k jeho poznání),**

Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2006, 126 s., 27 příloh.

Diplomová práce sleduje předpoklady vzniku vyšších dívčích škol a jejich proměny v návaznosti na měnící se společenské požadavky v období let 1850-1914. Snaží se analyzovat vytyčené cíle jednotlivých škol v poskytovaném vzdělání a konfrontovat je s požadavky společnosti v jednotlivých etapách druhé poloviny 19. století a na počátku století následujícího. Výběr jihočeských škol je zcela záměrný, neboť každá škola je svým způsobem unikátní, a přesto dobou svého vzniku naprosto typická. Jde o Vyšší dívčí školu v Písku, Českou dívčí pokračovací školu spolku Ludmila v Českých Budějovicích a Dívčí lyceum spolku Ludmila v Českých Budějovicích.

Práce vznikla na základě studia odborné literatury a pramenů uložených v SOkA Písek, v SOkA České Budějovice, v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze, ve Státní vědecké knihovně v Českých Budějovicích, v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, v Prácheňském muzeu v Písku a v tamější knihovně.

Po nezbytném vymezení tématu, zaměření práce a kritickém zhodnocení pramenů a literatury následuje kapitola věnovaná vývoji školství v českých zemích, historii dívčího školství a změnám požadavků společnosti na dívky, které osvětlují nutnost vzniku nových typů škol. Třetí kapitola je věnována kulturnímu životu v Písku a písecké vyšší dívčí škole od jejího založení až po zánik. Čtvrtá kapitola je rozčleněna do několika podkapitol, které mapují společenský život v Českých Budějovicích od poloviny devatenáctého století, budějovické školství a především se věnuje dvěma českobudějovickým dívčím školám. Následující dvě kapitoly

završují celkový obraz vyššího dívčího školství krátkým pohledem na učebnice používané na dívčích školách a na dívčí zábavně-vzdělávací četbu na jihu Čech. Po nezbytném závěru následuje seznam použitých pramenů a literatury a část přílohová.

## THE ANNOTATION

Monika Grünová,

**Czech high girl's educational system on the South of Bohemia in the years 1850-1914 (four reports for its understanding),**

The graduation thesis, the College of Education at the University of South of Bohemia, Ceske Budejovice 2006, 126 sides, 27 enclosures.

The thesis pursues background of high girl's schools and their transformations together with changing social requirements in the years 1850-1914. It tries to analyze setting targets of schools in coming education and tries to take control of the targets together with social requirements in several periods of the second half of 19 century and at the beginning of next century. A choice of schools of South of Bohemia is quite wilful, because each of school is unique, despite time of their beginning, schools are absolutely typical. It was chosen the High girl's school in Pisek, the Czech girl's continuation school of Ludmila's association in Ceske Budejovice and the Girl's seminary of Ludmila's association in Ceske Budejovice.

The thesis was caused by study of specialized publication which are on deposit in the Record Office in Pisek and Ceske Budejovice, in the Museum of J.A. Komensky in Prague, in the National Science Library in Ceske Budejovice, in the Museum of South of Bohemia in Ceske Budejovice, in the Museum of Prachen in Pisek and town library in the same place.

After definition of topic, intent of thesis and critical source analysis and literature it succeeds a chapter about educational system development in Czech countries, history of girl's education and changes of social requirements to girls. The changes of social requirements to girls bringing out necessity of formation new types of schools. The third chapter is about cultural life in town Pisek and high girl's school in Pisek from its

foundations to its abolishment. The fourth chapter is divide into a few of small chapters which map over social life in Ceske Budejovice from half of 19 century, education in Ceske Budejovice and above all girl's school in Ceske Budejovice. Next two chapters round off total view of high girl's education with short look on schoolbooks which were used at girl's schools. After an epilogue follows a list of used sources, literature and a part of enclosure.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, výhradně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích 28. dubna 2006

.....

Za laskavý přístup, trpělivost a cenné rady nejen při vedení diplomové práce bych chtěla poděkovat především doc. Dagmar Blümlové, CSc., jejíž spolupráce mě provázela po celou dobu studia. Za ochotu a odborné konzultace děkuji pracovníkům Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze Mgr. Františku Morkesovi a Mgr. Marcelu Desortové. Také děkuji PhDr. Jiřímu Práškoví z Prácheňského muzea v Písku za seznámení s píseckou vyšší dívčí školou a dále pracovníkům Státního okresního archivu v Českých Budějovicích a v Písku. Za přínosný rozhovor děkuji Mgr. Jiřímu Petrášovi a Mgr. Leoši Nikrmajerovi z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Za lásku a všestrannou podporu bych chtěla poděkovat všem svým nejbližším, bez nichž by tato práce zcela jistě nevznikla.

# OBSAH

## 1. ÚVOD

|                                       |    |
|---------------------------------------|----|
| 1. 1. Téma diplomové práce .....      | 10 |
| 1. 2. Hodnocení literatury.....       | 13 |
| 1. 3. Hodnocení pramenů.....          | 18 |
| 1. 4. Rozčlenění diplomové práce..... | 22 |

## 2. VÝVOJ ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1775-1914

|                                                                                                            |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2. 1. Obecné a střední školství.....                                                                       | 24 |
| 2. 2. Nelehká cesta k vyššímu dívčímu vzdělání.....                                                        | 31 |
| 2. 3. Změna společenských požadavků aneb od vyšších dívčích škol ke školám odborným a k dívčím lyceím..... | 41 |

## 3. ŠKOLSTVÍ A KULTURNÍ ŽIVOT V PÍSKU

|                                                                                                                                        |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 3. 1. „ <i>Po řece Otavě, za vorem vor...</i> “ aneb Písek v 19. a na počátku 20. století.....                                         | 45 |
| 3. 2. „ <i>Zdalo se, jako by rosa dávno žádaná na něžná kvítka a poupátka padala...</i> “ aneb založení písecké vyšší dívčí školy..... | 48 |
| 3. 2. 1. Cyklus přednášek a předměty vyučované na škole.....                                                                           | 50 |
| 3. 2. 2. Od velkého zájmu k rychlému zániku.....                                                                                       | 55 |

## 4. SPOLEČNOST A ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

|                                                                                                                                         |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 4. 1. Česko-německé sváry a spolkový život v Českých Budějovicích a jejich význam pro kulturní rozvoj v druhé polovině 19. století..... | 58 |
| 4. 2. Rozvoj školství v Českých Budějovicích v druhé polovině 19. století.....                                                          | 61 |
| 4. 3. Česká dívčí pokračovací škola spolku Ludmila v Českých Budějovicích                                                               |    |
| 4. 3. 1. Příčiny vzniku pokračovací školy, její proměny a vývoj do 1. světové války.....                                                | 65 |
| 4. 3. 2. Vyučované předměty a jejich proměny do počátku 20. století.....                                                                | 72 |

|                                                                                       |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4. 3. 3. Odborná škola, pracovna, škola kuchařská a jejich předměty.....              | 75  |
| 4. 3. 4. Speciální a večerní kurzy školou nabízené.....                               | 78  |
| 4. 3. 5. Krátký pohled do života studentek odborné školy.....                         | 81  |
| 4. 4. České dívčí lyceum spolku Ludmila v Českých Budějovicích                        |     |
| 4. 4. 1. Příčiny vzniku dívčího lycea a jeho proměny do 1. světové války.....         | 84  |
| 4. 4. 2. Předměty vyučované na dívčím lyceu.....                                      | 89  |
| 4. 4. 3. Krátký pohled do života studentek dívčího lycea.....                         | 92  |
| 5. UČEBNICE POUŽÍVANÉ NA VYŠŠÍCH DÍVČÍCH ŠKOLÁCH NA JIHU ČECH.....                    | 94  |
| 6. ZÁBAVNÁ I VZDĚLÁVACÍ ČETBA PRO DÍVKY NA JIHU ČECH „ZLATÁ KNIHA DÍVEK ČESKÝCH“..... | 102 |
| 7. ZÁVĚR.....                                                                         | 105 |
| Seznam pramenů a literatury.....                                                      | 109 |
| Seznam příloh.....                                                                    | 123 |
| Přílohy                                                                               |     |

# **1. ÚVOD**

## **1. 1. TÉMA DIPLOMOVÉ PRÁCE**

Vzdělání je zajisté jednou z nejdůležitějších hodnot lidské společnosti, je také základní podmínkou pro zajištění budoucích generací, které v sobě ponesou jen to nejlepší. To co se do člověka vloží i nevloží v průběhu vývoje, se s velkou pravděpodobností promítne v kvalitě života tohoto člověka až bude dospělý, ale také v úrovni celé budoucí společnosti, jejíž základ svým stylem života a svými potřebami vytváří.

Společnost však netvoří jen muži, kterým se dostalo soustavnějšího vzdělání poměrně brzy, a tak rodící se moderní společnost devatenáctého století začíná stále silněji prosazovat také kvalitní vzdělání dívcí.

Jak klikatě vedla pouť k vyššímu dívčímu vzdělání, tak vedla i má cesta k tomuto tématu. Vzhledem k tomu, že jsem se již v roce 2003 ve své seminární práci zabývala historií českobudějovické hudební školy, která toho roku oslavila sté výročí od založení, bylo mi období přelomu 19. a 20. století velice blízké. Tehdejší dynamický rozvoj společenského a kulturního života, který se plně odráží i v životě škol, si mě doslova získal, a tak jsem období přibližně od poloviny 19. století do „velké války“ zůstala věrná. Ve svém badatelském zájmu jsem se v následujícím roce opět zaměřila na oblast školství, tentokrát však v období let 1914-1918 a skromně jsem svým článkem o českém učitelském ústavu přispěla do sborníku Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. Při volbě tématu diplomové práce jsem proto měla poněkud snadnější rozhodování, neboť jsem věděla, že chci pokračovat cestou školství v období přelomu století. Poté, co jsem musela opustit téma učitelského ústavu, jsem hledala jinou vzdělávací instituci, jejíž historie by mě zaujala. Tématem číslo jedna se záhy stalo vyšší dívčí školství, k němuž mě přivedl především velice přínosný rozhovor s Mgr. Františkem Morkesem v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze. V té době jsem již pracovala s prameny k písecké vyšší dívčí škole a snad přehnaný patriotismus mě vedl k hledání

podobné školy také v jihočeské metropoli. Tak jsem dospěla až k trojlístku vyšších dívčích škol na jihu Čech, kterému jsem zasvětila i tuto práci. Proč právě tyto školy? Každá z nich si drží nějaké prvenství, ale zároveň je zcela typická pro období, ve kterém jednotlivé typy ústavů poskytujících vyšší dívčí vzdělání vznikaly. Vyšší dívčí škola v Písku založená roku 1860 byla vůbec první školou tohoto typu. Druhá je Česká dívčí škola pokračovací spolku Ludmila v Českých Budějovicích a trojici uzavírá Dívčí lyceum spolku Ludmila v Českých Budějovicích.

Zatímco úvodní kapitoly mají obecnější charakter, hlavní těžiště práce spočívá ve čtyřech následujících kapitolách. Prvé dvě se zabývají kulturním ovzduším dvou jihočeských měst a z něj vyrůstajícími předpoklady vzniku vyšších dívčích škol, školami samotnými a krátce i životem tamějších studentek. Druhé dvě kapitoly pak přibližují používané učebnice, které doplňuje jedinečná mimoškolní zábavně-vzdělávací četba pro dívky z jihu Čech.

Předkládaná diplomová práce neusiluje o podrobné zmapování dívčích vzdělávacích ústavů v jižních Čechách, ani o podání celistvého obrazu vzdělávací činnosti vybraných škol. Cílem je přispět k tématu dívčího školství, konkrétně k vývoji vyššího dívčího školství na jihu Čech, kterému bylo dosud málo věnováno, a otevřít tak množství cest, jimiž se může ubírat další badatelské úsilí. Záměrem není postihnout celou historii vybraných škol, ani školy srovnat, ale přiblížit příčiny jejich vzniku, postihnout jejich sepětí s kulturním životem města a zaměřit se především na lidský aspekt. Odtud také plyne zájem spíše o lidské příběhy, než o přesné statistiky. Práce si klade množství otázek: Z jakého prostředí a atmosféry školy vyrůstaly? Kdo stál u jejich zrodu? Jaké předměty se na školách vyučovaly a v jakém rozsahu? Jak hodnotila veškerou školní činnost společnost mateřských měst? Jak byly samy dívky spokojeny se svým studiem?

Položme si však ještě jednu otázku. Co dotváří pestrou mozaiku vzdělání vedle studentů, učitelů a nejrůznějších školských nařízení? Jsou to především knihy, bez nichž je výuka sice možná, ale v každém případě namáhavější a méně pestrá. Podíl zásluh člověka a učebnic je ve vyučovacím procesu téměř srovnatelný. Právě učebnice jsou dosud

neprobádanou a velice přitažlivou oblastí. Vzhledem k zaměření jsou ve středu badatelského zájmu této práce především učebnice dívčí a také zábavně-vzdělávací četba, která měla být náhradou za učebnice především dívkám školu nenavštěvujícím. Na zajímavosti také přidává fakt, že jedny z prvních dívčích učebnic byly vydávány píseckými vlastenci už v šedesátých letech devatenáctého století a celý soubor je téměř kompletně dochován a snadno dostupný ve Státní vědecké knihovně v Českých Budějovicích a částečně v knihovně Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze.

V kontextu kapitol o rozvoji školství a počátcích dívčího vzdělávání v českých zemích má práce poukázat na jistou nutnost vzniku těchto ústavů také na jihu Čech a zároveň chce zdůraznit jejich jedinečnost a důsledky pro další rozvoj vzdělávání dívek v regionu. Na „malých“ dějinách chce tato práce ukázat proměny společenských požadavků na dívčí vzdělání i možnosti, které se dívkám po studiu na různých ústavech otvíraly.

Tak jako mi byly velkou oporou a přínosem mnohé diplomové práce zabývající se tématem školství, ať je i tato alespoň prvním krokem k pracím dalším.

## 1. 2. HODNOCENÍ LITERATURY

Vzhledem k tomu, že se diplomová práce zabývá vývojem dívčího školství a společenskými změnami, které určovaly nové směry, jakými se bude vyšší dívčí školství v následujících letech nejen na jihu Čech ubírat, je také literatura velmi rozsáhlá a na první pohled snad nestejnorodá a příliš široká. S ohledem na záměr a koncepci celého díla je však takovéto složení literatury pouhou nutností.

Základní seznámení s literaturou a orientaci v tématu mi v první řadě poskytly především velice kvalitní diplomové práce<sup>1</sup>, které na Historickém ústavu Jihočeské univerzity v posledních letech vznikají pod dohledem PhDr. Miroslava Novotného<sup>2</sup>, CSc., ač se většinou zabývají církevním školstvím.

Badatelsky nejzajímavější a nejobjevnější byla asi práce na kapitole o učebnicích používaných na dívčích školách na jihu Čech, pro kterou jsem využila téměř kompletně dochovaného souboru unikátních píseckých učebnic<sup>3</sup> ze šedesátých let devatenáctého století a učebnice, které jsem

---

<sup>1</sup> M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium Jany Zátkové v Českých Budějovicích 1903–1950*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2005; J. BRČÁKOVÁ, *Český učitelský ústav v Českých Budějovicích v letech 1905–1920*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2005; K. KOTILOVÁ, *Český učitelský ústav v Českých Budějovicích v letech 1920–1948*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2005; M. MARŠÁKOVÁ, *Kongregace Sester Nejsvětější Svátost v Českých Budějovicích*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2002; D. JAKŠIČOVÁ, „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ *Učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2003; M. BLIŽŇÁKOVÁ, *Filosofické lyceum v Českých Budějovicích 1803–1848*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2000; L. JANDOVÁ, *Působení řádu piaristů v Českých Budějovicích ve 2. polovině 18. století*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 1998; M. KOPEČNÁ, *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800–1848*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2003.

<sup>2</sup> M. NOVOTNÝ, *Mariánská družina učitelek a kandidátek při kostele Božského srdce Páně v Českých Budějovicích (Mariánské družiny v Českých Budějovicích v první polovině 20. století)*, Documenta Pragensia 18. Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, Praha 2000, s. 281–294.

<sup>3</sup> B. ARDELT, *Dívčí škola. Tělocvik pro dívky*, Praha 1862; J. CTIBOR, *Dívčí škola. Liturgika, čili obřady církevní*, Praha 1863; A. HEYDUK, *Dívčí škola. Nástin bájesloví slovanského a germánského*, Praha 1863; V. LEŠETICKÝ, *Dívčí škola. Nauka o slohu*, Praha 1863; K. NINGER, *Dívčí škola. Historie literatury české*, Praha 1862; J. PAŽOUT, *Dívčí škola. Nauka o člověku*, Praha 1862; J. PAŽOUT, *Dívčí škola. Fyzika*, Praha 1864; J. PAŽOUT, *Dívčí škola. Povaha živočichův*, Praha 1864; J. SOUKUP, *Dívčí*

našla v knihovně Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze<sup>4</sup>. Zde alespoň malou poznámku k tomu, že k mé velké lítosti a k velké škodě této práce se mi k bližšímu prostudování dostalo do rukou z poměrně velkého seznamu mnou požadovaných učebnic jen dvanáct titulů. Práci v tamější knihovně velmi znesnadňuje absence elektronického katalogu místních knih, na kterém se od letošního roku pomalu pracuje, a který snad při příští návštěvě pomůže odhalit více. Pro kapitolu o učebnicích byl velmi podnětný také příspěvek Jarmily Klímové *Školní pomůcka 19. století*<sup>5</sup>, který sice nepojednává přímo o učebnicích, ale mapuje ostatní nezbytné doplňky vyučovacího procesu.

Ostatní prostudovanou literaturu lze rozdělit do několika okruhů. V úvodních kapitolách práce pojednává obecně o dějinách školství v českých zemích v letech 1775 – 1914. Teoretický a faktografický základ pro tuto část mi poskytla zejména díla Jana Šafránka *Školy české*<sup>6</sup> a *Za českou osvětou*<sup>7</sup>. Obě pozitivistická díla, obdivuhodná svou důkladností a přesností, zachycují vývoj českého školství až do první světové války. Dějinami školství a pedagogiky se také zabývá mladší, ale podobně laděná práce Otokara Kádnera *Vývoj a dnešní soustava školství*<sup>8</sup>.

---

*škola. Počty v příkladech a několik obrázků měřických*, Praha 1864; F. TONNER, *Dívčí škola. Chemie a technologie*, Praha 1863.

<sup>4</sup> F. SOBEK, *Děje mocnářství Rakousko-uherského. Pro střední školy*, Praha 1897; F. ŠEMBERA, *Učebná kniha dějepisu všeobecného. Pro nižší třídy škol středních III. Věk nový*, Praha 1901; F. ŠUBRT, *Učebnice a čítanka francouzská. Pro třetí třídu českých škol středních*, Praha 1895; J. GEBAUER, *Krátká mluvnice česká*, Praha 1894; P. PROCHÁZKA, *Nauka o domácím hospodářství*, Praha 1875; A. POKORNÝ – J. ROSICKÝ, *Přírodopis pro školy měšťanské. První stupeň. Popsání důležitých přírodnin všech tří říší se 160 vyobrazeními*, Praha 1891; F. POLÍVKA, *Rostlinopis pro nižší třídy škol středních*, Olomouc 1921; A. TRUHLÁŘ, *Výbor z literatury české. Doba nová*, Praha 1902; J. GRIM – J. PELIKÁN, *Výbor z literatury české. Doba stará*, Praha 1886; V. PETRŮ – J. DRBOHLAV, *Čítanka pro školy měšťanské, díl I.* Praha 1909; F. B. KALINA, *Obrázky z dějin vychovatelství. Ku potřebě kandidátů a kandidátek na c.k. československých ústavech ku vzdělání učitelův a učitelek.*, Praha 1886; B. KOZENN – J. JIREČEK – J. METELKA, *Zeměpisný atlas pro školy střední*, Olomouc 1893.

<sup>5</sup> J. KLÍMOVÁ, *Školní pomůcka 19. století*, in: K. BLÁHOVÁ – V. PETRBOK (edd.), *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň 2004, s. 225-231.

<sup>6</sup> J. ŠAFRÁNEK, *Školy české I-II. Obraz jejich vývoje a osudů*, Praha 1913-1918.

<sup>7</sup> TÝŽ, *Za českou osvětou. Obrázky z dějin českého školství středního v zemích koruny svatováclavské*, Praha 1898.

<sup>8</sup> O. KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství I - IV*, Praha 1929-1938.

Z množství děl z období marxistického dějepisectví jsem pracovala zejména s knihami Josefa Cacha<sup>9</sup>. Do tohoto období také patří starší práce Zdenky Veselé<sup>10</sup>.

Z novějších byly přínosné opět zejména díla Zdenky Veselé<sup>11</sup>, kolektivu autorů Růžena Váňová, Karel Rýdl a Josef Valenta<sup>12</sup> či publikace Františka Morkese<sup>13</sup>. Zvláště *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí* podává zcela ojedinělý pohled na vývoj maturitní zkoušky, což jsem ocenila zvláště ve spojení s problematikou dívčího vzdělání, neboť vztah maturitní zkoušky a vzdělávání dívek nebyl nikterak jednoduchý. Velmi zajímavé bylo také porovnávání vývoje školství s vývojem pedagogiky<sup>14</sup>, bez jejíchž stále nových poznatků by nebylo ani uskutečňovaných školských reforem.

Pro kapitolu zabývající se vývojem dívčího vzdělání jsem čerpala informace z velice zdařilé práce Mileny Lenderové *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*<sup>15</sup>, která podává také celkový pohled na ženu v devatenáctém století, bez něž by nebylo možné správně chápat problémy v prosazování dívčího (nejen) vyššího vzdělání, ani dostatečně docenovat jeho jednotlivé dílčí úspěchy. Dále jsem pro dokreslení obrazu ženy ve společnosti využila sborníku Documenta Pragensia 13<sup>16</sup>, který byl věnován tématu Žena v dějinách Prahy.

---

<sup>9</sup> J. CACH, *Výchova a vzdělání v českých dějinách III., 1. svazek*, Praha 1988; TÝŽ, *Vznik a vývoj středního školství v českých zemích*, Praha 1983.

<sup>10</sup> Z. VESELÁ, *Vývoj českého školství*, Praha 1988.

<sup>11</sup> TÁŽ, *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, Brno 1992.

<sup>12</sup> R. VÁŇOVÁ – K. RÝDL – J. VALENTA, *Výchova a vzdělání v českých dějinách IV. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem*, Praha 1992.

<sup>13</sup> F. MORKES, *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*, Praha 2003; TÝŽ, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Období let 1848 – 2001*, Praha 2002; TÝŽ, *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola. Ke 140. výročí 1863-2003*, Praha 2003.

<sup>14</sup> CH. VORLÍČEK, *Úvod do pedagogiky*, Praha 1994; L. BLATNÝ, *Dějiny pedagogiky*, Praha 1979; TÝŽ, *Přehled dějin pedagogiky*, Brno 1987; M. RIEDL, *Dějiny pedagogiky*, Brno 1984.

<sup>15</sup> M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

<sup>16</sup> J. BRABENCOVÁ, *Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století*, Documenta Pragensia 13, Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 203-211; L. FIALOVÁ, *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města Pražského v 19. století*, Tamtéž, s. 175-183; P. HORSKÁ, *Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století*, Tamtéž, s. 195-201; J. HORSKÝ, *Tématika ženy v německé historicko-antropologické literatuře*, Tamtéž, s. 31-40; M. ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky filosofie a medicíny na pražské universitě od r. 1901 do konce 1. světové války*, Tamtéž, s. 213-234.

Celkovou dobovou atmosféru v českých zemích v devatenáctém a na počátku dvacátého století skvěle dobarvují zejména práce Pavly Vošahlíkové<sup>17</sup> a Otty Urbana<sup>18</sup>, které začleňují problematiku školství do širších společenských a politických souvislostí. Z nejnovějších prací jsem využila příspěvků ve sborníku *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*<sup>19</sup>.

Pro seznámení s duchem doby, s kulturními podmínkami a se společností města Písku jsem využila starších, dosud snad nepřekonaných prací historika Augusta Sedláčka<sup>20</sup>, regionalisty a patriota Jaromíra Malého<sup>21</sup> i současníka Jiřího Práška<sup>22</sup>. Zajímavým srovnáním je pak kniha vzpomínek píseckého učitele a citlivého básníka Adolfa Heyduka<sup>23</sup>. Množství pro tuto práci nepostradatelných knih vlastní knihovna Prácheňského muzea v Písku.

Při sledování společenských poměrů a vývoje školství v Českých Budějovicích mi velmi pomohla *Encyklopedie Českých Budějovic*<sup>24</sup> plná přehledně uspořádaných faktografických informací a dále práce Daniela Kováře<sup>25</sup>. Ze starších děl jmenujme především jedinečnou vzpomínkovou knihu Františka Rady<sup>26</sup> *Když se psalo c. k. Ze života Českých Budějovic na počátku století*.

---

<sup>17</sup> P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Formování české občanské společnosti ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století*, Praha 1993; TÁŽ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

<sup>18</sup> O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

<sup>19</sup> K. BLÁHOVÁ, *Vzdělání a osvěta v českém 19. století*, in: K. BLÁHOVÁ – V. PETRBOK (edd.), *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 2004, s. 7-12; M. HLAVÁČKA, *Školství pod egidou samosprávy*, in: Tamtéž, s. 85-91; V. SUŠOVÁ, *Školství jako nástroj státní propagandy*, in: Tamtéž, s. 100-110; F. MORKEŠ, *Tradice učitelů jako nositelů kultury*, in: Tamtéž, s. 169-180.

<sup>20</sup> A. SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou II.. Od zřízení královského úřadu až do dnešní doby*, Písek 1912; TÝŽ, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou III. Dějiny zvláštních částí*, Písek 1913.

<sup>21</sup> J. MALÝ, *Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství*, Písek 1935.

<sup>22</sup> J. PRÁŠEK, *Písecké 2. tisíciletí*, Písek 2000; TÝŽ, *Písecké XX. století*, Písek 1999; TÝŽ, *Písek před 100 lety aneb Kronika roku 1896*, Písek 1995.

<sup>23</sup> A. HEYDUK, *Vzpomínky literární*, Praha 1911.

<sup>24</sup> *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998.

<sup>25</sup> D. KOVÁŘ, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice 2000.

<sup>26</sup> F. RADA, *Když se psalo c.k. Ze života Českých Budějovic na počátku století*, České Budějovice 1966; TÝŽ, *Když se psalo T.G.M. České Budějovice v prvním desetiletí republiky*, České Budějovice 1992.

Při psaní kapitol o Českém dívčím lyceu v Českých Budějovicích mi byla vítanou pomocí diplomová práce Miroslava Valenze<sup>27</sup>, která mi usnadnila přístup k četným informacím o chodu této školy. Trochu jiné zaměření a hlavně velmi dlouhé sledované období Valenzovy práce mi usnadnily hlubší soustředění na mnou vybranou problematiku a přitom kvalitní pochopení dlouhodobějších vztahů a souvislostí. Přehledné tabulky a grafy učinily zase cenné závěry z jinak nic neříkajícího množství čísel v probádaných archivních pramenech.

---

<sup>27</sup> M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*.

### 1. 3. HODNOCENÍ PRAMENŮ

Pramenů k dějinám všech tří škol, kterými se tato práce podrobněji zabývá, je poměrně hodně, nedochovaly se však ani v jednom případě v úplnosti. K sestavení této práce jsem využila pramenů umístěných ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, Státním okresním archivu v Písku, Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, Prácheňském muzeu v Písku, Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze, v tamější knihovně a archivu.

Archivní prameny k písecké vyšší dívčí škole jsou uchovány převážně ve Státním okresním archivu v Písku. Přestože fond není zpracovaný, díky ochotě pracovníků archivu jsem s ním mohla pracovat a hledat zde potřebné informace. Jak jsem se také dozvěděla, dostaly se nejdůležitější dokumenty o dívčí škole do píseckého archivu teprve nedávno s pozůstalostí Jaromíra Malého, a je proto také možnost, že se některé další prameny ještě objeví. Fond obsahuje paměti profesora Karla Ningra<sup>28</sup> a prameny k dívčímu školství<sup>29</sup>. Součástí tohoto fondu jsou i Malého výpisky z Památné knihy škol píseckých, která podle pracovníků archivu buď již neexistuje, nebo zatím jen není k nalezení. Součástí je také Program Vyšší dívčí školy v Písku z roku 1861 a ojedinělá výroční zpráva vyšší dívčí školy písecké za školní rok 1862, dále najdeme účty, několik vysvědčení či výplatní listiny některých učitelů. Nic z vyjmenovaného však zdaleka není kompletní.

Další materiály k písecké škole jsou také ve fondu Archiv města Písku<sup>30</sup>, kde jsou například Výkazy docházky a prospěchu z let 1861-1871 a Účetní kniha vyšší dívčí školy.

Prameny k českobudějovickým vyšším dívčím školám jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích a na rozdíl od fondů píseckých jsou tyto dokonale uspořádány a vybaveny inventáři.

---

<sup>28</sup> SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2271, kart. 58, *Paměti profesora Karla Ningra*.

<sup>29</sup> Tamtéž, sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

<sup>30</sup> Tamtéž, Archiv města Písku, inv.č. 356, sign. A SS 93.

V případě materiálů k České dívčí pokračovací škole spolku Ludmila v Českých Budějovicích čeká na badatele především neustálý zápas s názvem školy, který se velice často měnil a s ním i názvy archivních pramenů. Proto je nutné se oprostít od striktního hledání jediného názvu. Nepřekvapí proto, že také výroční zprávy<sup>31</sup> jsou uloženy pod dvěma názvy. Výroční zprávy bohužel nejsou kompletní, zvláště zajímavé mohly být zejména chybějící první ročníky. Přínos výročních zpráv jsem ocenila zejména pro období, kdy mlčí školní kronika. Výroční zprávy přináší vedle zpráv o chodu ústavu také základní informace o studentkách, vyučovaných předmětech a používaných učebnicích.

Z fondu s názvem Veřejná odborná škola pro ženská povolání, který je pečlivě uspořádán je badatelsky nejzajímavější školní kronika<sup>32</sup>, jež je však z blíže neznámých důvodů vedena před první světovou válkou jen do školního roku 1907/1908. Další zápisky začínají ve školním roce 1916/1917. Svůj význam mají též protokoly o poradách<sup>33</sup>, které zaznamenávají například projednávání kázeňských přestupků dívek. Bohatě členěné katalogy<sup>34</sup> jednotlivých kursů je možno využívat jako pramen pro zjištění náplně výuky v těchto kursech.

Ke zpracování části o českobudějovickém dívčím lyceu jsem využila fondu Dívčího reálného gymnázia Jany Zátkové<sup>35</sup>, jehož značnou část tvoří výkazy docházky a prospěchu<sup>36</sup> z let 1903-1950, protokoly o maturitní zkoušce<sup>37</sup> a protokoly z porad učitelského sboru<sup>38</sup>. Většina pramenů pokrývá téměř celé období existence školy<sup>39</sup>.

---

<sup>31</sup> SOKA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, knihovna C 4, *Výroční zprávy České dívčí pokračovací školy dámského spolku Ludmila 1892-1901*; Tamtéž, knihovna C 6, *Výroční zprávy Ženské školy průmyslové spolku Ludmila 1908-1916*. (Dále jen *Výroční zprávy odborné školy*).

<sup>32</sup> Tamtéž, inv.č. 1., sign. B 152, *Kronika Veřejné odborné školy pro ženská povolání 1887-1930*. (Dále jen *Kronika odborné školy*)

<sup>33</sup> Tamtéž, inv.č. 4., sign. B 152, *Protokoly o poradách 1892 – 1909*; Tamtéž, inv.č. 5., sign. B 152, *Protokoly o poradách 1893 – 1924*. (Dále jen *Protokoly o poradách*).

<sup>34</sup> Tamtéž, inv.č. 12-980., sign. B 152, *Katalog*.

<sup>35</sup> SOKA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, sign. B 136.

<sup>36</sup> Tamtéž, inv.č. 2-47, sign. B 136, *Výkazy docházky a prospěchu 1903-1950*.

<sup>37</sup> Tamtéž, inv.č. 48-70, sign. B 136, *Protokoly o maturitní zkoušce 1905-1950*.

<sup>38</sup> Tamtéž, inv.č. 73, sign. B 136, kart. 1, *Protokoly z řádných a mimořádných porad a konferencí učitelského sboru 1903-1927*.

<sup>39</sup> Vzhledem k časovému vymezení této práce jsem se všemi prameny nepracovala, proto více M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*.

Nejdůležitějším zdrojem informací mi byla především pečlivě vedená kronika<sup>40</sup> dívčího lycea, která vedle ručně psaných záznamů ředitelových obsahuje i výstřižky z novin, vlepené programy hudebních vystoupení žaček ústavu či různé fotografie. Kronika tak měla především dokumentovat reflexi gymnázia v očích veřejnosti.

Velké množství potřebných informací poskytly tištěné výroční zprávy<sup>41</sup>, které se zachovaly pro vymezené období této práce kompletní. Výroční zprávy zaznamenávaly nejdůležitější události ústavu či nejnovější ministerská nařízení. Přinášely informace o studentkách i jejich učitelích. Velmi důležité pro mne byly zejména záznamy o povinných i volitelných předmětech a jejich časových dotacích a zvláště pak pravidelné soupisy používaných učebnic, které mi umožnily utvořit si představu o vývoji dívčích učebnic a poskytly nezbytný seznam pro jejich shánění.

Kromě výše uvedených materiálů obsahoval fond také velice zajímavou korespondenci<sup>42</sup>, ze které jsem čerpala při objasňování nešťastného úmrtí Milady Kmochové.

Poměrně málo informací ke své práci jsem našla v archivu Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze, kde je sice množství spisů k dívčímu odbornému školství<sup>43</sup>, ale jsou značně neuspořádané a většinou se netýkají oblasti jižních Čech a zvláště ne období do první světové války. Většina pramenů je zde k období od dvacátých do čtyřicátých let dvacátého století. Pro lepší představu jsem si přinesla alespoň některé vzory vyšívání<sup>44</sup> a vypichování<sup>45</sup> pro hodiny ručních prací na odborných školách pro ženská povolání a informace k pražské vyšší dívčí škole.

---

<sup>40</sup> SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv.č. 1, sign. B 136, *Kronika dívčího lycea dámského spolku „Ludmila“*. (Dále jen *Kronika dívčího lycea*).

<sup>41</sup> Tamtéž, knihovna C 3, *Výroční zprávy Dívčího lycea spolku Ludmila 1903-1921*. (Dále jen *Výroční zprávy dívčího lycea*).

<sup>42</sup> Tamtéž, inv. č. 75-76, sign. B 136 II/3, *Korespondence 1903-1910; 1911-1949*. (Dále jen *Korespondence*).

<sup>43</sup> Archiv Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze, oddíl A – archiv písemností, sign. D 1007.

<sup>44</sup> Tamtéž, inv.č. 767, sign. D 1007-6, *Vzory vyšívání L. Kozlová*.

<sup>45</sup> Tamtéž, inv. č. 766, sign. D 1007-5, *Vzory vypichování L. Kozlová*.

V Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích se mi podařilo získat informace k dámskému spolku „Ludmila“ a několik cenných fotografií jejích členek, fotografie ústavů spolku a zdejších studentek<sup>46</sup>.

---

<sup>46</sup> Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Novější dějiny, inv. č. K 2569/a, b. Viz příloha č. 14.

## 1. 4. ROZČLENĚNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Předkládaná diplomová práce se snaží v několika kapitolách přispět do mozaiky děl sledujících dívčí vzdělání, a to přiblížením tří škol poskytujících vyšší dívčí vzdělání a jimi používaných učebnic.

Po nezbytném úvodu, který osvětluje pravý důvod volby tématu a hlavní cíle práce, následuje zhodnocení pramenů a literatury, které tvoří nosné pilíře. Kapitola postihující rozčlenění kapitol usnadní orientaci v textu a zahrnuje také popis použitých metodických postupů.

Jelikož se práce nevyhne ani obecnějšímu seznámení s vývojem školství a dívčího školství zvláště, neboť chce začlenit jihočeské vyšší dívčí školy do soudobého školského systému a ukázat tak jedinečnost těchto ústavů, je celá druhá kapitola věnována tomuto. Pokouší se také nastínit společenské, politické a kulturní klima, které provázelo od poloviny devatenáctého století do 1. světové války dívčí vzdělání a bez jehož podpory by tyto ústavy buď vůbec nevznikly nebo až mnohem později a tudíž i jinak organizovány a již se zcela jinými cíli. Jedním z cílů této práce je sledování měnících se požadavků společnosti na ženu a s tím související změny typů vyšších dívčích škol, které se přibližně každé dvacetiletí pružně přizpůsobovaly.

Třetí kapitola je věnována Písku a místní vyšší dívčí škole, přičinám jejího vzniku, největší slávě i rychlému zániku.

Čtvrtá kapitola se zabývá českobudějovickými školami, kterým předchází nezbytný úvod do společenských poměrů a národnostních svárů v Českých Budějovicích od poloviny devatenáctého století, bez jejichž výkladu by nedošlo ke správnému pochopení souvislostí. Velkou pozornost tato práce věnuje vyučovacím předmětům a jejich hodinovým dotacím, které právě nejvíce odráží změny cílů jednotlivých škol.

S rozvojem a se vzrůstající propracovaností dívčího vzdělávacího systému souvisí i zvýšená produkce ryze dívčích učebnic, mezi nimiž zauímají zvláštní a nezastupitelné místo dívčí učebnice písecké, se kterými

také velice úzce souvisí i vydávání zábavně-vzdělávací četby „Zlaté knihy dívek českých“. Těm jsou věnovány poslední dvě kapitoly.

Závěr přinášející shrnutí je završením celé práce. Nedílnou součástí je i rozsáhlý soubor příloh, který je ukázkou úspěchů i neúspěchů dívčích škol a jejich zakladatelů, dokreslením dobové atmosféry a lidského myšlení i nezvratným dokladem společenských proměn.

Při zpracování všech dostupných materiálů jsem použila kombinace několika metod, neboť teprve jejich propojení mi poskytlo dostatečně uspokojivé odpovědi na kladené otázky. Zvláště pro popsání procesu zakládání škol je možné za základ považovat metodu přímou. Při hledání odpovědi na otázku po uplatnění dívek po studiu jsem využila také sondy. Rovněž jsem uplatnila přístup komparativní zvláště při studiu společenského vývoje a postupy biografické při pohledu na některé aspekty života studentek, na jejich zájmy a problémy, se kterými se musely při studiu potýkat. Při práci s prameny k sebevraždě jedné studentky, jsem se pokusila proniknout co nejhlouběji do jejího myšlení se snahou najít nějaké vysvětlení.

## 2. VÝVOJ ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1775-1914

### 2. 1. OBECNÉ A STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ

Pro české země je v rozvoji školství nejdůležitější zejména druhá polovina 18. století, tedy vláda Marie Terezie (1740-1780) a Josefa II. (1780-1790). Právě tereziánské reformy byly základním kamenem moderní školské soustavy. Otevřela se tak nová etapa, ve které se školství stalo součástí organizace a moci státu. Školské reformy provedené v tomto „osvíceném“ období představovaly důležitý předěl v historii českého vzdělávání, nebyly však zdaleka poslední.

V souvislosti se vzrůstajícími tendencemi školství systematicky laicizovat a demokratizovat<sup>47</sup> vstoupil v lednu roku 1775 v platnost školský zákon vypracovaný zaháňským opatem Janem Ignácem Felbigerem<sup>48</sup>. Byla zavedena vzdělávací povinnost pro děti od šesti do dvanácti let<sup>49</sup> (platila pro chlapce i dívky bez rozdílu sociálního postavení) a vznikla trojstupňová školská soustava – školy triviální, hlavní a normální<sup>50</sup>. Nedlouho po vydání školského zákona vypracovala školská komise učební plán pro dívčí školy. Hovořilo se v něm především o ženských ručních pracích, ale předpokládalo se i všeobecné vzdělání děvčat a postupné odstranění rozdílů mezi pohlavími ve výchově i v práci<sup>51</sup>. Tento školní řád se stal základem pro organizaci obecného školství a s některými obměnami platil až do roku 1869<sup>52</sup>.

Reformy měly své nesporné zásluhy na pozvednutí celkové úrovně vzdělanosti, měly však i řadu vážných nedostatků – nedostatečné

---

<sup>47</sup> Pro vývoj školství bylo velice významné zrušení jezuitského řádu papežem Klimentem XIV. roku 1773. Z. VESELÁ, *Vývoj české školy*, s. 9.

<sup>48</sup> Opat augustiniánského kláštera, žil v letech 1724-1788. Do Vídně byl povolán roku 1774. *Tamtéž*, s. 9.

<sup>49</sup> Zákon nenařizoval povinnou školní docházku, připouštěl i domácí výuku, dítě se však muselo dvakrát do roka dostavit k prověření vědomostí do některé hlavní či normální školy. M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 44.

<sup>50</sup> Více Z. VESELÁ, *Vývoj české školy*, s. 10.

<sup>51</sup> M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 44.

<sup>52</sup> Vycházel z něj všeobecný školní zákon ze srpna 1805 i Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku z července r. 1848. *Tamtéž*.

materiální vybavení škol, nedodržování školní docházky<sup>53</sup>. Školní řád mluvil o tom, že by rodiče měli své děti ponechat ve škole alespoň 6 až 7 let, kromě toho byly dovoleny úlevy i v průběhu školního roku. Děti venkovské měly „*chodit pilně do školy od počátku prosince do konce března, jelikož pak jest jich zapotřebí k hospodářským pracím. Děti od 6. do 8. roku bud'ěž vyučovány jen v teplejších měsících, kdy docházka školní neohrožuje zdraví jejich*“<sup>54</sup>. Vedle problémů s docházkou navíc ještě přetrvávala značná závislost škol na církvi<sup>55</sup>. Tereziánské reformy byly v neposlední řadě spjaty s germanizací. Němčina se tak prosazovala jako vyučovací jazyk na všech typech škol. Vyučování v mateřském jazyce bylo umožněno jen na školách triviálních, a to pouze v místech s vysokým počtem českého obyvatelstva. Ve školách hlavních se používaly jazyky oba a normální školy fungovaly jako instituce čistě německé.

Jisté změny zaznamenalo v sedmdesátých letech 18. století také střední školství. Úpravy sekundární sféry navázaly na již zmíněné reformy školství obecného. Od roku 1775 probíhala zejména úprava gymnaziálního studia. Většina gymnázií přešla do státní správy, stát však považoval velké množství těchto ústavů za zbytečné a příliš nákladné na udržování, řada jich proto byla zrušena<sup>56</sup>. Studium na gymnáziích bylo pětileté, od třetího ročníku se vyučovalo pouze německy.

Úpravami z let 1805-1818 bylo studium na gymnáziu opět prodlouženo na původních šest let, hlavním předmětem zůstávala nadále latina, která zabírala polovinu vyučovacích hodin.

Silná centralizace a germanizace provázející reformy nezůstala v tomto období bez odezvy. Proti germanizaci se zvedla v českých zemích vlna odporu a proto byl roku 1816 vydán jazykový dekret, který nařizoval:

---

<sup>53</sup> Z 239 000 školou povinných dětí jich do škol skutečně docházelo 142 000, což představovalo necelých 60 procent. Do konce 18. století dosáhla docházka 70 procent. M. LENDEROVÁ, *Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách 19. století*, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 5. Supplementum. Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání, Semily 2000, s. 49.

<sup>54</sup> Z. VESELÁ, *Vývoj českého školství*, s. 11.

<sup>55</sup> To se projevovalo jednak zaměřením výuky, jednak celkového postavení učitelů. Svědectví o tomto stavu přináší německo-český Methodenbuch vydaný roku 1777, který určuje, jak se má chovat učitel k místnímu faráři. Z. VESELÁ, *Vývoj české školy*, s. 11.

<sup>56</sup> Po těchto úpravách zůstalo v Čechách celkem 13 škol, na Moravě 7. *Tamtéž*, s. 18.

1. aby na gymnáziích v „místech českých“ učili profesori znali českého jazyka;
2. aby na těchto gymnáziích žáci, kteří si přinášejí znalost českého jazyka, se v českém překládání a skládání českých písemností nadále cvičili;
3. aby v českých zemích byli při výběru studentů do poslucháren filosofických a právnických upřednostňováni studenti znali českého jazyka“<sup>57</sup>.

Tento dekret byl jedním z významných kroků k rozvoji vyučování v českém jazyce, jehož prosazování nabývá na intenzitě zejména v polovině 19. století.

Ve třicátých letech stále sílila potřeba radikálně změnit školský systém. Podnětných návrhů bylo mnoho<sup>58</sup>, změny však přinesly až události roku 1848 a rok následující.

Dne 16. září 1849 byl vydán *Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku*<sup>59</sup>, který přinesl velké změny pro organizační struktury škol a pro změnu obsahu vzdělání. Nástin dělil školy na několik stupňů:

1. *Nižší čili národní školy*
2. *Školy střední* - sem patřila gymnázia, měšťanské a reálné školy a školy „pro řemesla“ (průmyslové, kreslířské, večerní aj.)
3. *Školy vysoké* – university a technické školy<sup>60</sup>

Nový *Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku* vydaný také roku 1849 upřesňoval Nástin předchozí. Jelikož úkolem gymnázií měla být bezprostřední příprava na vysokoškolské studium, byla roku 1849

<sup>57</sup> *Tamtéž*, s. 21.

<sup>58</sup> K návrhům reforem více *Tamtéž*, s. 23-31.

<sup>59</sup> Tyto reformy jsou známy jako Exner-Bonitzovy (dle profesorů Franze Exnera a Hermanna Bonitze, kteří jim dali konečnou podobu). Reformy usilovaly o harmonickou vyváženost humanitních předmětů (jazyků, zeměpisu a dějepisu a nezbytného náboženství) s exaktními obory (matematikou a přírodními vědami), které byly tehdy nazývány reálnými. Základním cílem sice mělo být i nadále vyšší vzdělání a příprava k vysokoškolskému studiu za podstatného využití klasických jazyků a literatur, změna však byla v konstatování, že ani matematika, ani přírodní věd se již nedají ve všeobecném vzdělání dále ignorovat, protože těžiště spočívá v vztahu všech vyučovacích předmětů. F. MORKEŠ, *Kapitoly*, s. 9.

<sup>60</sup> Více J. ŠAFRÁNEK, *Školy II.*, s. 20-29.

zavedena jednotná státní zkouška - maturita. Ústní maturitní zkoušky se konaly ze všech předmětů, včetně náboženství, písemné zkoušky byly z jazyka mateřského, z latiny, řečtiny, a z matematiky<sup>61</sup>. Vysokou úroveň a srovnatelnou kvalitu zkoušky na jednotlivých ústavech zabezpečovali předsedové maturitních komisí, kterými byli obvykle zemští školní inspektoři, ředitelé dalších gymnázií a profesori vysokých škol<sup>62</sup>.

Ve druhé polovině 19. století podstatně vzrostl počet gymnázií. Nově vznikající gymnázia - označovaná jako „reálná“ – se od těch „klasických“ lišila menším důrazem na výuku klasických jazyků a větším zaměřením na technické předměty. Reálný typ gymnázií začal velmi brzy převládat<sup>63</sup>.

Vnitropolitický vývoj Rakouska v padesátých letech 19. století přinesl velké změny nejen v oblasti školství. Bachův režim znovu začal využívat podpory duchovenstva. Roku 1855 sjednaný konkordát<sup>64</sup> měl za následek opětovné získání kontroly církve nad školským systémem<sup>65</sup>. Ta rozhodovala o přijetí učitelů, schvalovala učebnice a náboženské obřady se staly povinnou součástí výuky. Církev tak až do roku 1867, kdy byly vydány nové školské zákony, školství plně řídila<sup>66</sup>. Samotný konkordát byl zrušen až roku 1868. Škola se poté stala nekonfesijní institucí, přístupnou všem bez rozdílu vyznání<sup>67</sup>. Výhradní dozor nad školami měl stát<sup>68</sup>,

---

<sup>61</sup> Z. VESELÁ, *Vývoj české školy*, s. 31.

<sup>62</sup> F. MORKES, *Historický přehled*, s. 11.

<sup>63</sup> *Tamtéž*, s. 12.

<sup>64</sup> Šlo o smlouvu sjednanou mezi rakouským státem a Vatikánem, podle níž mělo být veškeré vyučování katolické mládeže přiměřené učení katolické církve. Náboženskou výchovu měli řídit biskupové; měli dbát zejména na to, aby se v žádném vyučovacím předmětu nevyskytovalo nic, co by bylo v rozporu s učením katolické církve a s mravní čistotou. R. VÁŇOVÁ – K. RÝDL – J. VALENTA, *Výchova a vzdělání IV.*, s. 6-7.

<sup>65</sup> Úkolem nově zřizovaných škol bylo vychovávat děti v mravnosti a zbožnosti (pořadí není nahodilé, o poměr těchto dvou cílových kategorií byl veden s církví spor). Církev prosazovala opačné pořadí, neboť mravnost vyvozovala z náboženství. J. CACH, *Výchova*, s. 10.

<sup>66</sup> Kompetence církve se napříště omezovala jen na vyučování náboženství. J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1886, s. 5.

<sup>67</sup> Zákonem však neměla být prosazena škola bez náboženství, ministr kultu a vyučování Leopold Hasner naopak konstatoval, že „vláda si je plně vědoma výchovného významu náboženství, neboť dobře ví, jaká útěcha, síla a opora v něm pro každého občana spočívá“. F. MORKES, *Kapitoly*, s. 12.

<sup>68</sup> Zákon současně upravil strukturu státní správy. V čele stálo ministerstvo kultu a vyučování, pro každou zemi byla zřízena zemská školní rada a zemský školní úřad, v okresech a obcích okresní a místní školní rady, které převzaly dosavadní funkce duchovních i světských úřadů. Z. VESELÁ, *Vývoj české školy*, s. 41; Zatímco zemské

zřizovateli nových škol se však za určitých podmínek mohly stát obce, různé spolky či církevní instituce.

Po roce 1864 došlo v návaznosti na reformy ke zrovnoprávnění obou zemských jazyků, jen jeden však mohl být jazykem vyučovacím. Důsledkem tohoto jazykového dualismu bylo časté zřizování škol stejného typu, ale s různými vyučovacími jazyky<sup>69</sup>.

V květnu 1869 vešel v platnost zákon o obecném školství (tzv. Hasnerův), kterým byla stanovena povinná školní docházka tentokrát pro děti od 6 do 14 let. Vedle toho také rozděloval školy národní na dva stupně – školu obecnou a měšťanskou. Školy obecné byly zřízeny k tomu, „aby dívky v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, znalosti a zručnosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě za potřeby, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané“<sup>70</sup>. Vyučovalo se zde náboženství, jazyk, počty, reálie, psaní, nauka o formách geometrických, zpěv a tělocvik. Děvčata měla mít výuku rozšířenou o ženské ruční práce a nauku o hospodářství. Školy měšťanské pak měly za úkol, „aby poskytovaly těm, kteří nechodí do školy střední, vzdělání vyššího, nežli jest to, jehož dojíti mohou na obyčejné škole obecné“<sup>71</sup>. Zde se vyučovalo náboženství, jazyk a písemnosti, zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodopis, aritmetika, geometrie, vedení knih, kreslení od ruky a kreslení geometrické, krasopis, zpěv a tělocvik. Děvčata měla opět navíc ženské ruční práce a nauku o domácím hospodářství. Na neněmeckých školách měla být navíc vyučována němčina<sup>72</sup>. Tento zákon věnoval pozornost také úpravě vzdělání učitelů a jejich sociálnímu a ekonomickému zabezpečení.

Novelou zákona z 2. května 1883 byl zpřesněn úkol a organizace měšťanské školy. Nyní byla pojata nejen jako varianta školy obecné, ale jako škola vyšší, jejímž úkolem bylo připravit chovance pro průmysl a zemědělství, pro studium na učitelských ústavech nebo na odborných

---

školní rady se zabývaly pedagogickými záležitostmi, zemské školní úřady měly v náplni práce řízení věcí správních a hospodářských. F. MORKEŠ, *Kapitoly*, s. 5.

<sup>69</sup> Zřizování takovýchto škol bylo velmi markantní právě v Českých Budějovicích, kde byly hojně zastoupeny obě národnosti. O této problematice bude podrobněji pojednáno dále.

<sup>70</sup> CH. VORLÍČEK, *Úvod*, s. 56.

<sup>71</sup> *Tamtéž*, s. 57.

<sup>72</sup> J. CACH, *Výchova III*, s. 11.

školách. Novelou bylo stanoveno, že měšťanská škola je instituce tříletá<sup>73</sup>. Přestože měly měšťanské školy blízko ke školám středním, měly si zachovávat svá specifika. „*Nadany hoch prospěje sobě i společnosti lépe, když se uváže v obchod nebo řemeslo, než když vystuduje na pána...Také měšťanské škole bude k větší cti když 80-90 % jejich absolventů vstoupí do praktického života, než kdyby 30 % z nich stalo se učiteli, 40 % podúředníky a oficienty, ostatek pak řemeslníky a obchodníky. Měšťanská škola má býti přípravou pro život...*“<sup>74</sup>

K rozvoji vyššího českého školství přispělo zejména obnovení samostatné české university roku 1882. V první polovině 80. let se podařilo dosáhnout převzetí některých českých středních škol státem a ulehčit tak obcím od neustále rostoucích finančních nákladů spojených s udržováním školy. Od osmdesátých let začal výrazně vzrůstat počet českých škol - tedy škol s českým vyučovacím jazykem. Velice významný pro tento fenomén byl vznik Ústřední matice školské roku 1880, pod jejíž patronací řada těchto ústavů vznikala.

Reformy středního školství pokračovaly i na přelomu 19. a 20. století a týkaly se především vytvoření osmitřídních reálných gymnázií, jejichž výuka měla být zaměřena na přírodovědné předměty<sup>75</sup>. Kromě reálného gymnázia zavedla vláda tzv. reformní reálné gymnázium. Nižší stupeň reformního reálného gymnázia byl totožný se čtyřmi nižšími třídami reálek. Cílem vzniku těchto středních škol bylo vytvořit školu, která by dávala předpoklady pro vysokoškolské studium obu směrů – universitního i technického<sup>76</sup>.

Na konci 19. století se dostalo na řadu také řešení starého požadavku, aby se i dívkám umožnilo dosáhnout vzdělání na této úrovni. V prosinci roku 1900 byl vydán prozatímní statut, na jehož základě vznikl nový typ střední školy – šestitřídní dívčí lyceum<sup>77</sup>, jehož studium bylo

---

<sup>73</sup> R. VÁŇOVÁ – K. RÝDL – J. VALENTA, *Výchova IV.*, s. 19.

<sup>74</sup> J. CACH, *Výchova III.*, s. 59.

<sup>75</sup> Toto gymnázium se od klasického lišilo tím, že bylo sice s latinou, ale už bez řečtiny. V učební osnově mělo dále mít jeden živý jazyk (většinou francouzštinu) a mělo rozšířenou výuku přírodovědných předmětů. F. MORKES, *Kapitoly*, s. 21.

<sup>76</sup> Více Z. VESELÁ, *Vývoj české školy*, s. 62-68; F. MORKES, *Historický přehled*, s. 13-16.

<sup>77</sup> O dívčím vzdělání bude podrobněji pojednáno v následující kapitole.

podle předpisu z roku 1901 zakončeno maturitní zkouškou a jehož absolventky mohly pomýšlet na vysokoškolské studium.

Plynulý vývoj školství (a nejen školství) byl přerušen válkou. Válečné události zasáhly všechna odvětví od zemědělství, přes průmysl, finance až ke školství, které bylo navíc považováno za významný mobilizační faktor proválečného nadšení. Citelné zásahy do každodenního života zaznamenali na všech stupních škol jak vyučující, tak jejich studenti, které v této době kromě vzájemné snahy o výchovu a vzdělání spojovalo také společné dodržování nových „válečných“ ministerských výnosů. Hned na počátku války byl redukován počet tříd, více než třetina jich byla zrušena, některé školy byly i po několik měsíců v zimě zavřeny, mnohé školní budovy byly obsazovány pro potřeby armád. Na školách byl stále nedostatek učitelů, proto často vypomáhali učitelé neaprobovaní. Výuka některých předmětů byla zrušena, protože řada žáků i jejich profesorů odešla na frontu<sup>78</sup>. Školství mohlo začít nerušeně vzkvétat novými reformami až po roce 1918, kdy se mu však již dostalo nového titulu - „československé“.

---

<sup>78</sup> O chodu školy za války více M. GRÜNOVÁ, *První světová válka ve světle kroniky učitelského ústavu v Českých Budějovicích*, in: Odras první světové války v umění a vědě. Sborník z konference Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, České Budějovice 2005, s. 126-129.

## 2. 2. NELEHKÁ CESTA K VYŠŠÍMU DÍVČÍMU VZDĚLÁNÍ

Až tereziánské reformy v 70. letech 18. století umožnily skoncovat s nigramotností dívek. Pro dívky začalo platit to co pro chlapce – mohly navštěvovat veřejnou nebo soukromou školu nebo zvolit jinou prokazatelnou formu domácího vzdělávání. Kvalita základního dívčího vzdělání však stále pokulhávala za chlapeckým.

Několik měsíců po vydání školského zákona byl vypracován učební plán pro dívčí školy. Ten předpokládal zejména ženské ruční práce, ale počítalo se i s postupnou standardizací těchto škol, dívky se tedy měly učit totéž co chlapci<sup>79</sup>. Většina škol měla být koedukovaná, pouze ve větších městech měly vznikat samostatná dívčí oddělení nebo dokonce dívčí školy<sup>80</sup>.

Podle statistiky ještě deset let po uvedení reformy v život, roku 1786, bylo v Čechách přes 2 200 škol triviálních (farních nebo filiálních), hlavních a normálních, poskytujících základy vzdělání. V celkovém počtu škol však figurovalo jen 36 dívčích majících necelé tři tisíce žákyň<sup>81</sup>.

Dívky ze středních a vyšších vrstev do veřejných škol většinou nechodily. V rodinách šlechtických platila zásada domácího učení, které zde mělo ostatně staletou tradici, pro děti obou pohlaví. Také rodiny úředníků, lékařů a profesorů využívaly hojně služeb domácích učitelů. Doma se vzdělávaly dívky ze zámožnějšího měšťanského prostředí, často i v případě, že jejich bratři navštěvovali některou veřejnou školu<sup>82</sup>.

Soukromé dívčí školy postupně od konce sedmdesátých let zanikaly, protože nevyhovovaly pozdějším zákonným normám. Dívky tak

---

<sup>79</sup> Proti vzdělávání dívek na triviálních školách většinou výhrady nebyvaly, vždyť matka, obstarávající minimálně předškolní výchovu dětí, by měla umět číst, psát a ovládat základní matematické operace. Dívka zde také prošla nezbytnou náboženskou přípravou. Tím však podle mínění většiny obsáhla vše, co jí vzhledem k jejímu budoucímu určení škola mohla poskytnout. Výuka na středních školách byla proto pro dívky považována když ne za nevhodnou, tedy za naprosto zbytečnou. F. MORKES, *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola. Ke 140. výročí 1863-2003*. Praha 2003, s. 27.

<sup>80</sup> M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 29.

<sup>81</sup> M. LENDEROVÁ, *Úsilí*, s. 49.

<sup>82</sup> Ke vzdělání dívek vyšších vrstev více TÁŽ, *K hříchu*, s. 39-69; TÁŽ, *Úsilí*, s. 49-60.

usedaly do lavic hlavních škol, kde setrvaly do svých dvanácti let<sup>83</sup>. Vzdělání, které se dostávalo dívkám až do počátku 19. století vystihla velmi přílehně Karolina Světlá<sup>84</sup>: „*Nikomu ani ve snu na mysl nevstoupilo, že by česká dívka ještě jiného vědění a znáti měla, než čeho jí nevyhnutelně potřebí pro kuchyň, fyzické odchování dítek a zabezpečení sobě vlády nad služkami...*“<sup>85</sup>.

V Českých zemích existovala také řada dívčích škol, jejichž provozovateli byly církevní řády<sup>86</sup>.

S příchodem poloviny 19. století byla stále aktuálnější otázka, zda dívky potřebují vyšší vzdělání než to, které jim poskytují dvě nebo tři nižší třídy obecné školy. Jedni tvrdili, že žena má být dobrá křesťanka, dobrá matka, dobrá hospodyně a dobrá vlastenka<sup>87</sup>, druzí požadovali, aby se dívkám dostalo bez výjimky „*všech a právě takových škol a učilišť, která mají chlapci*“<sup>88</sup>.

„Rychlé a vzrušené“ období poloviny 19. století s sebou přineslo také řadu změn ve společnosti. Lidé byli nuceni změnit životní styl i způsob přemýšlení, byli nuceni znovu promyslet svůj žebříček hodnot.

„*Býti manželkou, matkou a hospodyní, jest a bude vždycky předním ustanovením a povoláním ženy...Že však dívky mají doma i ve škole tak vedeny a cvičeny býti, aby se dovedly popřípadě samostatně živiti, že i jednotlivým z nich, nadaným a snaživým – zvláště nedoufají-li se provdati – má dovoliti se, aby účastenství měly ve studiích mládeže mužské...*“<sup>89</sup> Dle těchto zcela nových zásad vykročilo drobnými a nesmělými krůčky vyšší dívčí vzdělání.

---

<sup>83</sup> Dívky navštěvovaly pouze první dva ročníky, neboť předměty třetího a čtvrtého ročníku hlavní školy byly pokládány za příliš náročné a pro dívky naprosto zbytečné. M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 45.

<sup>84</sup> Karolina Světlá (1830-1899), vlastním jménem Johanna Rottová, provdaná Mužáková. Česká spisovatelka, sestra Sofie Podlipské.

<sup>85</sup> H. NOVÁKOVÁ, *Hospodyně, manželka, matka a vlastenka. Veřejná a soukromá sféra v měšťanské rodině čtyřicátých až šedesátých let 19. století*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 1999, s. 16.

<sup>86</sup> Jednalo se o anglické panny (do Čech přišly roku 1747), sestry sv. Kříže (1860) a školské sestry de Notre Dame (1854). Církevní školy však podléhaly pravidlům církevních organizací, proto o nich tato práce nebude podrobněji pojednávat. M. LENDEROVÁ, *Úsilí*, s. 3.

<sup>87</sup> Pouze poslední požadavek přibyl oproti požadavkům, které na ženu kladla společnost 16. století. TÁŽ, *K hříchu*, s. 47.

<sup>88</sup> *Ottův slovník naučný VII.*, heslo Dívčí školy, Praha 1893, s. 659.

<sup>89</sup> *Tamtéž*, s. 659.

Od doby předbřeznové existovalo v Praze několik dívčích vzdělávacích ústavů, které se udržely do školských reforem z přelomu šedesátých a sedmdesátých let devatenáctého století. Délka pobytu zde kolísala od jednoho do deseti let, průměr představoval dva až tři roky. Do širšího povědomí vešel například dívčí ústav Hildweinův<sup>90</sup> v Nových alejích, soukromá dívčí škola manželů Svobodových<sup>91</sup>, založená v padesátých letech devatenáctého století, sídlící v Dominikánské ulici, či velmi oblíbený vzdělávací ústav slečny Henrietty Ritterové z Rittersbergu<sup>92</sup>. Nevalné mínění měl o soukromých dívčích ústavech v padesátých letech odborný dobový tisk. Ústavy poskytují vše, „*jenom ne rozumné podstatné vzdělání smyslu a mysli...Pouhé papouškování a opičkování pouhá povaha motýlčí: to vrch je vzdělanosti*“<sup>93</sup>.

Teprve druhá generace českých buditelů si uvědomila možnosti ženského podílu na národně obrozeneckém programu. Nejen spolupracovnice muže, ale i první vychovatelka nové generace Čechů. Jako taková musí ovládat dobře češtinu (musí se tedy vzdělávat v české škole), musí mít nezbytné znalosti reálií, znát trochu zeměpisu, trochu historie, vyznat se v botanice a zoologii. Kolem poloviny 19. století se tak objevily tři ryze české dívčí ústavy, nabízející vyšší vzdělání<sup>94</sup>.

Podnět k realizaci prvního z nich, dívčí školy, která by dostála sílícímu sebevědomí národa, vyšel z kroužku dívek scházejícího se zřejmě od roku 1836 kolem Karla Slavoje Amerlinga<sup>95</sup> a Bohuslavy Rajske<sup>96</sup> v domě jejího švagra, lékaře Václava Staňka. Tyto mladé ženy nepokládaly za svůj jediný životní cíl manželství, domácnost a děti, ale připouštěly i možnost samostatné a nezávislé existence. Podobné úvahy přiměly roku

---

<sup>90</sup> Ústav dívkám neposkytoval ucelené vzdělání, důraz zde byl kladen na výuku cizích jazyků (němčina, francouzština a italština) a dále dovednosti jako umělecké vyšívání, kreslení a hra na klavír. M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 55.

<sup>91</sup> Ústav byl sice český, vyučování však probíhalo v němčině.

<sup>92</sup> V Praze existovala v této době také řada dívčích škol, většina však byla spravována některým z církevních řádů, nebo na nich nebylo vyučováno v češtině. Více M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 55-57.

<sup>93</sup> Škola a život. Pedagogický časopis 1, 1855, s. 155.

<sup>94</sup> Přestože většina těchto škol brzy zanikla (nejčastěji pro finanční potíže), neubírá to na jejich významu. M. LENDEROVÁ, *Úsilí*, s. 54.

<sup>95</sup> Karel Slavoj Amerling (1807-1884), český pedagog a filosof, zakladatel českého vlasteneckého ústavu Budeč.

<sup>96</sup> Bohuslava Rajska (1817-1852) vlastním jménem Antonie Reisová, provdaná Čelakovská.

1844 Bohuslavu Rajskou k založení dívčí školy. Dívky zde vzdělané měly být připraveny dostát nejen svému ženskému údělu, ale měly být schopny stát se profesionálními učitelkami<sup>97</sup>.

Nedlouhé trvání měl i další pokus o český dívčí ústav. Byl spojen se jménem Honoraty Zapové<sup>98</sup> a vyšel z prvního českého ženského spolku, jímž byl Spolek Slovanek<sup>99</sup>. Ústav působil jen několik týdnů<sup>100</sup> - vážně nemocná Zapová nenašla svou nástupkyni a ústav 29. 12. 1855 zavřela. Necelý týden nato zemřela<sup>101</sup>.

Soukromý dívčí ústav s českým vyučovacím jazykem vznikl až roku 1862 v Praze. Jeho majitelé byli manželé Tesařovi, kteří na škole také vyučovali. O vzdělání na tomto ústavu byl velký zájem, pro velké finanční nároky hlavně mezi majetnější klientelou. Od šedesátých let 19. století pak začínají dívky z bohatých nešlechtických rodin studovat v zahraničí, nejčastěji bývají posílány za vzděláním do Švýcarska.

Šedesátá léta byla ve znamení úspěchů českého národního hnutí. Založení Sokola roku 1862 a pěveckého sdružení Hlahol o rok dříve mělo dalekosáhlý význam nejen pro český kulturní život, ale i pro celý život společenský a politický. V prosinci 1862 zahájil Vojtěch Náprstek pravidelné vzdělávací besedy pro ženy. Právě v tomto období se začala prosazovat myšlenka zakládání vyšších dívčích škol, veřejných českých škol, které by poskytovaly ucelené vzdělání dívkám z co nejširších sociálních vrstev.

Nejstarší vyšší dívčí škola byla založena roku 1860 v Písku<sup>102</sup>, za tři roky pak následovala vyšší dívčí škola v Praze. Ta byla nejprve tříletá, pak čtyřletá a od roku 1887 byla rozšířena na šestiletou<sup>103</sup>. V dalších letech

---

<sup>97</sup> Původně český ústav se pod nátlakem bachovského režimu přeměnil na německý. Zanikl roku 1870. Více M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 59.

<sup>98</sup> Honorata Zapová (1825-1856), celým jménem Honorata z Wisniowských Zapová, autorka dívčího almanachu *Nezabudky, dar našim pannám* (1859).

<sup>99</sup> Spolek byl založen roku 1848 a zanikl spolu s revolucí. Více M. SKRYJOVÁ, *Spolek Slovanek roku 1848 v Praze a Honorata Zapová – dějiny prvního ženského spolku v Čechách v souvislosti s činností a životem jeho zakladatelky*, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 1998.

<sup>100</sup> Ústav byl otevřen na podzim roku 1855. M. LENDEROVÁ, *Úsilí*, s. 54.

<sup>101</sup> Působením těchto ústavů se podrobněji zabývá TÁŽ, *K hříchu*; M. NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy a zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

<sup>102</sup> Podrobněji o ní bude v této práci pojednáno dále.

<sup>103</sup> J. ŠAFRÁNEK, *Školy II.*, s. 340.

vznikaly vyšší dívčí školy i jinde např. Brně, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Plzni, Táboře a Chrudimi. Tyto ústavy poskytovaly dívkám komplexní vědomosti v rozsahu, který byl až dosud určen jen pro chlapce. Absolvování školy zatím sice nezvyšovalo kvalifikaci, přispívalo k lepšímu uplatnění dívek na pracovním trhu, ale především zvyšovalo osobní kvality dívek.

Dalším typem školy poskytující vyšší vzdělání byly dívčí školy průmyslové, které měly doplnit především praktické dovednosti dívek a dopomoci tak k zajištění důstojné existence hlavně ženám neprovdaným či ovdovělým. Tyto ústavy (na rozdíl od ostatních) však stále relativně odpovídali požadavkům tradiční měšťanské rodiny. Ještě pedagogické pokyny z roku 1875 doporučovaly vychovávat dcery podle osvědčených zásad: *„Dejte svým děvčatům řádné vychování, uče je dobře vařit, neboť dobrá kuchyně je polovina zdraví...Uče je práti, žehliti, punčochy spravovati, vlastní jejich šaty a košili ušiti...Uče je, že žena není na bálech a v divadlech ve svém povolání, ale že má býti ona dobrým andělem domácnosti“*<sup>104</sup>.

První dívčí průmyslovou školu provozoval v Praze od roku 1865 Spolek sv. Ludmily. Chudé dívky zde měli získat základy některé profese hodící se pro ženu a zároveň si doplnit již získané vzdělání. Při průmyslových školách bývaly také často zřizovány nejrůznější kurzy (šití na stroji, ruční šití, vyšívání, paličkování, praní, žehlení, kurzy kuchařské a další). Někdy bývaly tyto kurzy večerní, aby je mohly navštěvovat i pracující ženy. V Českých Budějovicích byla roku 1887 založena podobně zaměřená škola s názvem Česká dívčí pokračovací škola dámského spolku „Ludmila“<sup>105</sup>.

Hasnerova reforma - tedy říšský zákon ze 14. května 1869 - platící od školního roku 1870/71, měla pro další rozvoj středního vzdělání značný význam, a to i pro vzdělání ženské, neboť umožnila vznik veřejného

---

<sup>104</sup> P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů*, s. 113.

<sup>105</sup> Škola byla také známa pod mnoha dalšími názvy, o tom více v následujících kapitolách. SOKA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání 1887-1950, inv. č. 1, sign. B 152, *Kronika odborné školy*.

dívčího učitelského ústavu<sup>106</sup> končícího maturitou a také příchod literních učitelek do veřejných laických škol, včetně škol koedukovaných nebo chlapeckých. Na tento ústav navázaly různé kongregace, které zřizovaly podobné ústavy.

Zcela mimořádný ohlas měla i novela platových předpisů, která navazovala na Školní a vyučovací řád (1870)<sup>107</sup>. Novelou byly zrovnoprávněny platy učitelek s platy učitelů-mužů. Až dosud dostávaly učitelky jen 80 % běžného učitelského platu. Souběžně s platovým zrovnoprávněním žen v učitelském povolání byl ale zaveden pro učitelky literních předmětů (nařízení se netýkalo tzv. industriálních učitelek vyučujících ženské ruční práce) celibát. Nešlo však o pouhé diskriminační opatření, ale o to, aby i učitelka – mající stejný plat jako učitel – se také mohla plně věnovat svému povolání „*prosta všelikého zaměstnání vedlejšího*“<sup>108</sup>. Z pohledu ministerstva šlo tedy o vyrovnání nejen platu, ale i požadavků na pracovní nasazení. Celibát učitelek zůstal zachován až do roku 1919<sup>109</sup>.

Důležitým mezníkem v dějinách dívčího školství bylo založení dívčího gymnázia, neboť gymnaziální studium bývalo většinou chápáno jako příprava k universitnímu vzdělání. První dívčí gymnázium vzniklo zásluhou Spolku pro ženské studium Minerva<sup>110</sup> roku 1890. „*Různé spolky dámské v Praze učinily rázný krok k rozluštění „ženské otázky“. Připravily totiž „... četné ženské jednoty pražské i mimopražské, jakož i vůbec dámy soukromých kruhů vlasteneckých petici, jejímž účelem jest vymoci zákonité povolení k řádnému universitnímu studiu ženskému. V petici se žádá: Vysoká sněmovno poslanců rakouské rady říšské, ráčíž se usnésti na změnách příslušných zákonů v ten smysl, aby ženám za týchž podmínek jako mužům řádné studium universitní na fakultách filosofické a medicínské se neodpíralo, dosažení akademických hodností na universitách domácích jim se možným stalo a dovoleno jim bylo ucházeti se o stolic*

---

<sup>106</sup> Roku 1870 vznikl v Praze dívčí učitelský ústav. Studium končilo maturitou a poskytovalo ženám plnou kvalifikaci. M. LENDEROVÁ, *Úsilí*, s. 59.

<sup>107</sup> Funkci ministra kultu a vyučování v té době již zastával dr. Karel von Stremayer.

<sup>108</sup> F. MORKES, *Kapitoly*, s. 16.

<sup>109</sup> Podrobněji k problémům žen-učitelek a celibátu O. KÁDNER, *Vývoj IV.*, s. 383-384.

<sup>110</sup> Spolek založila roku 1890 Eliška Krásnohorská (1847-1926), vlastním jménem Eliška Pechová.

*učitelské na vyšších ústavech dívčích a provozovati lékařské povolání v zemích mocnářství rakouského, zejména v Království českém, Markrabství moravském a ve Vévodství slezském*“<sup>111</sup>.

Důkazem toho, že vysokoškolské vzdělání bylo stále pro ženu považováno za zbytečné, byl fakt, že teprve od roku 1902-1903 bylo na dívčím gymnáziu vyučováno podle osnov gymnázií chlapeckých. Soukromé dívčí gymnázium Minerva se stalo nejstarším dívčím ústavem tohoto typu v Rakousko-Uhersku. Z počátku zde dívky neměly možnost skládat maturitní zkoušku a musely ji složit na některém státním chlapeckém gymnáziu. Teprve roku 1907 zde byla maturita dívkám povolena<sup>112</sup>.

Vyšší dívčí školství se v Rakousku vyvíjelo buď v podobě škol speciálních nebo naopak jako zcela totožné se školami chlapeckými. Pokusem o vybudování samostatného středního dívčího školství se stala šestitřídní dívčí lycea, která se zřizovala na základě Prozatímního organizačního statutu vydaného v prosinci 1900. Statut umožňoval přetvoření vyšších dívčích škol v jednotný typ, který poskytoval uzavřené všeobecné vzdělání a současně připravoval pro samostatné povolání. Dlouho to vypadalo, že z lyceí bude dívkám umožněno hlásit se na vysoké školy pokud by si doplnily maturitu a zkoušku z latiny. Tím by se mohlo více dívek hlásit k vysokoškolskému studiu, protože počet míst na Minervě byl pochopitelně omezen. A tak když František Drtina v roce 1905 vydává svou publikaci o dívčím školství<sup>113</sup>, upřednostňuje pro dívky právě studium na lyceu. Na školu se přijímaly nejméně desetileté dívky po složení řádné přijímací zkoušky. Na lyceum mohly také po složení zkoušky přestoupit žákyně ze 3. třídy měšťanské školy. Lycea, která vyhovovala všem požadavkům dostala od ministerstva kultu a vyučování „právo veřejnosti“.

Maturitní zkouška na lyceu byla nově upravena 31. března 1908. Podle tohoto nového zkušebního řádu se mohly maturantky lyceí přihlásit k mimořádnému studiu na filosofické fakultě, nebo po složení doplňovacích zkoušek z latiny ke studiu na farmacii. Absolventky lyceí

---

<sup>111</sup> Budivoj 26, 16. února 1890, č. 14.

<sup>112</sup> Více F. MORKES, *Kapitoly*, s. 67-69.

<sup>113</sup> F. DRTINA, *Dívčí školství u nás a jinde*, Praha 1905.

mohly také po složení doplňovacích zkoušek vyučovat některým předmětům na obecných i měšťanských školách. Již po ukončení čtvrtého ročníku mohly odcházet do zaměstnání (do praxe poštovní, telegrafní a telefonní). Stát však lycea nezřizoval, státní podpora zůstávala nanejvýš u subvencí poskytovaných zřizovatelům, jimiž byly především spolky a obce<sup>114</sup>.

První lyceum bylo založeno v Brně („Vesna“) roku 1900. Ve školním roce 1911-1912 pak bylo na území Čech a Moravy už devět dívčích lyceí: v Praze u Voršilek, na Smíchově, v Praze-Holešovicích, v Českých Budějovicích, v Chrudimi, v Jičíně, v Hradci Králové, na Královských Vinohradech a v Brně<sup>115</sup>.

Ministerský výnos ze 14. června 1912 definitivně stanovil statut a osnovy lyceím tak, že dívkám nebude navíc umožněno hlásit se k řádnému studiu na vysoké školy a vyučovat na učitelských ústavech. Tím se ukončilo zakládání i další rozvoj již existujících lyceí<sup>116</sup>.

Vysokoškolské vzdělání bylo ženám dlouho upíráno. Podmínkou k přijetí bylo složení maturitní zkoušky. Dívky se proto mohly zprvu zapisovat jen jako hospitantky, které neměly právní nárok skládat zkoušky. Zatímco filosofická fakulta české university jim vyšla vstříc<sup>117</sup>, konzervativnější lékařská fakulta je pustila ke studiu až o tři roky později. Po dlouhých jednáních vydalo ministerstvo kultu a vyučování následující výnosy:

- 1) ze dne 23. března 1897 č. 7155 o připuštění žen na filosofickou fakultu
- 2) ze dne 3. září 1900 o připuštění k lékařským studiím a doktorátu veškerého lékařství
- 3) ze dne 3. září 1900 o připuštění žen k povolání lékárnického<sup>118</sup>.

---

<sup>114</sup> Z. VESELÁ, *Vývoj*, s. 53-54.

<sup>115</sup> J. ŠAFRÁNEK, *Školy II.*, s. 38.

<sup>116</sup> M. LUKÁŠOVÁ, *Vstup žen na trh práce*, Diplomová práce, Jihočeská universita, České Budějovice 2004, s. 58.

<sup>117</sup> Zejména zásluhou profesorů Studničky a Gebauera. M. ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky*, s. 214.

<sup>118</sup> *Tamtéž*, s. 214.

I přes tento nesporný úspěch stále nebyly ženské schopnosti zcela doceněny. Bylo sice schváleno, že se ženy mohou stát lékařkami nebo absolventkami filosofie, avšak v tom smyslu, že budou kvalifikovány jako učitelky dívčích středních škol. Výnos nakonec dodává, že ministerstvo nehodlá ženám ve studiu bránit, „*arci s výhradou, aby se zamezil škodlivý a nepřírozený boj konkurenční (mezi muži a ženami), nutno vždy na opatření dívek cestou naukovou nazírat jako na výjimku, vhodnou pro nejnadanější, nikoliv však pokládati taková studia za obecná*“<sup>119</sup>.

Jako první byly roku 1901 uděleny dva doktoráty filosofie - 17. června Marii Zdence Baborové<sup>120</sup>, 13. listopadu Marii Fabianové<sup>121</sup> a první doktorát medicíny získala 17. března 1902 Anna Honzáková<sup>122</sup>. Na čtvrtém místě v pořadí českých žen, které dosáhly doktorátu na pražské universitě, je dcera Tomáše G. Masaryka, Alice Masaryková<sup>123</sup>, která promovala v roce 1903<sup>124</sup>. Alice byla mimo jiné absolventkou pražského gymnázia Minerva.

Vývoj českého dívčího vyššího vzdělání můžeme zobecnit a stručně rekapitulovat. Lze jej rozdělit do tří základních etap. V první polovině 19. století jde především o nesmělé projevy se silným vlasteneckým podtextem, dožadující se především přiznání práva žen na kvalitní vzdělání. První pokusy o založení vzdělávacích institucí s promyšlenou koncepcí vzdělání spadají už do šedesátých let. Tyto ústavy měly dívkám umožnit prohloubení dosavadních znalostí a co nejlépe je připravit pro rodinný život, ve výjimečných případech měly také pomoci při samostatné obživě.

Druhé stádium, přibližně od osmdesátých let 19. století, je ve znamení zakládání prvních ústavů zaměřených především na praktickou výuku. Tyto ústavy již obvykle zakládaly širší zájmová sdružení a spolky a

---

<sup>119</sup> J. CACH, *Výchova III.*, s. 73.

<sup>120</sup> Marie Zdenka Baborová, dcera řídícího učitele z Prahy. Po absolvování gymnázia Minerva byla řádnou posluchačkou zoologie a geografie na filosofické fakultě v Praze. M. ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky*, s. 215.

<sup>121</sup> Marie Fabiánová psala doktorskou disertaci z matematiky. *Tamtéž*, s. 215.

<sup>122</sup> Více *Tamtéž*, s. 213-234.

<sup>123</sup> O studiu a životě Alice G. Masarykové více A. G. MASARYKOVÁ, *Dětství a mládí. Vzpomínky a myšlenky*, Praha 1994; M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 100-104.

<sup>124</sup> Připomeňme, že v roce 1905 již na pražské filosofii tvořily ženy téměř 10 % z celkového počtu studentů. J. CACH, *Výchova*, s. 73.

zaměřovaly se především na tradiční ženské práce – šití a vaření. Na rozdíl od předchozího typu škol měly tyto školy průmyslové dívkám poskytovat již kvalifikaci pro vykonávání určité živnosti.

Pro třetí období, jehož počátek spadá přibližně do devadesátých let 19. století, je typický kvalitativní i kvantitativní posun v oblasti vyššího dívčího vzdělání. Četné dívčí ústavy zřizují kromě velkých také menší města. Možnosti vzdělání se stále více diferencují. Koncem století pak mohly dívky absolvovat nejen střední školu, ale zahájily i vysokoškolské studium. Hlavním úkolem bylo poskytnout dívkám teoretické znalosti, které je připraví pro studium na vysoké škole, nebo pro některá náročnější povolání. Počátky tohoto období můžeme hledat u dívčího gymnázia Minerva, ale k největšímu rozkvětu dochází po roce 1900, kdy začala vznikat dívčí lycea.

## 2. 3. ZMĚNA SPOLEČENSKÝCH POŽADAVKŮ ANEB OD VYŠŠÍCH DÍVČÍCH ŠKOL KE ŠKOLÁM ODBORNÝM A K DÍVČÍM LYCEÍM

Ve sporech o dívčí vzdělávání ve 2. polovině 19. století už nešlo o to, zda dívkám dopřát potřebné vyšší vzdělání, tato myšlenka již byla prosazena. Konec 60. let však přichází s další otázkou. Jaký typ vyššího vzdělání by byl ten nejvhodnější? Dívkám se má dostat takového vzdělání, které jim umožní ekonomickou nezávislost.

V průběhu 19. století se totiž stále zvyšoval nejen věk při sňatku, ale i počet neprovdaných žen. Průměrný sňatkový věk svobodných nevěst dosahoval asi 26 – 28 let a u mužů přesahoval 30 let, až pětina populace vůbec sňatek neuzavřela. V českých zemích bylo v letech 1880 – 1921 ve věku kolem 50 let při sčítání lidu pravidelně sečteno 15 % svobodných žen a 6 % svobodných mužů<sup>125</sup>. Stále větší počet žen byl po celý život odkázán pouze na vlastní majetek, respektive na výsledky své vlastní práce, která však byla výrazně hůře placena než práce mužská<sup>126</sup>.

Také rakouská statistika podala už v roce 1880 výmluvné svědectví o ekonomické aktivitě žen. Celkem tehdy žilo v celém Předlitavsku 11 324 507 žen. Z nich necelých 59 % zůstávalo v domácnostech bez vlastního příjmu, více než 26 % žen náleželo do kategorie dělník, nádeník. Více než 8 % žen samostatně podnikalo (samy vedly živnost, řídily zemědělské usedlosti...). Služebných vykázala statistika 6 % a konečně také zaznamenala, že jen přibližně 0,2 % žen získalo kvalifikovanou práci jako úřednice, učitelky nebo ošetřovatelky<sup>127</sup>.

V českých zemích, kde v rámci předlitavské části monarchie probíhaly modernizační procesy – zejména industrializace - rychleji než

---

<sup>125</sup> L. FIALOVÁ, *Sňatkový věk*, s. 176.

<sup>126</sup> *Tamtéž*, s. 179.

<sup>127</sup> P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů*, s. 111.

v ostatních rakouských zemích, bylo i výdělečně činných žen více, než činil celorakouský průměr<sup>128</sup>.

Odbornost a příležitost získat kvalifikované povolání žádaly převážně dívky a ženy ze středostavovských rodin. Proč právě dcery lékařů, úředníků a učitelů měly tak silnou touhu po vzdělání a samostatnosti? Odpověď znala už Eliška Krásnohorská v roce 1881: „Žena chudá pracovala odjakživa, bez ženské otázky, poněvadž pracovat musela, jinak žítí nemohouc, žena bohatá pak pro chléb pracovati nebude...Uprostřed mezi železnou nutností chudoby a bezstarostností přebytku jest onen obor, ve kterém nejvlastnější stránka samostatné otázky ženské má svou půdu a náležitost... Čím méně možno domácí práci výdajů ušetřiti, tím ovšem třeba v domácnosti hotových peněz, a nemajetné, nezaměstnané ženštiny staly se rodinám středních tříd břemenem nadmíru obtížným, sobě samým pak rovněž nesnesitelnými existencemi...“<sup>129</sup> K této problematice lze ještě poznamenat, že se vzrůstajícími finančními úlevami<sup>130</sup> pro chudé dívky rostl i jejich počet na školách.

Jak lze charakterizovat dívčí ideál počátku druhé poloviny 19. století? Jistý obrázek nám nabídnou inzeráty z Národních listů, ve kterých si muži hledají tu nejvhodnější manželku. Není zajisté jednoduché a snad ani zcela správné tyto požadavky příliš zobecňovat a dávat jim všeobecnou platnost, ale mohou nám nabídnout alespoň jistou představu. Na prvním místě bylo dlouhou dobu především dostatečné věno. Bez peněz se možnost dívčina sňatku velmi snižovala. Najdeme tedy požadavky jako „přiměřené věno“, „věno její aby se vyrovnalo mužovu“, „něco peněz k ruce“. Dalším důležitým požadavkem je slušné vychování a vlídná povaha, dívka má být z řádné rodiny, pro domácnost vychovaná, má být výbornou hospodyní a dobrou kuchařkou.

Postupně však některým mužům již nestačí jen dobrá hospodyně, neboť muži žádají „toliko od své nastávající, aby byla vzdělaná a... pak především, aby byla Češka uvědomělá“<sup>131</sup> nebo „zdárná Češka“<sup>132</sup>.

---

<sup>128</sup> *Tamtéž*, s. 111.

<sup>129</sup> *Tamtéž*, s. 115-116.

<sup>130</sup> Bývaly částečně nebo úplně osvobozeny od placení školného. Více například kapitola 3. 2. 2.

<sup>131</sup> Národní listy 2, 5. 11. 1862.

Někteří muži dokonce „*hledí více na vzdělanost než jmění*“<sup>133</sup>. Většinou se od manželky neočekávalo, že bude vydělávat peníze, vzdělání tedy mělo sloužit snad jen jako záruka kvalitní výchovy dětí<sup>134</sup>, či platné pomoci při rodinném podnikání. Proto se někdy od ženy požadovala například záliba v hostinské živnosti, aby tak byla zajištěna její pomoc a podpora. I tato myšlenka však byla brzy překonána a ženy začaly být přímo připravovány pro vykonávání samostatné kvalifikované práce.

Státní správa se z počátku o vyšší dívčí školství víceméně nestarala, omezila se v podstatě jen na poskytování subvencí. Nevytvořila pro dívčí školství řídicí a dohlížecí orgán, který suploval – obvykle volený – dámský komitét. Školám bylo ponecháno na vlastní úvaze jak a v jakém rozsahu bude výuka organizována. Důsledkem byla značně rozdílná úroveň těchto škol a jen tam, kde byla správa v pevných rukách, vykazovala škola uspokojivé výsledky.

První krůčky v organizaci českého dívčího odborného školství učinil ženský spolek sv. Ludmily<sup>135</sup>, založený v Praze roku 1851. Jeho hlavním posláním byla podpora nemajetných vdov, ale hned od počátku zřídil odpolední školu pro chudé dívky, v níž byly třikrát týdně vyučovány ručním pracím, což jim pomáhalo získat určité praktické dovednosti.

Marie Riegrová byla přesvědčena, že chudým dívkám nejlépe pomůže, když jim poskytne takové vzdělání, které jim umožní samostatnou existenci. Takovou školu se podařilo zřídit v květnu roku 1865 v bývalé svatoňátské škole na Starém Městě. Za své prvenství musela ale škola zaplatit vysokou daň. Pro nepochopení veřejnosti a kvůli rozporům uvnitř spolku v roce 1885 zanikla<sup>136</sup>.

Ve stejné době, však v ostatních částech českých zemí pociťují palčivý nedostatek podobných ústavů<sup>137</sup>. Roku 1886 byla otevřena dívčí

---

<sup>132</sup> Národní listy 5, 15. 3. 1865.

<sup>133</sup> Národní listy 223, 15. 8. 1866.

<sup>134</sup> „Učitel, 22 letý blondýn, v Praze, přál by si seznámit se s mladou, inteligentní, upřímnou, dobrosrdečnou slečnou, možno-li učitelkou“. Národní listy 50, 10. 4. 1910.

<sup>135</sup> Až do roku 1864, kdy se stala jeho jednatelkou Marie Riegrová, dcera Františka Palackého a manželka Františka Ladislava Riegra, se zde, ač to byl spolek český, mluvilo německy. J. BRABENCOVÁ, *Pražské ženy*, s. 204.

<sup>136</sup> Už v 70. letech 19. století vznikla v Praze podobná odborná škola pro dívky, tentokrát zásluhou Ženského výrobního spolku českého. Více *Tamtéž*, s. 204

<sup>137</sup> V roce 1900 existovaly české pokračovací dívčí školy mimo Prahu: Plzeň (obchodní) - založena 1886, Karlín - 1896, České Budějovice - 1887, Liberec - 1897, Královské

pokračovací škola při brněnské Vesně a na jihu Čech se v českém i německém táboře také začíná hovořit o nutnosti zřídit odbornou školu pro dívky. Německá pokračovací škola byla otevřena roku 1886, ta česká pak s velkou slávou už v roce následujícím.

Čas šel však dál a s ním se měnily i potřeby dívčího vzdělání. Dívkám už nikdo neupíral praktické vzdělání, ani možnost samostatné obživy. Odborné školy byly postupně zakládány v celé zemi a získávaly si stále větší oblibu. Pro neustále se zvyšující požadavky na dovednosti dívek však bylo nutné zvýšit počet praktických hodin, samozřejmě na úkor hodin teoretických. Následkem tohoto opatření bylo ale dívkám odepřeno získat kvalitní teoretické vzdělání a tím i přístup k některým specializovanějším zaměstnáním či ke studiu na vysoké škole. Právě možnosti získání maturitní zkoušky a vysokoškolské studium dívek bylo od samého počátku dvacátého století společenským tématem číslo jedna.

Bylo jasné, že odborné školy nemohou vyhovět všem požadavkům. Vysvobozením byl již dříve zmiňovaný Prozatímní organizační statut vydán v prosinci 1900, který umožňoval vznik, v českých zemích zcela nového typu dívčí školy, dívčích lyceí. Na tuto možnost reaguje velmi rychle i jihočeská metropole, kde je již roku 1903 otevřeno české dívčí lyceum, opět pod správou českobudějovického dámského spolku Ludmila. Na lyceu se stále vyučovaly ruční práce, ale hlavní těžiště výuky směřovalo do oblasti teoretické.

---

Vinohrady – 1888, Nový Bydžov - 1897, Strakonice - 1893, Brandýs n. Labem – 1898, Rokycany - 1896, Plzeň (průmyslová) – 1900. *Tamtéž*, s. 209.

### 3. ŠKOLSTVÍ A KULTURNÍ ŽIVOT V PÍSKU

#### 3. 1. „Po řece Otavě, za vorem vor...“<sup>138</sup> ANEB PÍSEK V 19. A NA POČÁTKU 20. STOLETÍ

Ještě na počátku devatenáctého století Písek připomínal svými hradbami, příkopy, a městskými branami spíše středověkou pevnost než moderní město. Během několika desetiletí se však zcela změnil jak stavebně, tak skladbou i počtem obyvatelstva<sup>139</sup>.

Přestože Písek v první polovině 19. století nenabízí mimořádně velké pracovní příležitosti, je možné zaznamenat neobvyklý početní růst obyvatel. Zatímco v roce 1812 žilo v Písku 4005 obyvatel, v roce 1850 to bylo již 6424 lidí<sup>140</sup>. Spolu se vzrůstajícím počtem obyvatelstva rostly i řemeslné živnosti, obchody<sup>141</sup>, hostince i kulturní život města.

Složitá situace byla v národnostním složení společnosti. Obyvatelstvo, ač v naprosté většině české, bylo vzděláváno od útlých let v německém jazyce. V tomto jazyce bylo povětšinou nuceno i úřadovat. Na místní poměry si ve své knize stěžuje i August Sedláček: *„Písek byl odjakživa českým městem, ale od posledních dob měl náter německý. Ten se sem vluzoval již od sklonku 18. století, když sem usazováni úředníci z německých krajin, úřední řečí úřadův i na radnici stala se němčina, třebaš čeština nikdy nebyla vyloučena z jednání se stranami. Úředníci obecní a zámožní měšťané vzdělávali se německy a vychodivše německou školu, mysli jen po německu. ...Dcerky možnějších měšťanův vzdělávali se*

---

<sup>138</sup> F. ŠRÁMEK, *Srdce a flétna*, Praha 1974, s. 89.

<sup>139</sup> J. PRÁŠEK, *Písecké 2. tisíciletí*, s. 143.

<sup>140</sup> *Tamtéž*, s. 144.

<sup>141</sup> Zajímavým obchodem bylo knihkupectví. První ve městě si otevřel místní knihtiskař Václav Vetterle v roce 1832. Prodával v něm svou produkci (tiskl v Písku od roku 1810) a další knihy, které bral do komise. Později si zde chtěl otevřít další knihkupectví Josef, rytíř ze Šenfeldu, ale purkmistr Šurda mu na opakovanou žádost odpověděl, že Vetterův obchod dostačí úplně pro zdejší město, protože *„ono i okolí co se týče literárních potřeb má jen slabé tužby, a že se proto nedoporučuje dovolovat druhé knihkupectví“*. V roce 1861 však v Písku nacházíme už čtyři knihkupectví. *Tamtéž*, s. 146-147.

*horlivě v němčině, nebo jen tou si klestily cestu ke známostem se svobodnou honorací a mohly soutěžit s dcerami úředníků....*<sup>142</sup>.

Už 1. listopadu 1841 byla v Písku otevřena veřejná knihovna, řazená k prvním v Čechách. Ve svých počátcích se nacházela na Malém náměstí v budově gymnázia a měla asi 150 svazků, které získávala především z darů. Prvními dárci byli takové osobnosti jako Josef Jungmann, František Palacký, Václav Hanka a další. Hlavním iniciátorem celého podniku byl PhDr. Řehoř Zeithammer<sup>143</sup>, učitel češtiny na píseckém gymnáziu. Tento nadšený vlastenec stál roku 1844 také u zrodu městské opatrovny, která se také patří k nejstarším v Čechách.

V nepokojném roce 1848 byla v září po vzoru ostatních měst také v Písku založena Slovanská lípa. Účelem tohoto spolku bylo především pěstovat národní vědomí a politické vzdělání, mělo se dbát na rozvoj českého obchodu a průmyslu a v neposlední řadě také na podporu českého vzdělání. Pro nejednotnost členů se však Slovanská lípa brzy rozpadla<sup>144</sup>.

Ve druhé polovině 19. století se Písek pomalu stává českým městem. Vytváří se městská samospráva, vzniká řada škol, mohutně se rozvíjí kulturní a zejména spolkový život. Do města proniká lehký průmysl, železnice, telegraf, elektřina a další vynálezy neodmyslitelně spjaté s dobou.

Další významnou píseckou institucí bylo městské muzeum. Jeho zřízení navrhl v roce 1884 městský sekretář Ludvík Pompe a již dva roky po založení bylo v září roku 1886 otevřeno veřejnosti. Muzeum bylo dočasně umístěno v prozatímních prostorách paláce Městské spořitelny v Karlově ulici. Od počátku se však počítalo s jeho přemístěním do prostor bývalého hradu.

Jako každé město měl i Písek své významné osobnosti. Byli to „osvícení mužové“ a vlastenci z okruhu kolem Národní strany: katecheta František Bezděka, krajský hejtman František Karel Miltner, soudní rada Matěj Havelka, učitel opatrovny a redaktor Vojtěch V. Janota, profesori gymnázia Václav Zikmund, Karel Ninger a Josef Pažout a ředitel reálky

---

<sup>142</sup> A. SEDLÁČEK, *Dějiny II.*, s. 229.

<sup>143</sup> Za své zásluhy byl Řehoř Zeithammer v roce 1844 jmenován čestným občanem píseckým. J. PRÁŠEK, *Písecké 2. tisíciletí*, s. 150.

<sup>144</sup> *Tamtéž*, s. 157-158.

Jan Krejčí. Působení těchto mužů se příznivě projevilo především na českém školství v Písku. Právě oni podali roku 1860 návrh zřídit v Písku českou vyšší reálku<sup>145</sup> a také jejich byla myšlenka na zřízení vyšší dívčí školy – první svého druhu v Čechách.

Právě část profesorů gymnázia<sup>146</sup> a reálky stála v čele bojů za „českost Písku“, jak tyto události nazval písecký regionalista PhDr. Jaromír Malý.

Dalším důležitým odvětvím působení českých vlastenců byla žurnalistika<sup>147</sup>. V písku byl roku 1858 založen časopis „Poutník od Otavy“ vycházející u V. Vetterla v redakci V. Janoty. Aby byla „Poutníku“ přána delší životnost, musel se zdržet všech politických projevů, ale pro „českou věc“ dělal mnoho<sup>148</sup>. Poté co časopis vyzval roku 1861 nově zvolené městské zastupitelstvo, aby úřadovalo česky, bylo jeho vydávání během následujícího roku zastaveno. Od roku 1863 byl pak vydáván písecký týdeník Otavan, k němuž se brzy připojily neméně dobré Písecké listy, Písek, Zvon, Prácheň aj.

V obecních volbách roku 1862 zvítězila s velkou převahou Národní strana a s ní začalo české úřadování na radnici. Dalším významným počinem posilujícím národní sebevědomí bylo zřízení záložny (1860), Hospodářského spolku (1861), pěveckého spolku Otavan (1865), Sokola (1868) a založení spořitelny (1868).

Je patrné, že se kulturní život v Písku rozvíjel stejně dynamicky a se stejně horlivým vlasteneckým zanícením jako v ostatních, třeba i větších městech. Dvacáté století pak k tradici a vlastenectví přidalo i technické novinky jako byl vodovod, telefon, automobil či biograf<sup>149</sup> a Písek se mohl rovnat s jakýmkoli vyspělým českým městem.

---

<sup>145</sup> K vyšší reálce více *Tamtéž*, s. 242-243.

<sup>146</sup> Místní gymnázium bylo založeno roku 1778. *Tamtéž*, s. 160.

<sup>147</sup> Už roku 1848 začal v Písku vycházet „Prácheňský týdeník“. Časopis se tiskl v písecké tiskárně Václava Vetterla, pro svůj svobodomyšlný obsah byl však brzy zastaven. Pravděpodobně vyšla jen čtyři čísla. *Tamtéž*, s. 161.

<sup>148</sup> O širším než jen regionálním dosahu svědčí to, že měl v Praze dvacet a ve Vídni čtyři předplatitele. *Tamtéž*, s. 162.

<sup>149</sup> TÝŽ, *Písecké XX. století*, s. 9-29.

### 3. 2. „Zdalo se, jako by rosa dávno žádaná na něžná kvítka a poupátka padala...<sup>150</sup>“ ANEB ZALOŽENÍ PÍSECKÉ VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLY

Jak jsme uvedli v předchozích kapitolách, už před polovinou 19. století se obecně uznávalo, že vzdělání na škole obecné, rozšířené občas o nějaké kurzy, nemůže dívce poskytnout vše, co by měla v praktickém životě potřebovat. Vždyť hodnotu i bohaté dívky zvyšovala právě možnost, že po uzavření sňatku bude nejen dobrou matkou a vlastenkou, ale i platnou pomocnicí svého manžela. Co měla dělat teprve dívka, která měla, díky své chudobě nebo tělesnému handicapu, zůstat neprovdanou? Především zvyšující se počet neprovdaných žen stále více utvrzoval v silné potřebě poskytnout dívkám vyšší vzdělání, ať už mělo jít o vzdělání čistě praktické nebo o spojení všeobecného vzdělání s nejrůznějšími dovednostmi.

*„Myšlenky ty padly na půdu úrodnou, a v Písku již roku 1860 zásluhou prof. Janoty byla zřízena vyšší dívčí škola...“<sup>151</sup>* Největší zásluhu na tom mají zejména profesori píseckého gymnázia, písečtí vlastenci sdružení kolem časopisu „Poutník od Otavy“.

Dosavadní nedostatky vyššího dívčího vzdělání trpce pocíťoval nejen písecký učitel Josef Věnceslav Soukup<sup>152</sup>, jehož dcera Terezie měla roku 1857 vystoupit z národní školy, ale také rada krajského soudu v Písku, poslanec Matěj Havelka, jenž měl také dvě dospívající dcery<sup>153</sup>, kterým by rád dal přiměřené vzdělání. Na přátelských besedách, k nimž pravidelně v neděli odpoledne zval do svého bytu písecké vlastence, a kde „dcery Havelkovy Zdenka a Mila někdy deklamovaly neb zpívaly a druhdy na piano hrály. Havelka čítaje spis o astronomii vykládal jim soustavu sluneční, oběžnice, měsíce a komety...Jindy zase jim vykládal Ninger o

<sup>150</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Program Vyšší dívčí školy v Písku z roku 1861*.

<sup>151</sup> ŠAFRÁNEK, J., *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů II*. Praha 1918, s. 339.

<sup>152</sup> Viz. příloha č. 1.

<sup>153</sup> Zdenka – pozdější choť mecenáše J. Hlávky a Miloslava – pozdější choť chrudimského advokáta a spisovatele JUDr. K. Pippicha. J. MALÝ, *Písek*, s. 6.

*křížových válkách a českých dějinách...Jednali o vyšší reálce...<sup>154</sup> Velmi často se zde také mluvilo o tom, jak to zařídit, aby mohly být dívky po ukončení obecné školy dále vzdělávány. Matěj Havelka si často stěžoval, že o další vyšší vzdělání dívek není vůbec postaráno, „...a že proto musí dcery dát do nějakého klášterního neb jiného, případně i zahraničního ústavu. Ale to jsou podniky namnoze jen německé a bez náležitého školského plánu učebního, takže dívky tu mohou pochytit jen tzv. povrchní „bildung“. Tím se naše dívky českému životu odcizují, ba přímo odnárodňují“<sup>155</sup>.*

Úvahy o nedostatecích dívčího vzdělání vedly písecké vlastence konečně k tomu, že se odhodlali založit v Písku českou vyšší dívčí školu. Tak vznikl „Program vyšší soukromé školy pro vychování a vzdělání škole odrostlých děvčat“ podepsaný Josefem Soukupem a Vojtěchem Janotou<sup>156</sup> s datem *v Písku na den sv. Kláry 1859*<sup>157</sup>. Vedle těchto jsou zakladateli písecké vyšší dívčí školy také Matěj Havelka, profesor Ninger a gymnaziální profesor J. Pažout<sup>158</sup>. Dále se angažovali také profesori nově založené písecké reálky – ředitel Jan Krejčí a profesori Vojtěch Lešetický a František Tonner.

Oba hlavní iniciátoři založení písecké dívčí školy Janota<sup>159</sup> i Soukup si vytyčili velmi náročné cíle i cesty k nim, které v Programu sepsali. Účelem této školy mělo být „...nábožno-mravné vychování dívek a vzdělání rozumu jich stavu a pohlaví přiměřené...K dosažení účelu...kráčet se bude podle zásad vyššího vykonavatelství, přívětivým zacházením a svědomitým zachováváním předpisův křesťansko-náboženských“<sup>160</sup>.

---

<sup>154</sup> A. SEDLÁČEK, *Dějiny II.*, s. 242.

<sup>155</sup> J. MALÝ, *Písek*, s. 6.

<sup>156</sup> Oba byli při svých studiích v Praze ve styku s Amerlingovou Budčí. *Tamtéž*, s. 7.

<sup>157</sup> *Tamtéž*, s. 6.

<sup>158</sup> Viz. příloha č. 2.

<sup>159</sup> Viz. příloha č. 3.

<sup>160</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Program vyšší soukromé školy pro vychování a vzdělání škole odrostlých děvčat*.

### 3. 2. 1. CYKLUS PŘEDNÁŠEK A PŘEDMĚTY VYUČOVANÉ NA ŠKOLE

Než se škole dostalo řádného povolení k otevření, konala se výuka formou přednášek „Cyklus přednášek pro dospělejší dívky“. Přednášky trvaly nepřetržitě od 16. října 1860 do 15. července 1861 a již následujícího školního roku se ústav dočkal řádného povolení výuky. Aby se škola vyvarovala osočování zejména ze strany podobných klášterních institucí, byl do čela zvolen kněz Vojtěch Myška, dosavadní profesor náboženství na píseckém gymnáziu.

Ústav zatím neměl své vlastní prostory, proto se přednášky konaly v místní opatrovně nebo v některé třídě obecné školy. Již 20. prosince 1859 se obec zavázala, „...že ku zřízení vyššího vzdělávacího ústavu pro dívky místností a palivem přispějí“<sup>161</sup>.

Ve školním roce 1860-1861 se v přednáškovém cyklu vyučovalo celkem 20 hodin týdně a to „...ve všech předmětech, které k důkladnému vzdělání rozumu a k zevnitřní ozdobě děvčat náleží...“<sup>162</sup> Těmto požadavkům odpovídaly následující předměty:

náboženství (V. Myška), český jazyk (K. Ninger), německý jazyk (V. Lešetický), francouzský jazyk (V. Myška), deklamace česká a německá (A. Heyduk), zeměpis a dějepis se zvláštním ohledem na znalost vlasti a jejích dějin (V. Babánek), přírodopis, k tomu krátké „člověkosloví“ (J. Krejčí), silozpyt (fyzika) „též zajímavým způsobem s experimenty snadno pochopitelnými vztahujícími se na kuchyni“ (J. Pažout), počtářství pro praktické a ženské potřeby (V. Janota), krásy a rychlopis (A. Heyduk), kreslení *jak květin tak i krajin* (J. Soukup), zpěv a hudba (F. Gregora),

---

<sup>161</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Program Vyšší dívčí školy v Písku z roku 1861*.

<sup>162</sup> *Tamtéž*.

dušesloví a krásovědu (J. Sazka), tělocvik (B. Ardelt)<sup>163</sup>, ženské ruční práce (M. Pettersová)<sup>164</sup>.

Zájem o studium předčil očekávání, proto se upustilo od původně zamýšlených 20 studentek a bylo nakonec přijato 37 dívek<sup>165</sup>. Zámožnější dívky platily 2 zlaté měsíčně, nemajetné byly od placení osvobozeny. Protože učitelský sbor vyučoval zdarma, byly vybrané prostředky rozděleny následovně: jedna třetina opatrovně, druhá na vyučovací prostředky a poslední na založení fondu pro vyšší dívčí školu<sup>166</sup>.

Učitelský sbor v čele s ředitelem Vojtěchem Myškou zažádal během školního roku o povolení řádné vyšší dívčí školy a výnosem vysokého c. k. místodržitelství od 14. května 1860 č. 14.027 byla vyšší dívčí škola povolena.

Školu navštěvovaly nejen dívky z Písku a okolí, ale dokonce i dívky z Prahy. Vedle obou dcer soudního rady Havelky zde studovala i Milada Pospíšilová, dcera pražského knihkupce Pospíšila, později provdaná Ottová, nebo dcera známého vlastence Dlabače z Nymburka, jež se později provdala za Dr. Josefa Emlera<sup>167</sup>.

Ve školním roce 1861- 1862 byly najednou otevřeny dva ročníky. Učební látka byla z toho důvodu pozměněna a rozšířena. Ve druhém ročníku byla navíc přibrána antropologie a lučba (chemie). Připojeny byly také předměty mimořádné – nepovinné: ženské práce, zpěv, nauka o skladbě a piano. „*Látka sama byla přizpůsobována ohledům na praktické potřeby a estetické požadavky vzdělání dívčího*“<sup>168</sup>.

Podle programu předmětů na školní rok 1862-1863 bylo v I. ročníku písecké vyšší dívčí školy vyučováno:

---

<sup>163</sup> Je velmi neobvyklé, že na písecké dívčí škole učil tělocvik muž. Na ostatních vyšších dívčích školách vyučovaly tělocvik a ruční práce vždy ženy.

<sup>164</sup> V prvním roce vyučování byly ruční práce zaměřeny především k tomu, aby si dívky uměly zkrášlit svůj domov, ne k tomu, aby si šitím vydělávaly. SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Program Vyšší dívčí školy v Písku z roku 1861*.

<sup>165</sup> Poutník od Otavy, 1861, č. 1, s. 46.

<sup>166</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Program Vyšší dívčí školy v Písku z roku 1861*.

<sup>167</sup> A. HEYDUK, *Vzpomínky*, s. 18-20.

<sup>168</sup> J. MALÝ, *Písek*, s. 14.

1. „Náboženství. Věrosloví; některé částky z církevního dějepisu; výklad církevních obřadů, nedělních a svátečních evangelií. Týdně 2 hodiny; V. Myška.
2. Jazyk český. Skládání vět složitých; o slohu vůbec; vypravování, popisování a psaní; čtení, výklad a deklamace. Týdně 2 hodiny; V. Janota.
3. Jazyk německý. Praktické čtení; překlady z češtiny do němčiny a naopak; časté rozmluvy, vypravování přečtených věcí. Mluvnice a sloh. Týdně 2 hodiny; J. Zahradník.
4. Jazyk francouzský. Úvod ku čtení, podstatné jméno s přináležejícími částěmi; zájmeno a časoslovo, zvláště v praktickém cvičení. Týdně 2 hodiny; J. Kopecký.
5. Zeměpis a dějepis. Zeměpis: některé propravní vědomosti o světě a tělesích nebeských vůbec, o Slunci, měsíci, o Zemi a vzduchu, o vodě; tvary země suché, tvary moře; hlavní moře a jich oddíly, o pevninách země evropské. – Dějepis: přehled dějin starého světa v jednotlivých obrazech se zvláštním ohledem na řeckou a římskou mythologii. Týdně 2 hodiny; V. Babánek.
6. Přírodopis. všeobecný úvod v přírodní vědy. Rozhled v tvarech přírodních. O zvířatech a jich významu v přírodě, zvláště s ohledem na člověka. Úvod v rostlinopis. Výklad přirozených řádů rostlin. Týdně 2 hodiny; J. Krejčí.
7. Fysika. Všeobecné vlastnosti hmoty; teplo, magnetismus a električnost, přirozenost země. Týdně 2 hodiny; J. Pažout.
8. Počítářství. Opakování počátkův, počítání v celých a desetinných číslech. Týdně 2 hodin; J. Soukup.
9. Krasopis. Pravidelné vyvedení písmen, slov a vět a sice písmem latinským a kurentním. Týdně 1 hodina; V. Janota.
10. Kreslení. Všeobecná proprava ku kreslení; čáry a tvary jednoduché; něco o světle a stínu. Kreslení dle malých vzorů a modelů pouze konturou; lehké vystínění jednoduchých těles. Hlavy

*v kontuře dle předloh. Ornamentika dle předloh. Týdně 2 hodiny; A. Heyduk<sup>169</sup>.*

Ve II. ročníku:

1. *Náboženství. Mravověda; pokračování v dějepisu církve svaté a ve výkladech církevních obřadů. Týdně 2 hodiny; V. Myška.*
2. *Jazyk český. Sloh vyšší, jmenovitě básnický. Poetika, k čemuž proprava estetická. Čtení a vykládání článkův po výtce básnických. Literatura se zvláštním vzhledem na první klasickou dobu a na krásnou literaturu nejnovější. Deklamace. Týdně 2 hodiny; V. Lešetický.*
3. *Jazyk německý. Sloh vyšší více ve směru praktickém. Častější praktická cvičení jak prostředkem překládání tak i rozmluvy. Čtení a vykládání článkův z čítací knihy. Nejzajímavější partie z literatury první a druhé klasické doby. Deklamace. Týdně 2 hodiny; V. Lešetický.*
4. *Jazyk francouzský. Mluvnice a praktické cvičení psaním a mluvením. Týdně 2 hodiny; V. Myška.*
5. *Anthropologie. O částkách a zábyvech lidského těla; výjevy duševní. Zdravověda. Týdně 1 hodina; J. Pažout.*
6. *Zeměpis a dějepis. Zeměpis: království české, jakož i všechny země rakouského mocnářství. Asie, Afrika, Amerika, Austrálie – Dějepis: Střední a nový věk. Dějiny české. Týdně 2 hodiny; V. Babánek.*
7. *Přírodopis. Úvod v nerostopis. O šperkovním kamení. O rudách a kovech. o rozličných kamenech důležitějších. O skalách. O útvech zemských. Rozhled po krajinách české vlasti a jejich památkách přírodních. Týdně 1 hodina; J. Krejčí.*
8. *Fysika. Rovnováha a pohybování hmot pevných kapalných a plyných, zvuk, světlo, něco z hvězdářství. Týdně 1 hodina; J. Pažout.*

---

<sup>169</sup> Adolf Heyduk (1835-1923)- český básník; od roku 1861 učitel na obecné škole, na písecké vyšší reálce i na vyšší dívčí škole. Vzal si za ženu svou žačku Emilii Reinerovou, která mu byla nepostradatelnou životní oporou; více F. LIPŠ (ed.), *Emilie Heyduková v dopisech svých přátel*, Písek 1940. Viz. přílohy č. 6 a 7.

9. *Lučba. Elementární zákony při slučování prvků, uvedení důležitějších látek a vysvětlení úkazů lučebných v životě se vyskytujících. Týdně 1 hodina; F. Tonner.*
10. *Počítárství. Počítání v desetinných i obyčejných zlomcích, proporcí a trojčlenka. Týdně 2 hodiny; J. Soukup.*
11. *Krasopis. Navedení k rychlopisu v literách latinských a kurentních a sice od ruky bez užívání pomůcek. Týdně 1 hodina; V. Janota.*
12. *Kreslení. Postupování dle nabyté zručnosti, stínění úplnější; kreslení dle složitějších předloh a modelů; hlavy dle modelů; vyvádění lehkých ornamentů dle daných motivů. Kolorování. Týdně 2 hodiny; A. Heyduk<sup>170</sup>.*

*Mimořádné předměty<sup>171</sup>:*

1. *Ženské práce. Pletení háčkování vůbec, šití košil a jiného bílého prádla, lehčí umělecké práce. Šití a přistřihování šatů dle míry; bílé vyšívání a jiné umělecké práce ve vyšším stupni. Týdně 10 hodin; slečna M. Pettersová.*
2. *Zpěv. Týdně 3 hodiny; A. Pervolfová.*
3. *Nauka o skladbě hudební. Týdně 1 hodina; F. Gregora.*
4. *Piano v kruzích po šesti žákyních dle přípravy seřaděných. Týdně každý kruh 3-6 hodin v ústavě hudebním pana B. Píchy<sup>172</sup>.*

<sup>170</sup> Na svá písecká studia a na Adolfa Heyduka – učitele vzpomíná ve své knize Jaroslav SEDLÁK, *Z lavice za katedru. Z pamětí učitele*. Praha 1960, s. 48. „...způsob vyučování byl kožený a nezáživný. Špatně pochopená snaha po vědeckosti, kterou si střední škola přisuzuje, byla zvláště nápadná v přírodopise....O každém z profesorů bych mohl ze vzpomínek napsat několik slov, ale z roční známosti s nimi jsem si odnesl dojem, že za to ani nestojí, nevyjímaje básníka Adolfa Heyduka, který tu vyučoval kreslení a krasopisu, ve škole se však nenamáhal a všechnu vlastní práci přenechal starému a trpělivému asistentovi Šebelemu. Sám seděl za katedrou u svých papírů, a když byl vyrušen, vysílal odtud nerudné a někdy originální nadávky...“

<sup>171</sup> Za mimořádné předměty se doplácelo: za ženské práce 50 kr. měsíčně, za zpěv a nauku o skladbě hudební 50 kr. měsíčně, za piano při 3 hodinách týdně 1 zl. 25 kr. měsíčně, při 6 hodinách dvojnásob. *Poutník od Otavy*, 1861, č. 1, s. 47.

<sup>172</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Program Vyšší dívčí školy v Písku z roku 1861*.

### 3. 2. 2. OD VELKÉHO ZÁJMU K RYCHLÉMU ZÁNÍKU

Zájem o studium byl značný, ve školním roce 1861-1862 se do prvního ročníku přihlásilo 42 dívek a 21 do druhého. Bylo tedy nutné zajistit vyhovující prostory. Dne 25. července 1861 byla sepsána smlouva s V. Molendou, majitelem domu č. 57. Ten pronajal pro dívčí školu „7 světnic a světničku na tři léta za 350 zl. Z těchto světnic zřízeny dvě síně a byty učitelky a učitele“<sup>173</sup>.

Na důstojnosti škole zajisté přidávala také pečeť, kterou si nechalo vedení pro dívčí školu zhotovit 10. července roku 1862 u pečetního rytce pana Josefa Heřmana v Písku za 8 zlatých<sup>174</sup>. Byla to železná pečeť s podobiznou sv. Ludmily<sup>175</sup>.

Dívky platily zápisné 2 zl., za vyučování předmětů povinných 3 zl. měsíčně, za ruční práce a zpěv 50 kr. měsíčně, za hru na píano 1 zl. 25 kr. za tři hodiny<sup>176</sup>. Chudé žákyně bývaly od placení osvobozeny<sup>177</sup>. Také obec školu hojně podporovala. V letech 1862-1865 byl za obecní peníze nakoupen nábytek za 592 zl. a v lednu roku 1865 povolilo zastupitelstvo vydat škole 122 zl. 12 kr. na koupi šicího stroje<sup>178</sup>.

V období největšího rozkvětu školy roku 1865 navštívil dívčí školu biskup Jirsík, který měl také veliké zásluhy na jejím založení. Jirsík byl přítomen zkoušce z několika předmětů, „protože však místnost školy byla malá, nebylo možno přčetným hostem do ní vejti a státi proto na chodbě se židlí a otevřenými dveřmi se dívající“<sup>179</sup>.

---

<sup>173</sup> A. SEDLÁČEK, *Dějiny III.*, s. 181.

<sup>174</sup> Viz přílohy č. 8 a 9.

<sup>175</sup> Dnes je k vidění v Prácheňském muzeu v Písku v expozici Kulturní tradice Písecka.

<sup>176</sup> „Z předmětů mimořádných jest každé žákyni volno, tři, dva neb jeden kterýkoli si vybrati, dle toho řídí se i honorář.“ SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Výroční zpráva vyšší dívčí školy písecké za školní rok 1862*.

<sup>177</sup> Za školní rok 1862 bylo v prvním ročníku „od školného osvobozeno 14 a ve druhém 7 dívek, mnohým i placení zápisného odpuštěno“ Tamtéž.

<sup>178</sup> Viz příloha č. 10. Byl to americký šicí stroj Wilsona a Whelera od paní Lamblové z Prahy. Tamtéž, sign. 2273, kart. 58, *Z památné knihy škol píseckých*.

<sup>179</sup> Tamtéž.

Roku 1866 onemocněl dosavadní ředitel Vojtěch Myška, vzdal se své funkce a odešel na odpočinek. V následujících letech se ředitelé střídali, až byl roku 1868 zvolen poslední - Vojtěch Lešetický.

Prvotní nadšení pomalu opadalo, někteří učitelé se vzdávali učení, které jim přidělovalo starosti a práci, také počet přijatých žákyň se stále zmenšoval<sup>180</sup>. Tím také ubývaly peníze, které byly potřebné pro udržení provozu školy. „*Ve školním roce 1871 zbylo z minulého roku 63 zl. 93 kr. a školné vyneslo 135 zl., sumou 198 zl. 93 kr. Vydáno bylo 150 zl., obec pak dávala 360 zl. příspěvku a platila 180 zl. za byt ...Zbylo tedy toho roku 48 zl. 26 kr. Příjem roku 1872 byl 139 zl. 26 kr. a vydání 135 zl. 2 kr., zbylo tedy jen 4 zl. 24 kr. a to bylo na bílé dni, že se s tím v příštím roce nevystačí*“<sup>181</sup>.

#### Tabulka č.1

#### Přehled zkoušených dívek v jednotlivých letech existence písecké vyšší dívčí školy (1862-1872)<sup>182</sup>

| Školní rok | ročník | žákyň | ročník | žákyň |
|------------|--------|-------|--------|-------|
| 1862       | I.     | 36    | II.    | 24    |
| 1863       | I.     | 23    | II.    | 20    |
| 1864       | I.     | 28    | II.    | 21    |
| 1865       | I.     | 22    | II.    | 16    |
| 1866       | I.     | 26    | II.    | 16    |
| 1867       | I.     | 19    | II.    | 25    |
| 1868       | I.     | 20    | II.    | 19    |
| 1869       | I.     | 19    | II.    | 18    |
| 1870       | I.     | 16    | II.    | 12    |
| 1871       | I.     | 15    | II.    | 10    |
| 1872       | I.     | 12    | II.    | 6     |

Učitelský sbor se dlouho radil jak by se dala škola zachránit, ale jediné přijatelné řešení bylo, že by sama obec převzala řízení školy a řádně platila učitele. Byla proto vyslána deputace ke starostovi Šobrovi. Ten však

<sup>180</sup> Roku 1869 se přihlásilo jen 19 žákyň do prvního a 18 do druhého ročníku. A. SEDLÁČEK, *Dějiny III.*, s. 183.

<sup>181</sup> *Tamtéž*, s. 183.

<sup>182</sup> Počet zkoušených dívek na konci školního roku je někdy jiný než počet dívek přijatých, zejména z důvodu odchodu některých dívek. *Tamtéž*.

věděl, že se v příjmech obce nenajde takový přebytek, který by stačil na udržení dívčí školy a nepřesvědčila jej ani pečlivě vypracovaná osnova budoucí školy.

Když se po městě rozneslo, že škole hrozí zánik, uvolili se někteří členové dřívějšího sboru vyslyšet prosby rodičů a zůstat na škole ještě nějaký čas. Byl doplněn učitelský sbor a novým ředitelem byl zvolen profesor Vačlena. Když se však ve školním roce 1872 přihlásilo jen 18 žákyň do obou ročníků, bylo již zřejmé, že školu už nelze déle držet a od vyučování bylo s konečnou platností upuštěno<sup>183</sup>.

Na rozdíl od nově vznikajících odborných škol pro dívky, které připravovaly k vykonávání určitého výdělečného povolání, byla vyšší dívčí škola pouze všeobecně vzdělávacím ústavem. Cílem takto koncipované školy bylo poskytovat dívkám všeobecné vzdělání „*pro působení v kruhu rodinném a ve společnosti*“<sup>184</sup>. Dívky měly získat požadované vyšší vzdělání, které by v budoucnu vhodně uplatňovaly v pozicích vzdělaných a v národním duchu vychovaných mladých manželek a matek.

S blížícím se koncem 19. století se stávala ekonomická aktivita žen stále častější, později zcela běžnou věcí. To se mimo jiné v posledních letech existence školy promítalo do změn ve výukových předmětech, mezi kterými již nacházíme i ty, které byly v počátečním období existence odmítány jako předměty odborné<sup>185</sup>.

Takto charakterizovaný typ škol postupně přežíval a v druhé polovině 19. století většina zanikla. Dělo se tak hlavně v souvislosti s rozvojem odborného školství, které lépe vyhovovalo novým potřebám společnosti, totiž poskytnout dívkám možnost osvojit si nějaké dovednosti, které by plně uplatnila při vykonávání nějakého povolání. Charakter v podstatě středoškolský si pak zachovala pouze Vyšší dívčí škola v Praze<sup>186</sup> a škola brněnského spolku Vesna.

---

<sup>183</sup> Od října 1873 byla zásluhou tehdejšího okresního inspektora V. Janděčky v Písku otevřena měšťanská dívčí škola, kam přestoupilo zbývajících 12 žaček vyšší dívčí školy. Obec se zavázala k placení nájemného v místnostech bývalé vyšší dívčí školy a dokonce Janděčka vymohl přes 300 zl. na zakoupení nutných potřeb a knih. A. SEDLÁČEK, *Dějiny III.*, s. 184. Kde obec najednou vzala potřebné peníze, o tom se již August Sedláček nezmiňuje.

<sup>184</sup> J. CACH, *Výchova*, s. 72.

<sup>185</sup> F. MORKES, *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola*, s. 28-29.

<sup>186</sup> O pražské Vyšší dívčí škole podrobněji *Tamtéž*.

## **4. SPOLEČNOST A ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH**

### **4. 1. ČESKO-NĚMECKÉ SVÁRY A SPOLKOVÝ ŽIVOT V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH A JEJICH VÝZNAM PRO KULTURNÍ ROZVOJ V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ**

V polovině 19. století byly České Budějovice největším kulturním městem jižních Čech, městem ležícím na soutoku Malše a Vltavy. Kolem roku 1880 se ještě asi polovina obyvatel hlásila k národnosti české a polovina k německé, ale už roku 1890 se poměr mění ve prospěch Čechů. Podle úředního sčítání roku 1900 má město 39.328 obyvatel, z toho více než polovinu tvoří Češi, zbytek Němci a židovská komunita, jejíž příslušníci se většinou hlásí k německé národnosti<sup>187</sup>. Počet Čechů neustále rostl, což mělo za následek také růst jejich sebevědomí a zájem o rozhodující místa v městské samosprávě.

Poslední léta 19. století s sebou přinesla vyhocení česko-německých vztahů a s tím spojenou politickou krizi. Za těchto okolností vykročily Budějovice vstříc novému století. Přestože Němci představovali na začátku 20. století už jen necelou třetinu obyvatelstva, měli správu města zcela v rukou. Jak těžké pro ně muselo být přihlížet nebývalému rozvoji hospodářského, společenského i politického života Čechů. Každé komunální volby znamenaly jednoznačnou hrozbu pro pozice německých kandidátů na radnici. Připomeňme, že v čele obou budějovických národností stály velmi výrazné osobnosti: na straně české JUDr. August Zátka<sup>188</sup> a na německé obchodník Josef Taschek.

---

<sup>187</sup> D. KOVÁŘ, *Budějovice*, s. 7.

<sup>188</sup> K osobnosti Augusta Zátky více R. STRNAD, *Dr. August Zátka*, České Budějovice 1927.

Zatímco na počátku česko-německých sporů byla snaha o přiznání práv a pravomocí, které by odpovídali počtu obou menšin, na konci už šlo o ostrý nacionalistický boj. Významnou roli v národnostním zápase mělo také zakládání nejrůznějších spolků. Bývalo totiž zvykem, že každý, kdo se chtěl jen trochu účastnit veřejného dění, vstupoval podle svých zájmů do některého ze spolků. V čele těchto organizací pak obvykle stávaly významné osobnosti města.

Mezi nejznámější patřily většinou spolky politické, orientované zpravidla na podporu kulturního a politického života. Asi nejdůležitějším spolkem budějovických Čechů byla Beseda českobudějovická<sup>189</sup>. Beseda měla vlastní dům (Na Sadech), vlastní knihovnu s čítárnou, ale i ochotnický a pěvecký sbor. Od roku 1872 fungovala českobudějovická Matice školská, která byla zaměřena především na podporu českých vzdělávacích ústavů. Na podporu české kultury, školství i politického života vznikla roku 1884 Národní jednota pošumavská.

Nezastupitelné místo v kulturním životě města patřilo pěveckým sborům. Nejstarší byl Liedertafel založený roku 1856, původně pro Čechy i Němce, později výhradně německý<sup>190</sup>. Češi si proto roku 1890 založili vlastní „Hlahol česko-budějovický“<sup>191</sup>.

Na přelomu 19. a 20. století již existovalo v Budějovicích přes sedmdesát českých a kolem šedesáti německých spolků s nejrůznějším zaměřením: politické, pěvecké, dámské<sup>192</sup>, tělovýchovné, hasičské aj<sup>193</sup>.

Dá se říci, že každý český spolek v Budějovicích měl svůj německý protějšek. Německou protiváhu Národní jednoty pošumavské představoval Deutscher Böhmerwaldbund, jehož cílem byla hospodářská a kulturní podpora německého obyvatelstva v pohraničí. Dále jmenujme alespoň Bund der Deutschen in Böhmen nebo Schulverein – německý protějšek

---

<sup>189</sup> Beseda českobudějovická byla založena 1. listopadu 1862. M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 40.

<sup>190</sup> Původní zpěvácký spolek *Liedertafel* byl roku 1885 přejmenován na *Deutsche Liedertafel in Budweis* a Čechům bylo naznačeno, že už nejsou ve sboru vítáni. M. GRŮNOVÁ, *Příspěvek k dějinám hudební školy v Českých Budějovicích*, Výběr 40, 2003, s. 136.

<sup>191</sup> Více o hudebním životě v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století *Tamtéž*, s. 135-157.

<sup>192</sup> Německý dámský spolek a český Dámský spolek Ludmila se zasloužily především o zakládání dívčích škol poskytujících vyšší vzdělání.

<sup>193</sup> Více *Encyklopedie*, s. 466-468.

Matice školské. Obdobou českého tělovýchovného spolku Sokol byl německý Deutscher Turnverein. Zakládání spolků s sebou však neslo i další problém, který Češi a Němci často řešili na stránkách místního tisku vzájemným nařknutím, totiž který spolek vzniknul dříve a kdo koho vlastně napodobuje<sup>194</sup>.

Činnost každého spolku bývala větším či menším přínosem pro společenský ruch ve městě. Během plesové sezóny se konaly spolkové plesy, po celý rok zábavy a koncerty, a sotva se na jaře oteplilo, vyráželi členové některých sdružení na výlety do blízkého okolí. Zvláštní pozornosti se těšily jubilejní i jiné slavnosti jednotlivých spolků, které byly nejen vysoce prestižní záležitostí, ale i šancí k přilepšení spolkové pokladně.

---

<sup>194</sup> O česko-německém soužití více např. *Encyklopedie*; F. RADA, *Když se psalo c. k.*; D. KOVÁŘ, *Budějovice*.

## 4. 2. ROZVOJ ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH VE DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Vedle zřizování spolků se stalo důkazem prestiže jednotlivých národností zejména zakládání škol. Pro tuto dobu je proto typický vznik škol stejných stupňů a vyučovacích osnov, avšak s různým vyučovacím jazykem. Budování vlastního školství se stalo prvořadým cílem obou národností.

V čele školské správy stálo od roku 1867 ministerstvo kultu a vyučování, jemuž podléhaly zemské a okresní školní rady; nejnižší správní články tvořily místní školní rady. V Českých Budějovicích byly ustaveny dvě okresní a místní školní rady: česká a německá. České školství se neustále potýkalo s nepřízní místního městského zastupitelstva, proto připadla významná úloha při zřizování českých škol především českobudějovickému biskupství, ženským kongregacím, Besedě řemeslnicko-živnostenské<sup>195</sup>, Obchodní a živnostenské komoře<sup>196</sup>, Záložně českobudějovické<sup>197</sup>, Besedě českobudějovické<sup>198</sup>, Matici školské a Dámskému spolku Ludmila<sup>199</sup>.

Obě národnosti si uvědomovaly význam národního školství, neboť měly naději, že na které škole (české či německé) začne dítě studovat, tam také bude ve svých studiích pokračovat. Proto se snažili vybudovat v každé ze čtyř městských čtvrtí<sup>200</sup> i v přiškolených venkovských obcích vlastní školy obecné (chlapecké, dívčí i smíšené).

---

<sup>195</sup> Beseda řemeslnicko-živnostenská byla český hospodářský spolek, založený roku 1882, zabývající se osvětově propagační činností v oblasti řemeslnického podnikání a vlastní organizací místního živnostnictva. *Encyklopedie*, s. 39-40.

<sup>196</sup> Obchodní a živnostenská komora představovala samosprávnou organizaci, která v letech 1850-1948 sloužila k podpoře průmyslu a obchodu. *Tamtéž*, s. 320.

<sup>197</sup> Záložna českobudějovická byla první český městský peněžní ústav, založený roku 1864. *Tamtéž*, s. 561.

<sup>198</sup> Beseda českobudějovická byla český kulturně osvětový spolek, jehož základní cíl spočíval v politickém, kulturním i hospodářském povznesení českého obyvatelstva ve městě. *Tamtéž*, s. 38.

<sup>199</sup> Dámský spolek Ludmila byl založen roku 1885 pod patronací Besedy českobudějovické jako spolek osvětově dobročinný. Spolek se podílel na udržování místní dívčí pokračovací školy, pořádal stravovací akce pro chudou mládež, společenské a podpůrné kulturní podniky, dýchánky a přednášky. *Tamtéž*, s. 467.

<sup>200</sup> Vnitřní město, Pražské, Vídeňské a Linecké předměstí. D. KOVÁŘ, *Budějovice*, s. 8.

Stejně jako obecné školství šly i české střední školy v Budějovicích ve svých počátcích cestou nesnadnou. Zasludou biskupa Jana Valeriána Jirsíka<sup>201</sup> byl založen chlapecký seminář pro chudé studenty a později byly zřízeny české paralelní třídy při německém gymnáziu. Z důvodu stále rostoucího počtu českých studentů byla podána žádost o zřízení českého gymnázia. „*Chce-li mít biskup gymnasium, ať si je zřídí sám,*“ prohlásila německá vláda<sup>202</sup> a žádost zamítla. Bylo tedy třeba vybudovat školu z vlastních zdrojů. Tohoto úkolu se ujal biskup Jirsík s podporou českých vlastenců. V roce 1868 byla konečně postavena gymnaziální budova na rohu Skuherského a Kostelní ulice. Roku 1871 toto gymnázium převzal stát a nadále již bylo financováno ze státních prostředků<sup>203</sup>. Budova však přestala brzy stačit rostoucímu počtu studentů, proto byla roku 1903 postavena budova nová v Jírovcově ulici.

Reálka byla původně také pouze německá. Českou reálku založila Matice školská v roce 1885 v Široké ulici.

Novým prvkem školské soustavy se staly opatrovny – dnešní mateřské školy. První česká opatrovna v Českých Budějovicích byla otevřena 1. června 1882. V roce 1900 pak bylo v Budějovicích šest opatroven, zřizovaných za podpory spolku Matice školské<sup>204</sup>.

Do struktury českobudějovického školství přibýly ještě školy umělecké<sup>205</sup> a první speciální ústav pro hluchoněmé. Roku 1905 byl v Budějovicích otevřen český učitelský ústav<sup>206</sup>, který se měl stát protiváhou dosud jediného německého učitelského ústavu ve městě. České školy tak konečně mohly dostat české učitele.

V Českých Budějovicích působily rovněž řeholní učitelské ústavy s právem veřejnosti. Kongregace Školských sester de Notre Dame spravovala v letech 1904-1942 v domě U Svatého Josefa na Sadech ženský

---

<sup>201</sup> K životu více *Encyklopedie*, s. 181-182; J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, České Budějovice 1993.

<sup>202</sup> F. RADA, *Když se psalo c .k.*, s. 129.

<sup>203</sup> M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 43.

<sup>204</sup> V té době bylo v Budějovicích také šest německých opatroven provozovaných však městským úřadem. D. KOVÁŘ, *Budějovice*, s. 27.

<sup>205</sup> Například hudební škola otevřená roku 1903, zřízená a udržovaná Maticí školskou v Českých Budějovicích. Více M. GRÜNOVÁ, *Příspěvek*.

<sup>206</sup> K Učitelskému ústavu v Českých Budějovicích více J. BRČÁKOVÁ, *Český učitelský ústav*; K. KOTILOVÁ, *Český učitelský ústav*.

učitelský ústav a Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti postupně otevřela tři různé přípravné kurzy pro učitelky s právem veřejnosti: ženský učitelský ústav, ústav pro vzdělání učitelek mateřských škol a industriální kurz pro vzdělání učitelek<sup>207</sup>.

Vedle církevních řádů věnovaly velkou pozornost dívčímu vzdělání také obě národní společnosti. Vzdělání děvčat totiž dosud obvykle končilo absolvováním pokračovacích kursů při hlavní škole. Samostatné dívčí školy postupně vznikaly na všech stupních školské struktury (národní<sup>208</sup>, odborné, lyceum, učitelské ústavy) a ještě před rokem 1918 se dívkám otevřela cesta i na dosud chlapecká gymnázia<sup>209</sup>.

Péčí německého Dámského spolku pro zřízení a vydržování dívčí pokračovací školy byla v září 1886 založena dvouletá Německá pokračovací škola pro dívky. „*Jak z německých listů se dozvídáme, dovoleno bylo německým dámám, aby zřídily v Budějovicích německou pokračovací školu pro dívky. Jelikož ústav tento bude ryze německým a má tvořiti jakousi přelejvárnu nového druhu, proto varujeme české matky i dívky, aby nedaly sváděti se líčením předností a výhod nové této školy dívčí...Doufáme, že ani jedna česká dívka se nepřihlásí do oné školy německé...*“<sup>210</sup> Při této škole pak byl ve školním roce 1899-1900 zřízen jednoroční odborný kupecký kurz pro dívky. Reorganizací těchto škol vzniklo roku 1906-1907 Německé dívčí lyceum. Dámský spolek inicioval také vznik dalších německých dívčích škol: roku 1910 byla založena Německá živnostenská škola dívčí pro šití prádla a oděvů a roku 1911 zahájila činnost dvouletá Všeobecná živnostenská pokračovací škola pro dívky.

---

<sup>207</sup> K práci církevních řádů v Českých Budějovicích blíže *Encyklopedie*, s. 511; M. MARŠÁKOVÁ, *Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti*; D. JAKŠIČOVÁ, „*Vezmi dítě a vychovej mi je!*“.

<sup>208</sup> Otevření nové české obecné dívčí školy v Českých Budějovicích nadšeně komentoval Budišov takto: „...*ne zápisu se přihlásilo půl třetího sta žákyň. Zde podán nejlepší důkaz o tom, jak daří se českým dítkám na školách německých; z toho patrno, že i uprostřed školního roku rády opouštějí nevlídné síně škol německých, kde místo vyučování vydány byly trapnému naslouchání nesrozumitelného jazyka vyučovacího...*“ Budišov 21,1. ledna 1885, č. 1.

<sup>209</sup> Ve školním roce 1911-1912 bylo dívkám umožněno navštěvovat Jirsíkovo gymnázium, zatím pouze jako privatistky. První řádná studentka byla do gymnázia přijata až ve školním roce 1918-1919. *Encyklopedie*, s. 490.

<sup>210</sup> Budišov 22, 14. února 1886, č. 13.

Ani český dámský spolek nezahálel. V roce 1887 byla v Budějovicích otevřena prozatím jednoletá Česká dívčí škola pokračovací spolku Ludmila<sup>211</sup>. A než zakotvila roku 1909 jako Ženská škola průmyslová pro dívky ve vlastní budově v Husově třídě, změnila několikrát své jméno<sup>212</sup> i působišť<sup>213</sup>.

Vzhledem k tomu, že Němky otevřely Německou pokračovací školu o rok dříve než mohla vzniknout česká obdoba, což se neobešlo bez národnostních hádek a hašteření nejčastěji prostřednictvím místního tisku<sup>214</sup>, založily si zase Češky dříve své lyceum. Bylo to Dívčí lyceum spolku Ludmila v Českých Budějovicích, založené už roku 1903.

---

<sup>211</sup> O České dívčí škole pokračovací podrobně pojednává následující kapitola.

<sup>212</sup> Ústav byl založen roku 1887 jako Česká dívčí pokračovací škola spolku Ludmila. Už ve školním roce 1898/1899 byl název pozměněn na Vyšší pokračovací školu pro dívky (změna názvu má signalizovat větší podíl teoretických předmětů ve výuce). Po zřízení lycea roku 1903 však byly statut i osnovy přepracovány a škola dostala název Pokračovací a průmyslová škola pro dívky. Na schůzi ze dne 19. ledna 1909 se správní výbor školy usnesl na reorganizaci školy a novém názvu Ženská škola průmyslová spolku Ludmila v Českých Budějovicích. Srov. *Kronika odborné školy; Výroční zprávy odborné školy*.

<sup>213</sup> Škola byla původně umístěna na českobudějovickém děkanství, odtud se v létě roku 1890 přestěhovala do soukromých místností v Biskupské ulici. Později škola vystřídala ještě 2 budovy, budovu reálného gymnázia (1892-1905) a budovu v Nové ulici (1906-1908). Teprve r. 1909 dostala škola vlastní budovu přistavěnou vedle dívčího penzionátu na dnešní Husově třídě, kde sídlila až do roku 1940. SOKA České Budějovice, *Inventář k fondu Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950*, České Budějovice 1963, s. 8.

<sup>214</sup> Budivoj 22, 22. dubna 1886, č. 32.

### 4. 3. ČESKÁ DÍVČÍ POKRAČOVACÍ ŠKOLA SPOLKU LUDMILA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

#### 4. 3. 1. PŘÍČINY VZNIKU POKRAČOVACÍ ŠKOLY, JEJÍ PROMĚNY A VÝVOJ DO 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

Jak jsme již uvedli, příhodný čas pro zřizování odborných dívčích škol<sup>215</sup> nastal ve druhé polovině osmdesátých let devatenáctého století. Na otázku obecných důvodů vzniku tohoto typu škol odpovídá již předchozí kapitola. Dívkám se má dostat takového vzdělání, které by jim umožnilo úplnou nebo alespoň částečnou ekonomickou nezávislost.

Ptáme-li se po příčinách vzniku odborné školy v Českých Budějovicích, uspokojivou odpověď nám poskytne dobový tisk Budivoj z roku 1886 píše, že „...ve městě našem nedostává se tu pro české dívky takové školy, ve které by mohly vzdělání své, jehož nabyly ve škole obecné nebo měšťanské, doplniti jak ve směru literním, tak i praktickém...“<sup>216</sup>. Škola měla dívkám poskytnout vědomosti i dovednosti, které uplatní při vykonávání nejrůznějších povolání, chudým dívkám pak měla pomoci k tomu, aby se samy uživily.

Připomeňme, že právě roku 1886 byla zřízena Německá dívčí škola pokračovací, která však byla jako varianta vzdělání pro české dívky zcela nepřijatelná. Hádky realizované skrze český i německý dobový tisk byly zcela neúnavné a i dnešnímu čtenáři je brzy zřejmé, že nešlo jen o spory mezi dámskými spolky jakožto zřizovateli dívčích škol, ale i o spory mezi českými a německými novinami a nakonec i spory českobudějovických Čechů s Němci. A tak když dámský spolek Ludmila začal jednat o založení české pokračovací školy, musel se opět hájit na stránkách novin mnohým nařčením. „Napodobíme prý Němce. V hlavě zdejšího splašeného listu

---

<sup>215</sup> Podle § 10 říšského zákona z roku 1869 mohly být zřizovány podle místních potřeb odborné školy či kurzy pro mládež odrostlou škole. Zemské zákony pak toto ustanovení různě specifikovaly, zejména pro potřebu živností a průmyslu. O. KÁDNER, *Vývoj IV.*, s. 403.

<sup>216</sup> Budivoj 22, 16. září 1886, č. 74.

*„Budweiser Kreisblatt“ zrodil se již tak mnohý nesmysl, který dle povahy své tu úsměv, tam soustrast vyvolal. Do této říše novinářských plodů patří také včerejší tvrzení jmenovaného listu, že prý totiž český dámský spolek „Ludmila“, chtěje napodobiti „spolek německých dam“ v poslední své schůzi usnesl zříditi českou pokračovací školu pro dívky. Jelikož se každodenně modlíme k Bohu, aby chránil nás před každým napodobením Němců, musíme si na toto podezřívání českého dámského spolku poněkud posvítit. Předně není pravda, že jmenovaný spolek teprve v poslední schůzi o zřízení školy pokračovací se usnášel. Věc tato je dávno usnešena .stanovami...ze dne 15. května 1885 č. 32.812 schválenými Následkem tohoto ustanovení...výbor žádal povolení k otevření školy. Dosud však nepovoleno. Naproti tomu založen byl „německý dámský spolek“ teprv letos a také letos teprve se usnesl i ucházel se o zřízení německé školy pokračovací pro dívky. Podle toho by se mohlo tvrditi, že německá škola pro dívky jest napodobením dřívějšího podniku českého spolku..“<sup>217</sup>.*

Jelikož spolkům nešlo ani o obecní peníze (školu si zřizovaly spolky samy, obec pouze přispívala na provoz), ani o studentky (německy mluvící děvčata většinou navštěvovala školy s německým vyučovacím jazykem, „správné“ Češky zase obvykle školy české, šlo v těchto národnostních půtkách pouze o prestiž a v českobudějovickém prostředí snad už i o tradici.

Již v lednu roku 1887 Budivoj informuje o tom, že bude již v brzké době otevřena česká dívčí škola pokračovací. Jejím hlavním smyslem mělo být naučit dívky všem ručním pracím a vědomostem, které budou potřebovat pro praktický život. Které dovednosti a vědomosti jsou konkrétně myšleny, tisk blíže neuvádí, ale k jejich ozřejmení nám poslouží vyučované předměty a jejich hodinová dotace (viz dále). Do školy se mohly hlásit dívky, které dokončily obecnou školu a mohly se prokázat propouštěcím vysvědčením<sup>218</sup>.

---

<sup>217</sup> Budivoj 22, 22. dubna 1886, č. 32.

<sup>218</sup> Budivoj 23, 20. ledna 1887, č. 6.

Česká dívčí pokračovací škola spolku Ludmila byla slavnostně otevřena 20. 3. 1887<sup>219</sup>. V deset hodin dopoledne se konala mše v kostele sv. Anny a poté se žáčky odebraly do školní místnosti v budově děkanství<sup>220</sup>. Do školy bylo v prvním školním roce zapsáno 33 žaček<sup>221</sup>.

Ředitelem byl ustanoven Josef Mrňávek, který také pro školu vypracoval vhodné stanovy a vyučovací osnovu. V zatím jediném ročníku se vyučovalo vychovatelství, literatura, počty, náboženství, kreslení, ruční práce, šití šatů. Hned v následujících letech přibýly navíc i volitelné předměty: němčina, francouzština, zpěv či těsnopis<sup>222</sup>. Osnova byla zaměřena hlavně na prohloubení znalostí, které dávala měšťanská škola a na přípravu pro praktický život i pro rodinu.

Ve školním roce 1887/1888 bylo přijato 82 žaček, a výuka byla proto rozšířena do dvou oddělení, která se vyučovala střídavě. Již na konci tohoto školního roku se poprvé konala výstava prací žákyň pokračovací školy, aby se tak s výbornými výsledky<sup>223</sup> děvčat mohli seznámit nejen jejich rodiče, ale i širší veřejnost, zejména dosud váhající matky dospívajících dcer. Píli a um žaček ústavu si přišli prohlédnout i velmi vzácní hosté. Jana Zátková na výstavu například doprovázela Renatu Tyršovou, inspektorku ženských ručních prací. Ta vyslovila velikou chválu o výběru a vkusu vystavených prací. Výstava však přinesla nejen zaslouženou chválu a obdiv, ale i „*mnohé mrzutosti a klepy, věčnou kletbu dívčích ústavů, neboť dívky z některých lepších rodin chtěly být nejvíce chváleny*“<sup>224</sup>.

Vedení školy si dalo v následujících letech za úkol dohlédnout na to, aby byly jejich posluchačky důkladně připraveny ke zkoušce na

---

<sup>219</sup> Teprve roku 1889 byla škola povolena školním výnosem zemské školní rady ze dne 17. 3. 1889 č. 2209. Otevření v březnu roku 1887 bylo prozatímní. SOKA České Budějovice, *Inventář*, s. 1-2.

<sup>220</sup> Nájemné činilo 150 zlatých ročně. Místnost však brzy nestačila potřebám školy, navíc byla „*vlhká a studená a postrádala slušného přístupu*“. *Kronika odborné školy*, s. 8.

<sup>221</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1887-1888*, s. 5.

<sup>222</sup> *Kronika odborné školy*, s. 7.

<sup>223</sup> Ukázky výrobků z výstavy pořádané na konci školního roku 1912/1913 viz přílohy č. 11 a 12.

<sup>224</sup> *Kronika odborné školy*, s. 9.

industriální učitelky<sup>225</sup>. Také místní Budivoj se ve svém článku věnuje významu dívčí pokračovací školy. Toto vzdělání vidí zvláště potřebné pro dívky ze středních společenských vrstev a pro dívky chudé, „*jednak aby domácnost' vést dovedly, jednak aby se jim umožnilo dosažení slušné výživy*“<sup>226</sup>.

Zájem o studium na pokračovací škole dále rostl, a tak se škola o prázdninách roku 1890 přestěhovala do lepších prostor v Biskupské ulici. Jak vzpomíná i školní kronika, velké zásluhy na chodu školy měl zejména Dr. August Zátka, „*který se vzácnou ochotou nejen všecko právní jednání bezplatně obstaral, ale i v nedostatku hmotném školu vlastními penězi zakládal*“<sup>227</sup>.

Už na konci devadesátých let se začíná také na jihu Čech prosazovat snaha o prohloubení teoretických znalostí dívek. Připomeňme, že od roku 1890 v Praze funguje Soukromé dívčí gymnázium Minerva, a zájem dívek o teoretické vzdělání stále roste. Tomuto trendu se podřizuje i českobudějovická pokračovací škola a svou přeměnu dala roku 1898 náležitě najevo i změnou názvu na Vyšší dívčí pokračovací školu. Přibyly některé nové předměty – čeština, zeměpis, počty a vychovatelství. U všech předmětů se navíc zvýšily nároky. Nároky se ale zvyšovaly i v oblasti praktické, kladl se důraz na složitost stříhů, šití i vyšívání a hlavně celkový estetický dojem výrobků.

Přestože teoretickému vzdělání bude v následujících letech věnována stále větší pozornost i v jihočeské metropoli, nalezneme také mnohé názory, které jediný přínos pro dívky stále vidí v praktických dovednostech. Nad podobnými požadavky „*jihočeských matinek*“ si povzdechlo i vedení školy ve své kronice už roku 1894: „*...že pro přílišný počet hodin věnovaných předmětům literním zanedbávají dívky ruční práce...Že ve škole pokračovací i dále duch se vzdělává, nedošlo valného porozumění*“<sup>228</sup>.

---

<sup>225</sup> Pro porovnání uvedme, že většina žen ucházejících se o místo učitelky ženských ručních prací na českobudějovickém ústavu byla absolventkami brněnské Vesny. Srov. *Protokoly o poradách 1892-1909*.

<sup>226</sup> Budivoj 29, 7. září 1893, č. 72.

<sup>227</sup> *Kronika odborné školy*, s. 12.

<sup>228</sup> *Tamtéž*, s. 19.

Už v následujících letech přineslo zvýšení nároků své ovoce, proto když v dubnu roku 1901 podnikl inspekci na ústavu vládní komisař Karel Brousek, byl se zvyšující se úrovní ústavu velmi spokojen a slíbil projednání zvýšení státní subvence na příští rok, což se také stalo. Státní subvence byla na rok 1901 zvednuta z dosavadních 400 na 600 zlatých. Právě tolik činila i subvence zemská<sup>229</sup>.

Dalším významným mezníkem v historii školy byl rok 1903. Právě ve školním roce 1903/1904 bylo otevřeno České dívčí lyceum dámského spolku Ludmila v Českých Budějovicích<sup>230</sup>. Položíme-li si otázku, co znamenalo otevření lycea pro pokračovací školu, odpověď nebude jednoduchá. Vzhledem k tomu, že obě školy založil a dále spravuje týž dámský spolek, je patrné, že si školy nemají vzájemně konkurovat. Dosavadní zaměření pokračovací školy by se však částečně krylo s cílem lycea (zvláště po změnách osnov provedených roku 1898), které mělo nyní zcela přebrat úkol poskytnout dívkám vyšší všeobecné vzdělání. Pokračovací škola se proto zcela zaměřila na odbornou stránku vzdělání. Statut i osnovy byly opět přepracovány, tentokrát podle vzoru průmyslové školy pro dívky spolku Vesna v Brně. S novými osnovami dostala škola také nový název Pokračovací a průmyslová škola pro dívky.

Vysoký zájem o takto charakterizovaný typ školy byl známkou toho, že část žen a dívek stále trvala na svém požadavku z 90. let, totiž na vzdělání čistě praktickém. V dalších letech se odbornost dále specializovala. Roku 1907 byla zřízena pracovna šatů a různé doplňovací kurzy pro paní a dívky. Probíhaly zde například kurzy umělého žehlení, kreslení střihu a česání vlasů a večerní kurzy pro dělnice a služky, a sice šití prádla, šití šatů, umělého žehlení, kreslení střihů na prádlo a kreslení střihů na šaty. O velkém zájmu o odborné vzdělání svědčí údaje ve školní kronice ze školního roku 1907/1908, kdy kronika zaznamenává celkem 434 žákyň a paní<sup>231</sup>.

Jaké jsou tedy cíle ženské odborné školy na počátku 20. století? „Škola má dbáti na potřeby i úkoly ženy všech vrstev společenských...Má

---

<sup>229</sup> *Tamtéž*, s. 40.

<sup>230</sup> O českobudějovickém lyceu bude pojednáno dále.

<sup>231</sup> *Kronika odborné školy*, s. 54

*vychovati řádné ženy české...vychovati ženu pro rodinu i pro život samostatný. Škola má poskytnout vědomosti a zručnosti potřebné pro určitou živnost spolu s jistým stupněm vzdělání všeobecného*“<sup>232</sup>.

Počátek století byl také ve znamení rozhovorů o ženském volebním právu. Odpůrci často poukazovali na nedostatečné vzdělání u žen v tomto směru. Tohoto nedostatku si byla plně vědoma i českobudějovická průmyslová škola, a tak nová osnova zařadila do výuky témata „*vlast, zákony, daně, školní povinnost, právo dědické, poslední vůle, povinnosti a práva žen, smlouvy svatební*...“<sup>233</sup>.

Již od roku 1908 se v průmyslovém pokračovacím školství prosazovalo dělení na školy technického a oděvního oboru. Pokračovací a průmyslová škola v Českých Budějovicích se stále úžeji specializovala. Ve školním roce 1909/1910 byla navíc otevřena Kuchařská a hospodyňská škola, která měla za úkol poskytnout žačkám vědomosti a dovednosti k vedení větší domácnosti nebo k vedení hostinské živnosti. Škola se „*doporučuje dívkám, které hledají samostatnou obživu jako kuchařky, v hostincích...aneb které se chtějí vzdělávati za učitelky vaření... ale také dívkám zámožným, jejichž větší domácnost a častější přijímání hostů větší činiti bude požadavky na zkušenosti a rozhled domácí paní*.“<sup>234</sup>

Na schůzi 19. ledna 1909 správní výbor dívčí průmyslové a pokračovací školy spolku Ludmila usnesl na změně jména, která má představovat přijaté organizační změny. Škola měla nyní jméno Ženská škola průmyslová spolku Ludmila v Českých Budějovicích<sup>235</sup>.

Ze školy připravující pro praktický život v domácnosti se postupně stávala odbornou školou pro hostinské a oděvní živnosti. Dovězení tohoto vývoje nastalo r. 1911, kdy došlo ke zřízení Odborné průmyslové školy pro učednice živností oděvních<sup>236</sup> – první dvouleté školy toho druhu. Účelem

---

<sup>232</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1909-1910*, s. 5.

<sup>233</sup> *Tamtéž*, s. 7. Později se už o těchto tématech výroční zprávy ani kronika nezmiňuje, možná byly součástí některých jinak nazvaných předmětů.

<sup>234</sup> *Tamtéž*, s. 15.

<sup>235</sup> *Tamtéž*, s. 28.

<sup>236</sup> Absolvování této školy se stalo povinné pro učednice zaměstnané v živnostech oděvnických, dále u švadlen, vyšivaček, modistek a výrobců umělých květín v Českých Budějovicích a v okolních obcích ležících v okruhu 3 km od Č. Budějovic. *Výroční zpráva odborné školy 1911-1912*, s. 25.

nově pojaté školy mělo být „zprostředkovat vyučení řemeslné živnosti krejčovských, omezené na šití ženských a dětských šatů“<sup>237</sup>.

Škola byla tedy specializována na dvě hlavní odvětví - oděvnictví a vaření. Shrňme-li velice složitou organizaci školy jak vypadala ve školním roce 1912/1913, dojdeme k následujícímu schématu:

#### I. Ženská škola průmyslová

1. Dvouletá škola odborná
2. Pracovna pro oděvnictví

#### II. Kuchařská a hospodyňská škola<sup>238</sup>

Každá ze škol pořádala navíc dopolední kurzy pro paní a dívky, večerní kurzy pro dělnice a služky (přes den pracující) a kurzy vaření pro žákyně měšťanské školy.

---

<sup>237</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1908-1909*, s. 14.

<sup>238</sup> Vyučovací cyklus této školy trval vždy jen pět měsíců, přesto pro ni není použito názvu kurz. Uskutečňovaly se 2 cykly ročně - zimní a letní. *Tamtéž*, s. 20.

#### 4. 3. 2. VYUČOVANÉ PŘEDMĚTY A JEJICH PROMĚNY DO POČÁTKU 20. STOLETÍ

Podíváme.li se podrobněji na vyučované předměty, zastoupeny byly jak předměty teoretické, tak praktické - ty však jednoznačně převažovaly.

##### Vyučované předměty:

|                                    |                               |
|------------------------------------|-------------------------------|
| Náboženství                        | 1 hodina týdně                |
| Kreslení a měřictví                | 2 hodiny                      |
| Živnostnické počítání a účetnictví | 2 hodiny                      |
| Písemnosti jednací                 | 2 hodiny                      |
| Vychovatelství                     | 1 hodina                      |
| Jazyk německý                      | 2 hodiny                      |
| Jazyk francouzský                  | 2 hodiny                      |
| Zeměpis a dějepis                  | 1 hodina                      |
| Domácí hospodářství                | 1 hodina                      |
| Ženské ruční práce                 | 22 hodin                      |
| <hr/>                              |                               |
| Celkem                             | 36 hodin týdně <sup>239</sup> |

Zaměřme se dále na jednotlivé předměty (alespoň na ty dnes již neobvyklé) trochu podrobněji. Živnostnické počty a účetnictví mělo dívky seznámit s úkoly, které se vyskytují nejčastěji při vedení domácností a živností, a to jak zapisovat do obchodních knih, jak je uzavírat nebo jak sestavit inventář. Hlavní náplní předmětu písemnosti jednací byla zejména mluvnická a pravopisná cvičení, tedy jakási obdoba dnešních hodin českého jazyka. Účelem vychovatelství je seznámit dívky se základními pravidly „*vychování mravného, rozumného a tělesného. Proberou se nejdůležitější věci a nauky o ošetřování těla, se stálým zřením ku povaze a stáří začek*“<sup>240</sup>. Domácí hospodářství dívkám poskytovalo nezbytné informace o potravinách (jak je správně nakupovat, skladovat a vhodně

<sup>239</sup>Výroční zpráva odborné školy 1892-1893, s. 6.

<sup>240</sup>Tamtéž, s. 6-7.

upravovat), o obydlí, o látkách na šaty a jejich cenách, o palivu atd. Do tohoto předmětu patřily také základy ošetrovatelství. Ženským ručním pracím byla věnována největší pozornost, což vyplývá z hlavního poslání pokračovacích škol. Ruční práce zahrnovaly pletení, háčkování, síťování, šití prádla a jeho spravování, přistřihování prádla, šití na stroji, vyšívání, šití šatů, braní míry a kreslení střihů, přistřihování prádla.

O tom, že škola zabrala dívkám většinu denního času svědčí nejen počet vyučovacích hodin týdně, ale i rozvrh hodin.

Rozvrh hodin pro školní rok 1892/1893<sup>241</sup>.

(dopolední vyučování)

|    | 8-9                | 9-10           | 10-11                | 11-12                       |
|----|--------------------|----------------|----------------------|-----------------------------|
| PO | Náboženství        | Země a dějepis | Domácí hospodářství  | Němčina                     |
| ÚT | Ženské ruční práce |                | Písemnosti<br>jdnací | Vychovatelství              |
| ST | Ženské ruční práce |                |                      | Živnost. počty a účetnictví |
| ČT | Ženské ruční práce |                |                      | Němčina                     |
| PÁ | Ženské ruční práce |                | Kreslení             | Kreslení                    |
| SO | Ženské ruční práce |                |                      | Živnost. počty a účetnictví |

<sup>241</sup> Prádlem rozumějme spodní kalhoty a košile na rozdíl od šatů, které tvořily svrchní vrstvu oděvu. *Tamtéž*, s. 7.

(odpolední vyučování)

|    | 2-3                | 3-4                  |
|----|--------------------|----------------------|
| PO | Ženské ruční práce |                      |
| UT | Ženské ruční práce | Jazyk<br>francouzský |
| ST | Šití šatů          | Šití šatů            |
| ČT | Ženské ruční práce |                      |
| PÁ | Ženské ruční práce |                      |
| SO | Písemnosti jednací | Jazyk<br>francouzský |

Vedle povinných předmětů zahrnutých v rozvrhu hodin konaly dívky se svými vyučujícími řadu vycházek a odborných exkurzí. Navštívily například továrnu na smyrenské koberce pana Jana Šimka, kde byly také podrobně poučeny o způsobu práce<sup>242</sup>. „*Pro osvěžení ducha i tělesného zdraví byla podniknuta vycházka do lesů dobrovodských a druhá zvláště zdařilá na horu Klet*“<sup>243</sup>. Dále se konaly vycházky například na Šumavu, na Orlík, do Prachatic, Tábora, do Bechyně. Dívky shlédly výstavu obrazů a opakovaně navštívily muzeum v Českých Budějovicích<sup>244</sup>.

---

<sup>242</sup> Tamtéž, s. 5.

<sup>243</sup> Výroční zpráva odborné školy 1894-1895, s. 7.

<sup>244</sup> Výroční zpráva odborné školy 1908-1909, s. 30.

#### 4. 3. 3. ODBORNÁ ŠKOLA, PRACOVNA, ŠKOLA KUCHARSKÁ A JEJICH PŘEDMĚTY

Odborná škola se skládala za dvou ročníků a jejím hlavním cílem bylo poskytovat vědomosti a dovednosti potřebné pro oděvníckou živnost. Osnova však nezapomínala ani na jistý stupeň všeobecného vzdělání.

V I. ročníku se dívky učily ručnímu šití i šití na stroji, kreslení a stříhání stříhů a šití a spravování prádla. Z teoretických předmětů se učila čeština<sup>245</sup>, počty, domácí hospodářství, nauka o látkách, nově také zdravotní věda, dekorativní kreslení, zpěv a tělocvik. Vyučovalo se celkem 36 hodin týdně.

Ve II. ročníku se měly všechny dosavadní znalosti a dovednosti prohloubit. Tento ročník byl určen pro šití všech druhů ženských šatů podle módních časopisů<sup>246</sup>, ale i pro teoretické předměty. Vyučovaly se navíc živnostnické počty a živnostnické účetnictví a písemnosti, což činilo celkem 36 vyučovacích hodin týdně.

O tom, že vychodit oba ročníky nebyla levná záležitost svědčí zejména výše školného. Za I. ročník 60 K a za II. 80 K plus zápisné a příspěvky na učební pomůcky. Tyto prostředky však určitě byly investicí do budoucna, neboť žákyně, které vychodily dvouletou odbornou školu obdržely „vysvědčení za vyučenou“<sup>247</sup>. Absolventky si tak mohly zřídit závod pro výrobu šatů nebo se mohly věnovat učitelství na průmyslových školách.

Pracovna tvořila jakousi nadstavbu odborné školy, a proto bylo jejím úkolem rozšířit a prohlubovat odborné i všeobecné vzdělání v odborné škole nabyté. Předměty byly podobné, nevyučovala se čeština a navíc se vyučovala nauka o krojích. Vyučovalo se 44 hodin týdně. Velký počet hodin i vysoké náklady na šití šatů s sebou nesly také vyšší školné, které v případě pracovny činilo 100 K ročně. Jak však poznamenává

---

<sup>245</sup> Poprvé byla zavedena už ve školním roce 1898/1899. *Výroční zpráva odborné školy 1898-1899*, s. 4.

<sup>246</sup> Ve školním roce 1910/1911 byly pro školu odebírány tyto časopisy *Česká domácnost*, *Český svět*, *Náš směr*, *Deutsche Kunst und Dekoration*, *La Mode Parisienne*, *Album des Blouses*, *Nové pařížské módy*, *Wiener Chic*. *Protokoly o poradách 1893-1924*.

<sup>247</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1908-1909*, s. 14.

výroční zpráva z roku 1908-1909 pokud pracovaly dívky na objednávkách, dostávaly náležitou odměnu<sup>248</sup>, mohly si tedy ke svým studijním nákladům trochu přilepšit. O výši odměn výroční zpráva mlčí.

Na konci tohoto školního roku se vedle každoroční výstavy konala také „práce o závod“, která byla nejen dobrou motivací k práci, ale i další možností si trochu hmotně vypomoci, neboť se soutěžilo o ceny. „Práce o závod“ byla určena žákyním II. ročníku a pracovny pro oděvnictví. Kuratorium vypsalo následující ceny: pro odbornou školu za 1. místo příbor, za 2. místo slánku, za 3. místo košíček a za 4. místo rámeček na podobenku. Pro pracovnu za 1. místo hodinky, za 2. místo příbor, za 3. místo šest kávových lžiček a za 4. místo košíček<sup>249</sup>. Ceny nabyly asi nijak drahé, ale určitě se skvěle hodily dívkám do výbavy.

Kuchařská a hospodyňská škola se svým zaměřením odlišovala od škol předchozích, z toho plynou i četné rozdíly vyučovacích předmětů. V rámci českého jazyka, vyučovaného 2 hodiny týdně, se dívky učily psaní různých dopisů a písemností, dostalo se jim poučení o poštovních ustanoveních i poučení o ustanoveních z oboru živnostenského práva pro živnost hostinskou. V hodinách počtů (2 hodiny týdně) se dívky učily vést záznamy výdajů a příjmů a seznámily se s ukládáním úspor. Pro jejich zaměření byla určitě nezbytná nauka o potravinách (2 hodiny týdně), kde byly žačkám vysvětleny základní chemické zákony a dále se dívky učily určovat jakost potravin a výživovou hodnotu pokrmů. Dokonce šest hodin týdně zabírala nauka o vedení domácnosti, tedy nauka o tom jak uklízet a v čistotě udržovat obytné místnosti či jak zacházet s peřinami. Hodina týdně byla věnována stolničení a 24 hodin hlavnímu a nejdůležitějšímu vaření. Dívky měly mimo jiné za úkol samostatně nakupovat vše potřebné pro své vaření, zapisovat a rozpočítávat cenu i výživovou hodnotu oběda, který si posléze samy ve skupinkách uvařily. Velká pozornost byla věnována také zužitkování zbytků jídel a také správnému ukládání potravin.

Studentky však neměly jen předměty bezprostředně se týkající jejich zaměření, ale například i nezbytnou zdravotní vědu (2 hodiny týdně),

---

<sup>248</sup> *Tamtéž*, s. 15.

<sup>249</sup> *Tamtéž*, s. 31.

která pojednávala o „*složení těla lidského a úkonech ústrojů, o výživě člověka, nemoci nakažlivé*“, a seznámila je s první pomocí při úrazech v domácnosti a kuchyni<sup>250</sup>.

Nadcházející všudypřítomné společenské změny, které předznamenal 28. červen 1914, můžeme zaznamenat už ve výroční zprávě na školní rok 1913-1914, kdy poprvé od vzniku školy nebyla na konci školního roku uspořádána tradiční výstava prací<sup>251</sup>.

---

<sup>250</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1912-1913*, s. 20.

<sup>251</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1913-1914*, s. 50.

#### 4. 3. 4. SPECIÁLNÍ A VEČERNÍ KURZY ŠKOLOU NABÍZENÉ

Účelem speciálních a večerních kurzů, které (od ledna 1909 nazvaná) Ženská škola průmyslová začala ve školním roce 1908/1909 nabízet, byla snaha poskytnout vzdělání také dívkám a ženám, které již pracují a nemohou proto navštěvovat dopolední vyučování a už vůbec ne každý den. Vyučovalo se všemu, co by mohlo dívkám a ženám usnadnit práci v domácnosti či pomoci k dobrému přivýdělku.

Už od září 1908 byly pořádány polodenní kurzy šití prádla a střihů a polodenní kurzy šití šatů a kreslení střihů. Kurzy se pořádaly třikrát do roka. První začínal 16. září a trval do vánočních svátků, druhý probíhal od 1. ledna 1909 do 31. března a poslední od 1. dubna do 1. července. V těchto tříměsíčních kurzech se vyučovalo 15 hodin týdně a školné činilo 6 K měsíčně<sup>252</sup> a 3 K příspěvek na učební pomůcky. Dále byl pořádán kurz umělého vyšívání a kurz vypalovací techniky, které probíhaly po celý rok a vyučovalo se 8 a 4 hodiny týdně. Kurz žehlení byl pouze měsíční o 4 hodinách týdně. Zajímavý je kurz úpravy klobouků či dvouměsíční kurz kadeření vlasů, jehož vyučování bylo svěřeno odborníkovi p. Františku Tréglovi - holiči a vlásenkáři<sup>253</sup>.

Večerní kurzy byly zřízeny zvláště pro „*dělnice v továrnách a pro služky, které mohou svému vzdělání jen dobu večerní věnovati*“<sup>254</sup>. Otevřen pro ně byl kurz šití prádla a kreslení střihů a kurz šití šatů. Kurzy probíhaly dvakrát ročně vždy po dobu čtyř měsíců. Vyučovalo se dvakrát týdně vždy mezi sedmou a devátou hodinou večerní<sup>255</sup>. Tyto kurzy byly poněkud cenově zvýhodněny, platilo se 3 K a 4 K za kurz.

Pro zájemkyně byl pořádán i kurz „moderních řečí“, kde se mohly žákyně učit německy nebo francouzsky.

---

<sup>252</sup> Měsíční školné za kurzy je tedy stejně vysoké jako školné v I. ročníku odborné školy viz kapitola 4. 3. 3.

<sup>253</sup> *Protokoly o poradách 1893-1924*.

<sup>254</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1908-1909*, s. 16.

<sup>255</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1912-1913*, s. 10.

O velkém zájmu o nabízené kurzy svědčí počty účastnic hned v prvním roce otevření, jak o nich vypovídá výroční zpráva za školní rok 1908-1909. Speciální kurzy totiž navštěvovalo celkem 114 účastnic, vůbec nejoblíbenější byl kurz vypalovací techniky a šití šatů. Večerní kurzy pro dělnice a služky navštěvovalo 177 žen a kurz německého jazyka celkem 14 dívek<sup>256</sup>.

Výsledky práce dívek v kurzech byly projednávány také na pravidelných školních schůzích. V kurzu pro šití prádla a vyšívání se učily různé druhy stehů a švů, díрку smyčkovanou, šit ženské košile jednoklínové, spodní sukně, ženské spodky, mužské košile, mužské spodky, ženský kabátek, seznámily se s motivy francouzského vyšívání a naučily se vyšívat svůj monogram. V kurzu pro šití šatů pak dívky šily složitější sukně pětídílové bez podšívky, sukně sedmidílové s podšívkou, rozparek u sukně, límeček měkký prací, límeček ze šikmého tuhého plátna, učily se zhotovit živůtek s kosticemi, přednice ke kabátu, i několik druhů rukávů - prací do manžety, vlněné a žaketové s podšívkou<sup>257</sup>.

Při podrobnějším prozkoumání výročních zpráv lze zjistit, že některé dívky navštěvovaly i několik speciálních kurzů současně<sup>258</sup>, či navštěvovaly dva tytéž kurzy po sobě jdoucí<sup>259</sup>.

Také při kuchařské a hospodyňské škole byly od roku 1910 zřizovány speciální a večerní kurzy, například kurz pro zavařování ovoce a zeleniny, večerní kurz vaření, kurz pro vzdělávání učitelek vaření, kurz pro úpravu masitých pokrmů či kurz cukrářský. V každém školním roce nebyly otvírány všechny kurzy, záleželo na aktuálním zájmu dívek.

Od roku 1912 byl otevřen mistrovský kurz pro krejčové a třikrát do roka se na ústavu konaly mistrovské zkoušky pro řemeslnou živnost krejčovských<sup>260</sup>. Hlavním úkolem mistrovských kurzů, které již předpokládaly osvojení všech technik šití, bylo „probuzení uměleckého smyslu, třibení vkusu a porozumění pro stránku obchodní“.

---

<sup>256</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1908-1909*, s. 20.

<sup>257</sup> *Protokoly o poradách 1893-1924*.

<sup>258</sup> Slečna K. Bürgerová z Kamenného Újezda navštěvovala současně kurz šití šatů a kurz umělého vyšívání. *Výroční zpráva odborné školy 1908-1909*, s. 20.

<sup>259</sup> Paní M. Hrdinová z Týna nad Vltavou navštěvovala druhý i třetí kurz šití šatů. *Tamtéž*.

<sup>260</sup> Tohoto kurzu se účastnili také 2 muži. *Výroční zpráva odborné školy 1912-1913*, s. 34.

Ve válečných letech byla vzhledem k nedostatku potravin i peněz pozměněna nabídka kurzů. Z nařízení c. k. ministerstva veřejných prací pořádala kuchařská a hospodyňská škola ve školním roce 1914/1915 kurzy pro úsporné vaření. V tomto roce už bylo na Ženskou školu průmyslovou zapsáno celkem 1088 žákyn<sup>261</sup>.

---

<sup>261</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1914-1915*, s. 13.

#### 4. 3. 5. KRÁTKÝ POHLED DO ŽIVOTA STUDENTEK ODBORNÉ ŠKOLY

Nejvíce dívek studujících na odborné škole bylo ve věku od 14 do 16 let. Zvláště po otevření pracovny však nejsou výjimkou ani dívky osmnácti a dvacetileté. Ve školním roce 1908-1909 do prvního ročníku odborné školy nastoupila dívka dokonce sedmadvacetiletá.

Předchozí vzdělání studentek hlásících se na odbornou školu bylo velmi různé. Statistika ve výroční zprávě 1908-1909 uvádí, že do I. ročníku nastoupila 1 absolventka učitelského ústavu, několik dívek přestoupilo z českobudějovického lycea. Nejvíce nově příchozích však bylo absolventkami měšťanské školy<sup>262</sup>.

Na pravidelných školních poradách se kromě nezbytných organizačních záležitostí projednávalo také chování a prospěch dívek. Většinou zápisy ze schůzí konstatovaly „*chování mravné a uspokojivé, pilní dostačující*“, jen občas muselo shromáždění vyslechnout či dokonce řešit kázeňské přestupky, které mohly končit až vyloučením ze školy. Zápis z 11. ledna 1895 zachycuje 33 žaček, „*jež téměř všechny navštěvují školu pilně, jen Maříková trvale do školy chodí nepravidelně a slečna Chottová napomíná se ku pilnější návštěvě hodin šití šatů.*“ A kde nepomohlo pokárání ani zostřená domluva, musel nastoupit trest. Zápis z 10. května 1895 jasně říká, že „*žačce Chottové dostane se učitelkou třídní z usnesení porady domluvy pro výtržnost, kterou způsobila při hodině francouzské tím, že zanášela se nepříslušnými věcmi do školy a k vyzvání učitelově hned neuposlechla a k tomu odmlouvala*“<sup>263</sup>. Uveďme ještě, že mravné chování žaček bylo sledováno i mimo prostory školy, pro které právě byly na schůzi 30. října 1896 kárány slečny Mrkáčková a Trnková. Čím konkrétně se obě dívky prohřešily, to se lze jen domýšlet.

Většina dívek měla v klasifikačních katalozích uvedenu mateřskou řeč českou, bylo jen několik výjimek děvčat s mateřskou řečí německou.

---

<sup>262</sup> Více *Tamtéž*, s. 18-20.

<sup>263</sup> *Protokoly o poradách 1893-1924*.

Vždyť německy mluvící dívky většinou navštěvovaly školy německé. Náboženství jednoznačně převažovalo římskokatolické. A pravidelná návštěva bohoslužeb bývala nedílnou součástí výuky.

Až polovina dívek odborné školy byla z Českých Budějovic, ty které pocházely z okolních měst a vesnic obvykle bydlely v podnájmu. Privátní ubytování bylo možné sehnat přes příbuzné či nejrůznější rodinné přátele, nebo přes ředitelství školy, které každoročně doporučovalo vhodné byty soukromníků. Roku 1903 spolu s dívčím lyceem vznikl v Českých Budějovicích také dívčí penzionát, který hojně využívaly jak dívky z lycea, tak i žačky odborné školy. Poté co byla roku 1909 schválena stavba jednopatrové budovy pro odbornou školu v samém sousedství penzionátu, nacházely se všechny instituce spravované spolkem Ludmila na jednom místě - na Říšské třídě<sup>264</sup>.

Jak vyplývá z výroční zprávy na školní rok 1909-1910 měl i dívčí penzionát své výchovně vzdělávací poslání. Jihočeská Vesna, jak se penzionát po vzoru brněnské Vesny nazýval, měla nahradit chovankám lycea i průmyslové školy domácnost s veškerým zaopatřením. *„Poučením a příkladem má je vésti k pořádku, pracovitosti, nelíčené zbožnosti, přiučovati dobrému mravu, pěkným způsobům, naváděti k pochopení povinnosti ženy v rodině, v společenském životě i národě“*<sup>265</sup>.

Na odborné škole nejčastěji studovaly dcery obchodníků živnostníků, úředníků a učitelů, méně už dcery rolníků a dělníků<sup>266</sup>. A jak se uplatnily dívky samy poté, co vystudovaly odbornou školu? Zcela uspokojivou odpověď nám prameny nenabízí, víme jen, že z absolventek II. ročníku odborné školy z roku 1910-1911 bylo 11 dívek „u rodičů“, 16 se jich stalo žákyněmi pracovny, 9 dívek pracovalo jako „tovaryšky v módním závodě“, 2 jako „tovaryšky v konfekčním závodě“ a 1 dívka pokračovala ve studiích<sup>267</sup>. Absolventky pracovny měly životní postavení následující: 12 bylo „tovaryškami v módním salóně“, 1 „tovaryškou v závodě na šití prádla“, 2 dívky navštěvovaly speciální kurzy šití šatů, 2 se staly žákyněmi kuchařské školy, 10 dívek zůstalo „u rodičů“ a 3 dívky se

---

<sup>264</sup> Dnešní Husova třída.

<sup>265</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1909-1910*, s. 40.

<sup>266</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1914-1915*, s. 20.

<sup>267</sup> Kde studovala a o jakou dívku šlo, o tom už prameny bohužel nehovoří.

znovu přihlášily do pracovny<sup>268</sup>. Vidíme tedy, že téměř polovina absolventek našla hned po vystudování kvalifikovanou práci v oboru, což můžeme pokládat za úspěch. O jejich sňatcích a případném dalším uplatnění bohužel prameny nemluví.

---

<sup>268</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1911-1912*, s. 12.

## 4. 4. ČESKÉ DÍVČÍ LYCEUM SPOLKU LUDMILA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

### 4. 4. 1. PŘÍČINY VZNIKU DÍVČÍHO LYCEA A JEHO PROMĚNY DO 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

Ani skvěle fungující pokračovací škola, která se v Českých Budějovicích od roku 1887 těšila velké oblibě žen i dívek ze širokého okolí, nemohla zcela dostát měnícím se společenským požadavkům na dívčí vzdělání. Především pro vysoký počet hodin ženských ručních prací byla trvale zanedbávána výuka teoretických předmětů. Právě širší teoretické znalosti se však ukázaly na počátku dvacátého století jako nezbytné pro vykonávání některých povolání. Instituce, které by se specializovaly především na teoretické znalosti byly však realizovány až od prosince 1900, kdy byl vydán prozatímní statut, na jehož základě mohly vznikat šestitřídní dívčí lycea. Právě této možnosti hned využil také českobudějovický dámský spolek Ludmila a v květnu roku 1903 se usnesl zřídit vedle české pokračovací školy také dívčí lyceum s českou vyučovací řečí. Toto české lyceum mělo od samého počátku velké plány a bylo připraveno plnit úkoly doslova národní, neboť *„mnoho a mnoho práce čeká národ náš na poli kulturním, hospodářském, sociálním. Na toto pole třeba přinést také zástupy žen, učiniti je schopné, aby nám vychovaly generaci pracovitou a zdatnou anebo učiniti je schopné, aby se činně zúčastnili práce samé a zdvojnásobily síly národní“*<sup>269</sup>.

Jaký byl tedy hlavní smysl dívčího lycea? *„Poskytnouti dívkám obecného vzdělání důkladnějšího, nežli poskytuje škola obecná a měšťanská...se zvláštním zřetelem ku jazykům literárním a moderním. Má je zároveň připravit na zvláštní povolání samostatné“*<sup>270</sup>.

Na základě normálních předpisů a na základě regulativů ústavu Vesny v Brně byl vypracován statut a učebná osnova pro dívčí lyceum

<sup>269</sup> Budivoj 39, 30. června 1903, č. 1.

<sup>270</sup> Výroční zpráva dívčího lycea 1903-1904, s. 43.

v Českých Budějovicích. Výnosem c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 30. června 1903 bylo dámskému spolku Ludmila uděleno povolení ke zřízení dívčího lycea s českou řečí vyučovací<sup>271</sup>. Lyceum mělo otevřít nejprve první třídu a postupně otvírat i třídy následující. Hned v prvním školním roce bylo škole přiznáno právo veřejnosti, které pak bylo pravidelně obnovováno.

Vzdělání lycejni mělo být na „vyšší úrovni“ než vzdělání získané v pokračovací škole, což potvrzuje i výroční zpráva na rok 1905-1906, kde se hovoří o tom, že dívčí lycea vyhledávají takoví rodičové, „kteří si přejí, by jejich dcery nabyly vzdělání, jakého se nyní žádá na dívkách z lepších rodin“<sup>272</sup>. Typ a úroveň získaného vzdělání se tak postupně stávaly i záležitostí prestiže.

Veliký zájem o studium potvrdil i zápis konaný 14. – 17. září 1903, kde bylo zapsáno celkem 97 dívek<sup>273</sup>. Pro velký zájem starších dívek, byl v prvním roce vedle plánovaného prvního ročníku otevřeny také dvě třídy čtvrté. Školní rok byl zahájen slavným Veni Sancte pod vedením ředitele hudební školy Vilibalda Scheibra<sup>274</sup>.

Ředitelem školy byl jmenován c. k. školní rada František Tůma a jeho zástupkyní Anna Sládková, dosavadní suplující učitelka dívčího gymnázia Minerva v Praze, tedy odbornice na slovo vzatá, znalá poměrů na podobném typu školy.

Hned v lednu 1904 vykonal na ústavu inspekci c. k. zemský školní inspektor Dr. František Krsek a nedlouho po něm také c. k. zemský školní inspektor Karel Nečásek, kteří vykonali zevrubnou inspekci ústavu po stránce vnitřní i vnější a neshledali na chodu ústavu nic závadného, naopak vyjádřili spokojenost s prospěchem i úpravou ústavu, což byl první krůček ke slibné a dlouhé budoucnosti.

Ve výroční zprávě na rok 1903-1904 byl také zveřejněn jeden z důležitých výnosů c. k. školních úřadů. „Na základě nejvyššího svolení ze dne 22. března 1904 nařídila ministerstva vnitra, kultu a vyučování

---

<sup>271</sup> *Tamtéž.*

<sup>272</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1905-1906*, s. 43.

<sup>273</sup> O nesrovnalostech v počtu zapsaných studentek více M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 55.

<sup>274</sup> O jednotnosti ve jméně ředitele hudební školy více M. GRÜNOVÁ, *Příspěvek*, s. 138.

*v příčině připuštění dam k povolání lékárnického, že dámy, které vykonaly s prospěchem zkoušku veřejného dívčího lycea a složily na veřejném gymnáziu s prospěchem zkoušku z latinského jazyka ze šesté třídy, mohou připuštěny býti k vykonávání lékárnického povolání*“<sup>275</sup>. Uvědomme si, že šlo o vůbec jedno z prvních ženských povolání, k jehož vykonávání bylo nutné dosažení určitého stupně teoretických vědomostí.

Ve školním roce 1904/1905 byly na lyceu otevřeny další dvě třídy a v následujícím školním roce měl již ústav všech šest tříd. O velkém zájmu svědčí i zavedení přijímacích zkoušek, které umožňovaly výběr jen těch nejlepších. Dívky hlásící se do I. ročníku musely prokázat určité znalosti z náboženství, z českého jazyka znalosti základních tvarů mluvnických a rozbor jednoduchých vět rozvitých a z počtů základní početní operace s celými čísly. Žákyně hlásící se do II. ročníku musely prokázat znalosti z I. ročníku lycea, přijímací zkoušky se konaly z češtiny, němčiny, dějepisu starého věku, počtů a měřictví, dále dívky předkládaly své výkresy. Roční školné činilo 80 K, 2 K činilo zápisné a 3 K příspěvek na učebné pomůcky<sup>276</sup>. Nemajetným žákyním mohlo být placení školného prominuto zcela nebo částečně<sup>277</sup>.

V tomto školním roce se také konaly první zkoušky dospělosti. Dívky, které vychodily všech šest tříd lycea a své studium ukončily maturitou, mohly, mimo zastávání již zmíněného lékárnického povolání, vstoupit jako mimořádné posluchačky na všechny rakouské university a po studiu na filosofické fakultě se pak mohly podrobit učitelské zkoušce pro dívčí lycea. Dívky, které s prospěchem ukončily alespoň IV. ročník, mohly vstoupit do praxe k poštovním úřadům<sup>278</sup>. Absolventky lycea s maturitním vysvědčením byly také vyhledávány vychovatelkami k dívkám do zámožných rodin.

U pracujících žen se cenila především přesnost, dochvilnost, pěkný rukopis a čisté vedení knih, nižší mzdové požadavky, vkus, smysl pro

---

<sup>275</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1903-1904*, s. 46.

<sup>276</sup> Srov. se školným placením na škole pokračovací s. 56.

<sup>277</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1903-1904*, s. 48.

<sup>278</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1905-1906*, s. 49.

čistotu a upravenost, trpělivost a výřečnost<sup>279</sup>. Právě na pěstování těchto vlastností a zvyků se musela zaměřit výchovně-vzdělávací snaha ústavu.

Zájem o studium na lyceu se stále zvyšoval, s tím však vyvstaly problémy s hledáním nových prostor, které by odpovídaly rostoucím požadavkům<sup>280</sup>. O vánočních svátcích roku 1906 se proto dívčí lyceum přestěhovalo do nové budovy na rohu dnešní Husovy třídy, „na pozemcích zahrady hostince „U Zelené ratolesti“<sup>281</sup>. Celý komplex se skládal z budovy lyceijní, penzionátní budova<sup>282</sup> pak tvořila střed „skupinky všech krásných budov, určených výchově a vzdělání. Jest na jedné straně spojena se školou průmyslovou<sup>283</sup>, na druhé souvisí jednak s tělocvičnou, jednak s krytým přechodem s budovou lyceijní...z obou pater otvírá se vyhlídka na Šumavu. Jaké místnosti jsou v přízemí je patrné z vyobrazeného půdorysu<sup>284</sup>. Všecky místnosti mají ústřední topení a elektrické osvětlení. Na jižní straně celé skupiny budov jest zahrada zabírající kus břehu řeky Vltavy“<sup>285</sup>. Celou stavbu projektoval a provedl inženýr Josef Pfeffermann<sup>286</sup>, který se nechal inspirovat budovou brněnské Vesny. Vzhledem k tomu, že byly budovy projektovány ke svému účelu, bylo pamatováno na vše nezbytné. V lyceijní budově bylo šest prostorných tříd s velkými okny, rozsáhlá kreslárna, pro učební pomůcky byl zřízen přírodopisný kabinet, zeměpisný kabinet, místnost pro žákovskou i učitelskou knihovnu, ředitelna i sborovna<sup>287</sup>.

Pravidelnou výuku protkanou četnými projevy loajality, většinou ve formě bohoslužeb, zpestřovaly nejrůznější akademie a koncerty, na nichž žákyně lycea předvedly vždy nejpečlivěji připravená vystoupení, často ve spolupráci s učitelem zpěvu Antonínem Šebestíkem.

Ve školním roce 1910-1911 bylo přijato 180 dívek a také nové učitelské síly. O pečlivém zaopatřování kvalitních učitelských sil svědčí i

---

<sup>279</sup> J. ŠAFRÁNEK, *Škola II.*, s. 420.

<sup>280</sup> Škola dosud sídlila na Pražské ulici „U Englu“, *Kronika dívčího lycea*.

<sup>281</sup> *Tamtéž*.

<sup>282</sup> K penzionátu Jihočeská Vesna více M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 84-85.

<sup>283</sup> Ta byla přistavěna a zprovozněna až roku 1909. *Výroční zpráva odborné školy 1908-1909*, s. 28.

<sup>284</sup> Obrázek půdorysu z *Výroční zprávy dívčího lycea 1909-1910*, příloha č. 13.

<sup>285</sup> *Výroční zpráva odborné školy 1909-1910*, s. 40.

<sup>286</sup> Podrobněji k Josefu Pfeffermannovi *Encyklopedie*, s. 357.

<sup>287</sup> Více *Výroční zpráva dívčího lycea 1906-1907*, s. 59-60.

přijetí slečny Marie Liškové, která maturovala na zdejším ústavu roku 1906, mj. v roce kdy byla na ústav jako učitelka přijata PhDr. Alice Masaryková. Marie Lišková po maturitě studovala na universitě v Praze jako mimořádná posluchačka německého a francouzského jazyka, poté byla rok v Paříži. Po celou dobu svých studií měla od spolku Ludmila a od správní rady lycea roční stipendium 400 K, které ji po ukončení studií zavazovalo k nástupu na zdejší ústav<sup>288</sup>. Působení na ústavu bylo dlouhodobé, neboť o jejím vlivu na morální a vlastenecké cítění dívek hovoří prameny ještě ve 20. letech<sup>289</sup>.

Klidnou a podpůrnou atmosféru na dívčím lyceu narušilo až prázdninové období roku 1914. Když se vrátil 30. července z místa letního odpočinku ředitel Jaroslav Kracík, našel ve školní budově setninu zdejšího pěšího pluku. Vojsko však brzy odešlo, školy byla vyčištěna a školní rok 1914/1915 tak mohl začít jako obvykle 16. září.

---

<sup>288</sup> *Kronika dívčího lycea.*

<sup>289</sup> M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 97.

#### 4. 4. 2. PŘEDMĚTY VYUČOVANÉ NA DÍVČÍM LYCEU

Jak již vyplývá z charakteru lycea i z učebné osnovy vydané spolu s výnosem o zřízení lyceí roku 1900, převažovaly ve výuce předměty teoretické. Vysoký počet hodin ženských ručních prací, o kterém jsme se zmínili ve spojení se Ženskou školou průmyslovou, zde v žádném případě nenajdeme. Ženské ruční práce patřily k předmětům nepovinným a byly vyučovány pouze 2 hodiny týdně<sup>290</sup>.

**Učební plán dívčího lycea<sup>291</sup>:**

| <b>Předmět</b> | <b>I.</b> | <b>II.</b> | <b>III.</b> | <b>IV.</b> | <b>V.</b> | <b>VI.</b> |
|----------------|-----------|------------|-------------|------------|-----------|------------|
| Náboženství    | 2         | 2          | 2           | 2          | 2         | 2          |
| Jazyk český    | 5         | 5          | 5           | 4          | 4         | 4          |
| německý        | 5         | 4          | 4           | 4          | 4         | 4          |
| francouzský    | -         | -          | -           | 4          | 4         | 4          |
| Zeměpis        | 2         | 2          | 2           | 2          | 2         | 1          |
| Dějepis        | -         | 2          | 2           | 2          | 2         | 3          |
| Aritmetika     | 3         | 3          | 2           | 2          | 2         | 3          |
| Přírodopis     | 2         | 2          | 2           | -          | 2         | -          |
| Přírodozpyt    | -         | -          | 2           | 3          | 2         | 2          |
| Kreslení       | 3         | 3          | 3           | 3          | 2         | 3          |
| Krasopis       | 2         | 1          | -           | -          | -         | -          |
| <b>Celkem</b>  | <b>24</b> | <b>24</b>  | <b>24</b>   | <b>26</b>  | <b>26</b> | <b>26</b>  |

Učebnými osnovami bylo určeno pro teoretické předměty každoročně přes 20 hodin týdně. Povinné předměty se vyučovaly jen dopoledne od 8 do 12 hodin. Dbalo se také na nezbytný odpočinek, v devět a v jedenáct měly dívky desetiminutovou a v deset dvacetiminutovou přestávku. Žákyně se mohly procházet po chodbě nebo ve školní zahradě. Výhody dopoledního vyučování shrnuje výroční zpráva takto: „žákyně

<sup>290</sup> M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 69.

<sup>291</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1903-1904*, s. 9.

*nemusí vyseděti celý den ve škole, což jest na úkor tělesnému vývoji. Odpoledne se mohou připravovati na příští den a nemusí celý večer u knih při světle vytrvati, čímž trpí zrak*<sup>292</sup>.

Nepovinnými předměty byl zpěv, tělocvik, těsnopis a ženské ruční práce. Ruční práce se však svým zaměřením od ručních prací na průmyslové škole velmi odlišovaly, byly totiž zaměřeny především na uměleckou výzdobu, zejména vyšívání a na jednodušší druhy šití.

Velká pozornost byla věnována tělocviku, jehož cílem bylo „*všestranně a souměrně síliti tělo podle povahy dívčí, tužiti zdraví. Osvojiti si přirozený půvab držení těla a pohybu. Buditi a síliti vůli, vytrvalost a smysl pro pořádek*“<sup>293</sup>. Nedílnou součástí hodin tělocviku byly i nejrůznější dívčí hry, které měly mimo jiné sloužit jako návod jak v budoucnu zabavit neposedné děti. O tom, že se mnohé hry hrají mezi dětmi dodnes (možná s poněkud jinými pravidly) svědčí především jejich názvy: kočka a myš, honěná, bubák, na slepou bábu, nadhazovaná, podávaná, na třetího a mnohé další<sup>294</sup>. V létě dívky v hodinách tělocviku hojně využívaly městskou plovárnu i plovárnu „Sokola“, která dokonce darovala pro žákyně lycea 15 volných lístků a platicím dívkám poskytla slevu na vstupenky. V zimním období chodily studentky zase bruslit.

V dalších letech se postupně rozšiřovala nabídka nepovinných předmětů, přibyla latina, konverzační kurzy cizích jazyků a kurzy ručních prací. Poté co byla výuka ženských ručních prací pro školní rok 1908/1909 svěřena Marii Rozenkranzové, učitelce Ženské školy průmyslové v Českých Budějovicích, zvýšily se i nároky na dívky v tomto oboru. V prvním ročníku se dívky učily ušít snadnější zástěru či krátkou spodničku, zatímco v šestém ročníku už měly být schopny zhotovit si svrchní sukni, halenku i zdobený živůtek<sup>295</sup>.

Součástí výuky byly četné vycházky a exkurze a bylo jim věnováno o poměrně dost času. Hned na jaře roku 1904 navštívily dívky například výstavu obrazů. O pečlivé přípravě výletů i množství ušlých kilometrů svědčí například druhá vycházka vlakem do Nové Vsi, pěšky „do mlýna“,

---

<sup>292</sup> Výroční zpráva dívčího lycea 1906-1907, s. 59.

<sup>293</sup> Výroční zpráva dívčího lycea 1903-1904, s. 29.

<sup>294</sup> Tamtéž.

<sup>295</sup> Výroční zpráva dívčího lycea 1908-1909, s. 35.

údolím k řece Malši a přes Vidov pěšky domů<sup>296</sup>. Dívky měly možnost si prohlédnout různé hrady, kostely a zříceniny v okolí Českých Budějovic. Při odborných exkurzích zase navštěvovaly nejružnější továrny, kde se podrobně seznamovaly s výrobou. Děvčata tak shlédla například knihtiskárnu J. Příbyla, továrnu Národního podniku na výrobu tužek, továrnu chemickou, český akciový pivovar<sup>297</sup> aj.

Před světovou válkou byly ještě schváleny nové učební osnovy pro dívčí lycea, tělocvik se stal předmětem povinným a především byla rozšířena výuka cizích jazyků. Dívky měly 26 – 29 povinných vyučovacích hodin týdně, dále si volily podle zájmu z nepovinných předmětů. Valná část dívek se také učila hrát na klavír nebo na jiný hudební nástroj v českobudějovické hudební škole<sup>298</sup>, řízené Bohuslavem Jeremiášem, nebo u soukromých učitelů<sup>299</sup>.

---

<sup>296</sup> *Tamtéž*, s. 42.

<sup>297</sup> Sem chodily vždy jen dívky vyšších ročníků.

<sup>298</sup> O českobudějovické hudební škole více M. GRÜNOVÁ, *Příspěvek*, s. 135-157.

<sup>299</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1912-1913*, s. 38.

#### 4. 4. 3. KRÁTKÝ POHLED DO ŽIVOTA STUDENTEK DÍVČÍHO LYCEA

Na dívčím lyceu studovaly dívky ve věku mezi jedenáctí<sup>300</sup> a dvaceti lety. Ve školním roce 1906/1907 měl ústav nejvíce šestnáctiletých. Dívky byly do jednotlivých ročníků přijímány podle stupně dosažených znalostí, nikoli podle věku. A protože školu předcházela dobrá pověst, neměl o studentky nouzi. Vždyť šlo o „*mnohoslibný český ústav, který rodičům i dívkám nabízí mnohem více než jinde; rodičům záruku svědomitého, v pravdě pečlivého dozoru a výchovy, dívkám pak roztomilý, českou srdečností prodchnutý útulek*“<sup>301</sup>.

Povolání otců dívek, jak je pravidelně zaznamenávají výroční zprávy, se poněkud liší od zaměstnání otců dívek školy průmyslové. Nejvíce otců vykonává zaměstnání učitele, úředníka, profesora, advokáta, lékaře či důstojníka, pak následují dcery obchodníků, živnostníků a řemeslníků, kteří zjevně dávali u svých dcer přednost vzdělání odbornému. Na dalších místech jsou ještě zastoupeni rolníci, či dělníci<sup>302</sup>.

Budeme-li se ptát po uplatnění dívek, které českobudějovické lyceum vychodily, zjistíme, že jsou v této oblasti prameny velice skoupé. Ojedinělou informací je výroční zpráva na školní rok 1906/1907, která mapuje „zvolený stav“ abiturientek aprobovaných v předchozím školním roce. Čtyři dívky působily v oboru vychovatelství, devět si vybralo učitelství, deset dívek odešlo studovat filosofii a dvě pracovaly na poště<sup>303</sup>.

Vedení ústavu velmi pečlivě dbalo na zdraví svých studentek, o čemž svědčí nejen promyšlené hodiny tělocviku, povinné přestávky mezi vyučovacími hodinami, ale i pití mléka, které bylo na ústavu zavedeno v březnu roku 1908 vždy o velké přestávce v 10 hodin. Mléko se podávalo

---

<sup>300</sup> Věk byl jednou z podmínek pro přijetí ke studiu, dívka musela nejpozději v rok přijetí dovršit deset let. V prvním ročníku se tak pravidelně setkávaly dívky jedenáctileté i patnáctileté. *Výroční zpráva dívčího lycea 1904-1905*, s. 40-41.

<sup>301</sup> Budívoj 39, 4. srpna 1903, č. 63.

<sup>302</sup> Podrobněji se statistickými přehledy povolání otců studentek lycea zabývá M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 86-88.

<sup>303</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1906-1907*, s. 51-52.

svažené i syrové, syrové však „jen těm žákyním, které se vykazaly svolením od rodičů“<sup>304</sup>.

Přes veškerou péči učitelů i rodičů dívek se však ani studentkám českobudějovického lycea nevyhnuly tragické události a nebylo jich nikterak málo. O každém úmrtí informuje školní kronika<sup>305</sup>. K prvním případům došlo hned v červnu 1904, kdy zemřely žáčky IV. třídy Marie Cábová a Gabriela Říhová. Otec Gabriely pan Dr. Jan Říha, c. k. notář daroval ve prospěch chudých žákyň lycea úspory své dcery<sup>306</sup>. Pohřbu studentek se většinou účastnily všechny spolužačky za doprovodu učitelů. Důvod úmrtí v kronice většinou uveden není, někdy zde nalezneme příčiny jako „zemřela na nemoc“ nebo „utонуla při bruslení“.

Asi nejzvláštnějším a nejdiskutovanějším případem bylo úmrtí žáčky VI. třídy Milady Kmochové v prosinci 1907, která svůj život ukončila pod koly rychlíku. Po příčině i vinicích se pátralo, neboť „podle výpovědi spolužákyň a podle zanechaných dopisů bylo zřejmé, že svůj čin vykonala v chorobné podrážděnosti a rozrušenosti povstale jednak z neznámých příčin rodinných a jednak z nezdaru v jednom předmětě ve škole“<sup>307</sup>. Ač podle zanechaných dopisů<sup>308</sup> nikoho ze své smrti neviní, část veřejnosti dávala vinu ústavu.

Vysoké školní úřady, c. k. ministerstvo kultu a vyučování i c. k. zemská školní rada vzaly zprávu o sebevraždě na vědomí a po vyslechnutí spolužaček i nešťastného učitele matematiky suplujícího prof. pana E. H.<sup>309</sup> nenašly důvody ke svalování viny na ústav „ana, i když dostala známku špatnou, protože skutečně nedostála, byla z povolané strany utěšována, že vlastní pílí může si ji zase snadně napravit“<sup>310</sup>. Tím byl celý případ (alespoň pro veřejnost) uzavřen. Milada Kmochová byla za účasti celého ústavu pohřbena 17. prosince 1907<sup>311</sup>.

---

<sup>304</sup> *Kronika dívčího lycea.*

<sup>305</sup> Celkový počet úmrtí studentek lycea v letech existence ústavu 1903-1950 byl 19. M. VALENZ, *Spolkové dívčí reálné gymnázium*, s. 93

<sup>306</sup> *Kronika dívčího lycea.*

<sup>307</sup> *Tamtéž.*

<sup>308</sup> Příloha č. 15. *Korespondence 1903-1910.*

<sup>309</sup> Tak nazývá učitele Emanuela Hájka Budivoj 43, 20. prosince 1907, č. 101.

<sup>310</sup> Budivoj 43, 17. prosince 1907, č. 100.

<sup>311</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1907-1908*, s. 44.

## 5. UČEBNICE POUŽÍVANÉ NA VYŠŠÍCH DÍVČÍCH ŠKOLÁCH NA JIHU ČECH

Vrátíme-li se do samých počátků vzniku prvních vyšších dívčích škol, tedy do období 60. let 19. století, narazíme na další potíž, která zakládání těchto ústavů provázela. Byla to absence učebnic pro dívčí školy. Vzhledem k tomu, že měl být způsob vyučování i látka sama přizpůsobována ohledům na specifické ženské potřeby, byla (alespoň ze začátku) možnost použití učebnic chlapeckých nepřipustná. Navíc byly často i pro chlapce jen učebnice německé, což zase odporovalo myšlence škol s českým vyučovacím jazykem. Už dne 25. května 1858 se na učitelské poradě vyslovil K. A. Vinařický ve smyslu, že zvláštní vychování dívek je věcí samozřejmou. *„Dívky... potřebují zvláštního navedení. I vlastní slabikář i čítanku měly by mít. Bude-li čítanka pro ně tak složena, aby byla beze všeho výkladu srozumitelná, udomácní se všude, anobrž budou se z ní učit i dospělé dcery“*<sup>312</sup>.

Velice svérázně si s tímto problémem poradili učitelé písecké vyšší dívčí školy. Ti si své přednášky upravovali pro potřeby dívek a koncem roku 1861 byli vedením školy požádáni, aby přednášky sepsali *„a to co možná nejstručněji beze všeho aparátu učeného, prostonárodně, slohem jednoduchým a vůbec srozumitelným, tak aby toto dílo nejen vyšším dívčím školám, jež za příkladem proslaveného učitelstva píseckého po všech vlastech českých se zakládají, nýbrž i soukromému vyučování a duchovním potřebám oněch dcer českých vyhovělo, kterým není popřáno vyšší dívčí školu navštěvovati“*<sup>313</sup>. Tak vznikla sbírka vhodných učebnic pro dívky s názvem „Dívčí škola. Stručný výbor vědomostí českým dívkám nejpotřebnějších, od učitelstva vyšší dívčí školy písecké, řízením prof. Dr. Josefa Pažouta“. Sbírkou vycházela u Ignáce Kobra v Praze.

Prvním svazkem, který vyšel už na jaře roku 1862, byla „Historie literatury české“ od Karla Ningra. Zde se dívkám dostává poučení o kráse a skvělé úrovni nejstarší české literatury, kterou reprezentují Rukopis

<sup>312</sup> J. ŠAFRÁNEK, *Školy II*, s. 129.

<sup>313</sup> K. NINGER, *Historie literatury české*, s. 4.

královédvorský a zelenohorský. „*Dokud bude Čech milovati svou vlast' a rozpomínati se na předky své, dotud nevejdou básně ty v zapomenutí*“<sup>314</sup>. Dívkám byl na mnohých příkladech ukázán rozdíl mezi básní epickou a lyrickou a tento rozdíl byl velmi jednoduše a výchovně, pro dnešního čtenáře úsměvně a dosti zjednodušeně, vysvětlen. „*Epické básně byly skládány od zemanů a některé z lyrických od dívek...v básničkách těch zračí se celá povaha českých dívek, cit něžný a hluboký...Jejich obsah zřejmě k tomu vede, že nevznikly v hradech šlechtických, ale mezi dívkami, které třeba měly zlaté prsteny a jehlice, za práci obyčejnou se nestyděly*“<sup>315</sup>.

V období následujících let vyšlo do roku 1865 celkem 10 svazků. Mimo jiné vyšla v „Dívčí škole“ r. 1862 také knížka tělocviku pro dívky (vůbec první svého druhu) od prof. Bohdana Ardelta (s dvaceti ilustracemi). Příručka dívkám radí kdy nejlépe cvičit „...nejvhodnější čas jest buď z rána, neb před obědem, aneb dříve než se dívky ku spaní odebírají...“, co si nejlépe obléci na hodinu tělocviku<sup>316</sup> „...budiž také vše odstraněno co by tísnilo tělo, neb mu bylo nepohodlné, o šněrovačce tedy ani řeči. Nejprůměrnější oděv jest:

- Botky letní bez špalíčků pohodlné, k noze přiléhající, ni ouzké, ni veliké
- Nohavičky či spodky lehounké a bělounké
- Sukně z plachtoviny
- Kazajka též z plachtoviny neb z jiné látky lehké, zapnutá až ku krku, lehounce ku tělu přiléhající
- Krk ničím nesmí býti obtížen, budiž tedy obnažen
- Hlava nebud' ničím přikryta, leč kdyby se cvičení pod širým nebem prováděla sloužíš co ochrana proti slunci lehounký klobouk slaměný.“<sup>317</sup>

„Nauka o člověku“ od prof. Josefa Pažouta dívky seznamuje jak s tělesnou stavbou člověka, tak poskytuje poučení o nejrůznějších duševních pochodech. Na promyšlených příkladech ozřejmuje, co je cítění „...dotýkati se prstem stolu hladkého jest lahodno, struhadla však odporno. Káva sladká nám chutná, přeslazená se protiví chuti. Ve vůni rezedy si

---

<sup>314</sup> Tamtéž, s. 6.

<sup>315</sup> Tamtéž, s. 10.

<sup>316</sup> Příloha č. 16

<sup>317</sup> B. ARDELT, *Tělocvik pro dívky*, s. 67-68.

*libujeme, plísni nerádi cítíme. Souzvuk se nám líbí, skřípot uráží naše ucho. Pohled na modrojasnou oblohu nás blaží, špinavé prádlo se nám oškliví..*<sup>318</sup> či žádání „...trvalá žádost slove touha (trachten), usilovná touha snahou (streben) jež přechází v dychtivost (sehnsucht). Často-li se vyhoví žádosti, stane se z ní náchylnost neb náklonnost (neigung) a chtivost (sucht). Častějším opakováním stává se náklonnost nezbytnou, totiž zvykem (gewohnheit). Je-li zvyk tak silen, že každé příležitosti používá, a tak usilovně baží, že i nedovolených prostředků se chápe, jen aby cíle svého dosáhl, jmenuje se náruživost (leidenschaft), např. lakomost, mstivost, nestřídmost, žárlivost, pýcha...“<sup>319</sup>

Další učebnice z Dívčí školy „Povaha živočichův“ studentkám přináší, dnes jistě úsměvné, dělení živočišné říše a odborný popis nejrozumnějších druhů zvířat:

- A. Živočichové vnitrokloubní (savci, ptáci, obojživelníci, ryby)
- B. Živočichové zevněkloubní (hmyz, pavouci, raci)
- C. Živočichové bezkloubní (měkčeji, červi, hvězdejší, polypi, nálevníci)<sup>320</sup>

Svérázné popisy zvířat dávají tušit sice nevědeckost učební látky, ale zato snadnou zapamatovatelnost a o tu šlo píseckým učitelům především. A tak si dívky už na celý život pamatovaly, že „liška je známa svou lstivostí, tygr je nejstrašnější a nejkrvežíznivější ze všech dravců, moucha je nejznámější svou dotíravostí, a že v dobách předpotopních žil předchůdce dnešních slonů“.

Velice prakticky je pojata učebnice „Chemie a technologie“, neboť „technologie učí, kterak se co dělá z přírodnin; jestiž to učení o zdělávání přírodnin čili o vyrábění zboží“<sup>321</sup>. Dívky se seznámí s různými způsoby zpracování mléka i jak si mají počínat při výrobě másla. V kapitole Maso pak najdou různé rady na přípravu dobré polévky, protože „silnou polévku uvaříme, dáme-li na drobno rozsekané maso libové do studené vody a přivedeme-li je pozvolna do varu a po krátkém-li vaření je vymačkáme.

<sup>318</sup> J. PAŽOUT, *Nauka o člověku*, s. 45.

<sup>319</sup> *Tamtéž*, s. 52.

<sup>320</sup> J. PAŽOUT, *Povaha živočichův*, s. 2.

<sup>321</sup> F. TONNER, *Chemie a technologie*, s. 36.

*Maso však z této polévky není ani chutné, ani záživné*<sup>322</sup>. Dívkám byla co nejjasněji vysvětlena nejen výroba surovin, se kterými přicházely jako správné hospodyně denně do styku, tedy mouka, škrob, cukr, kakao, káva nebo čaj, ale i výroba skla<sup>323</sup>, porcelánu, kameniny či cihel. V učebnici jim bylo podrobně vysvětleno jak se zpracovává kůže, zlato, stříbro a měď a jak se vyrábí špendlíky a jehly, ale například i železo<sup>324</sup>. Jak kvalitní výuku tedy poskytovala písecká škola dokládají pedagogické pokyny ještě z roku 1875, které doporučovaly vychovávat dcery podle osvědčených zásad: „učte dívky dobře vařiti, neboť dobrá lachyně je polovina zdraví, učte je chleba péci a jakost másla znáti. Učte je nakupovati, smlouvati a dobře počítati...Učte je, můžete-li hudbě a umění, ale pamatujte, že to jsou věci vedlejší“<sup>325</sup>.

Předpoklad, že se dívky se svými znalostmi a dovednostmi dokáží uplatnit v praktickém životě, že z nich budou nejen výborné pomocnice v domácnosti, ale i opory otců a později manželů v živnosti, byl hlavní myšlenkou při sestavování učebnice počtů. Právě důraz na praktickou stránku počítání se odráží ve volbě vyučované látky i v procvičovacích příkladech dívčí učebnice:

- „Obchodník měl čistého užitku týhodně z prodeje cukru 26 zl. 24 kr., z kávy 35 zl. 58 kr., z oleje 42 zl. 15 kr., z koření 19 zl. 27 kr., ze suchého ovoce 25 zl. 48 kr. a ostatního zboží 81 zl. 45 kr. Mnoho-li měl týhodního výdělku?
- Pražský kupec obdržel z Lipska zboží, a to:  
kávy za 1806 tolarů 19 grošů 8,5 vídeňských  
cukru za 826 // 18 // 3,25 //  
sledí za 450 // 27 // 4,75 //  
tresk za 248 // 12 // 9,8 //

---

*Mnoho-li platil ve stříbře saském, platí-li tam tolar 30 grošů a 1 groš 10 vídeňských (pfennige)?*

<sup>322</sup> Tamtéž, s. 38.

<sup>323</sup> Příloha č. 17.

<sup>324</sup> Příloha č. 18.

<sup>325</sup> P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů*, s. 113.

- *Otec má po 14 dní 6 dělníků v práci, uložil své dceři, aby vypočítla, mnoho-li jej ty dělníci stojí, platí –li každému denně po 35 kr.*
- *Na dlouhé šaty vyjde 14 loket hedbávné látky po 2 zl. 35 kr. Krejčímu od šití se vyplatí 6 zl. 85 kr. Zač přijdou ty šaty?*<sup>326</sup>

Že se skutečně počítalo s tím, že budou dívky pomáhat v živnosti, také dokládá samostatná kapitola „Vedení kněh“, která učí jak zapisovat do živnostenských knih a počítat úroky. *„Kdo nějakou živnost vede, hlavně o to starati se bude, aby měl stálý přehled příjmů svých a vydání, a proto bude vše pilně zapisovati, co kdy vydá a přijme. K tomu cíli slouží dobře vedené knihy živnostenské. K těm náleží 1. Kniha účetní (konto-buch), 2. Hlavní kniha (hauptbuch), 3. Deník (tagebuch)“*<sup>327</sup>.

Podíváme-li se krátce na historii a vývoj učebních plánů, musíme připomenout, že vedle historicky vyhraněných předmětů můžeme vysledovat i určité opožďování středoškolského vzdělání za rozvojem věd. Například zeměpis chápaný jako humanitní disciplína tvořil jeden celek s dějepisem a k jeho osamostatňování docházelo až na přelomu století a to postupným přibližováním k přírodopisu. Opožďování se však projevovalo i v rámci jednotlivých předmětů. Například ještě po vydání úprav osnov v letech 1908-1909 chybí v obsahu předmětu přírodopis evoluční teorie<sup>328</sup>. Není proto divu, že učebnice dlouho přinášely následující obraz vzniku člověka: *„Hospodin Bůh učinil člověka z prachu země a vdechl v chřípě jeho dchnutí života. Skládá se člověk ze dvou hlavních částí, z těla a duše nesmrtelné“*<sup>329</sup>.

Do výuky dějepisu ještě dlouho patřilo slovanské a germánské bájesloví<sup>330</sup>, které sloužilo jako nejlepší způsob poznání mravů a obyčejů našich předků.

Doba slávy píseckých učebnic však pomalu zanikla spolu se zhasínající hvězdou písecké dívčí školy. V době vzniku

<sup>326</sup> J. SOUKUP, *Počty v příkladech a několik obrázků měřických*, s. 7-25.

<sup>327</sup> *Tamtéž*, s. 35.

<sup>328</sup> J. CACH, *Výchova III*, s. 79.

<sup>329</sup> J. PAŽOUT, *Nauka o člověku*, s. 5.

<sup>330</sup> Na písecké škole jej napsal a ilustroval Adolf Heyduk. A. HEYDUK, *Nástin bájesloví slovanského a germánského*.

českobudějovických dívčích škol na konci osmdesátých letech už se používaly učebnice jiné. Stále častěji se využívaly učebnice pro „obecné či měšťanské školy“, tedy učebnice pro potřeby dívek i chlapců.

Seznamy používaných učebnic jsme schopni rekonstruovat z výročních zpráv jednotlivých škol poměrně spolehlivě, s jejich fyzickým dohledáním je to však mnohem horší.

Na českobudějovické pokračovací škole se pro výuku v prvních letech existence používaly učebnice, z nichž málokterá v názvu obsahovala „pro ženské školy“. Pro náboženství to byla Učební kniha katolického náboženství pro nižší třídy škol středních a Stručný dějepis církevní pro školu a dům. Na hodiny němčiny si dívky nosily Německou čítanku pro vyšší třídy škol obecných a měšťanských a na dějepis Děje mocnářství rakousko-uherského<sup>331</sup>. Učebnice napsaná speciálně pro potřeby dívčích škol, která byla na počátku devadesátých let na pokračovací škole používána, byla snad jen Nauka o domácím hospodářství, především pro potřebu dívčích škol občanských<sup>332</sup>, která dívky seznamovala s původem a způsobem zpracování některých plodin, například kukuřice, prosa nebo hořčice, také s teoretickými základy některých domácích prací, jako bylo žehlení, praní nebo odstraňování skvrn ze šatů. Upozorňuje dívky na úskalí, která jim mohou tyto domácí práce připravit, jako je například bolení hlavy z žehlení pomocí nejnovější žehličky na dřevěné uhlí<sup>333</sup>.

Dívčí učebnice se začaly více používat až na počátku 20. století, kdy jich také více vznikalo. Na průmyslové škole to byly pro školní rok 1911/1912 už učebnice vytvořené s jasnou představou učební osnovy dívčích průmyslových škol. Vyjmenujme alespoň některé: Kabelík, Česká čítanka pro ženské školy průmyslové; Získal, Živnostenské písemnosti. Učebnice pro ženské školy průmyslové; Zítko, Tělověda a zdravotní věda pro ženské školy průmyslové; Zahradník, Počty a účetnictví pro ženské školy průmyslové<sup>334</sup>. Pro výuku češtiny se po dlouhou dobu používala

---

<sup>331</sup> F. SOBEK, *Děje mocnářství rakousko-uherského*.

<sup>332</sup> P. PROCHÁZKA, *Nauka o domácím hospodářství, především pro potřebu dívčích škol občanských*.

<sup>333</sup> *Tamtéž*, s. 128.

<sup>334</sup> Ceny těchto učebnic, které si obstarávaly dívky samy, se pohybovaly od 80 haléřů za Velký katechismus katolického náboženství až po skutečně nákladný Zeměpisný atlas v

Gebauerova Krátká mluvnice česká<sup>335</sup>. Pro výuku cizích jazyků se stále používaly učebnice „nedívčí“.

Počet učebnic byl na počátku 20. století omezený, proto se učebnice českobudějovického lycea o mnoho neliší od těch používaných na škole průmyslové. Také zde najdeme v pro školní rok 1903/1904 k výuce českého jazyka Gebauerovu mluvnici. Aritmetika byla na lyceu vyučována podle chlapecké učebnice pro I. a II. třídu gymnázia<sup>336</sup>, podobně jako přírodopis<sup>337</sup> a francouzština<sup>338</sup>. Byly zde využívány také učebnice pro dívčí školy průmyslové např. Kabelíkova Česká čítanka. Skutečným skvostem používaným na Dívčím lyceu v Českých Budějovicích byl pro výuku zeměpisu Zeměpisný atlas<sup>339</sup> obsahující vedle teoretických poznatků množství map v barevném provedení<sup>340</sup>.

Zatímco Gebauerovu mluvnici bychom mohli směle porovnávat s dnešními učebnicemi gramatiky, neboť právě v ní je položen základ moderní české gramatiky, Výbor z literatury české<sup>341</sup> se naproti tomu o mnoho neliší od koncepce učebnic píseckých ze šedesátých let, neboť celá tato učebnice je založena na chvále a četných citacích z Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Další zvláštností, leč zcela pochopitelnou, je prohabsbursky pojatá učebnice dějepisu, která jen doplňuje pravidelné projevy loajality, jež byly nezbytnou součástí školní výuky na všech ústavech monarchie. Jak tedy vypadá v učebnicích Dějepisu nového věku na počátku 20. století popis nejnovějších událostí? „Císař František Josef I. získal si o říši rakouskou zásluh ohromných, vpravdě nesmrtelných. Pro lidumilnost a šlechtetnost svoji požívá lásky a úcty všech svých poddaných. A kdykoli ve vznešené rodině jeho nebo v říši se přihodí událost, buďsi radostná, buďsi kormutlivá, tu vždy miliony a miliony hlasů se poji v mohutný chorál, nadšeně zpívající:

---

hodnotě 8 korun. Většina učebnic stála do 2 K. Srov. *Výroční zprávy dívčího lycea 1903-1915*.

<sup>335</sup> J. GEBAUER, *Krátká mluvnice česká*.

<sup>336</sup> F. TŮMA, *Arithmetika pro I. a II. třídu gymnázia*.

<sup>337</sup> A. POKORNÝ – J. ROSICKÝ, *Přírodopis pro školy měšťanské*; F. POLÍVKA, *Rostlinopis pro nižší třídy škol středních*.

<sup>338</sup> F. ŠUBRT, *Učebnice a čítanka francouzská*.

<sup>339</sup> B. KOZENN – J. JIREČEK – J. METELKA, *Zeměpisný atlas*.

<sup>340</sup> Přílohy č. 20 a 21.

<sup>341</sup> J. GRIM – J. PELIKÁN, *Výbor z literatury české*.

*„Zachovej nám, Hospodine,  
císaře a naši zem!”<sup>342</sup>“*

Až ve školním roce 1908/1909 se na lyceu poprvé setkáme také s učebnicemi určenými „pro dívčí lycea“, které byly v těchto letech systematicky psány, a podle kterých se začalo pravidelně vyučovat<sup>343</sup>. Byla to například Fyzika pro dívčí lycea, Chemie a mineralogie, Aritmetika, Všeobecný dějepis, Základní nauka katolického náboženství či Geologie<sup>344</sup>. Tyto učebnice pak nahradily knihy dosud používané a byly v převážné většině k výuce užívány až do první světové války.

---

<sup>342</sup> F. ŠEMBERA, *Učebná kniha dějpisu všeobecného*, s. 113.

<sup>343</sup> *Výroční zpráva dívčího lycea 1908-1909*, s. 35.

<sup>344</sup> Žádnou z těchto učebnic se mi však nepodařilo sehnat ani v knihovně Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze.

## 6. ZÁBAVNÁ I VZDĚLÁVACÍ ČETBA PRO DÍVKY NA JIHU ČECH „ZLATÁ KNIHA DÍVEK ČESKÝCH“

Okruh píseckých vlastenců spolupodílících se na vzniku učebnic „Dívčí škola“ se také rozhodl od roku 1863 vydávat pro českou mládež zábavně-vzdělávací knihy. Tak vznikla po vzoru královéhradeckého „Dědictví maličkých“ na jihu Čech „Zlatá kniha dívek českých“ s dvojí řadou „Zlaté lístky“<sup>345</sup> pro dívky do dvanáctého roku a „Zlaté klasy“<sup>346</sup> pro dospělejší. Zlatá kniha měla tvořit další stupínek na cestě k upevnění dívčího vzdělání. Teprve ve spojení s vyšší dívčí školou a s učebnicemi byl tento trojlístek vedoucí ke „vzdělané vlastence“ kompletní. Jaký cíl si stanovili tvůrci „Zlaté knihy“, co chtěli dívkám poskytnout? *„Každá v nich má nalézt něco, co by ji těšilo, něco zábavného a něco poučného. Všecko však má dýchat duchem mravním a zároveň národním“*<sup>347</sup>, *„...osvícená má býti mysl a šlechetné srdce...“*<sup>348</sup>

Mezi zakládajícími členy nalezneme i budějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka, historika Františka Palackého či paní Marii Riegrovou. Každý člen „Zlaté knihy“ obdržel diplom<sup>349</sup> a už jejich výroba slibovala skutečnou kvalitu, neboť byly ryty v Praze panem Farským podle kresby Adolfa Heyduka. *„Jestliť to velký obraz, po jedné straně stojí sv. Ludmila, patronka Zlaté knihy, po druhé anděl strážce, v čele jest napsáno heslo „S Bohem a s poctivostí“*<sup>350</sup>. Uprostřed pak bylo napsáno jméno nového člena. Každý, kdo se chtěl stát členem „Zlaté knihy“ musel zaplatit 3 zlaté, za ty pak obdržel nejen diplom, ale i každoročně jeden bezplatný výtisk.

V první, poučné části „Zlatých klasů“ vycházely některé z přednášek vyučovaných na dívčí škole, aby se tak mohly vzdělat i dívky, které z nejrůznějších důvodů nemohly školu navštěvovat. Byly zde podány

---

<sup>345</sup> Viz. příloha č. 24.

<sup>346</sup> Viz. příloha č. 25.

<sup>347</sup> Zlaté klasy III, 1865.

<sup>348</sup> Zlaté klasy I, 1863.

<sup>349</sup> Příloha č. 26.

<sup>350</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58.

základní informace o vyšší dívčí škole i o předmětech zde vyučovaných a podrobné seznámení s učebnicemi „Dívčí školy“, které pokud vyšly, „byly k dostání ve všech knihkupectvích“<sup>351</sup>.

Druhá - zábavná část pak přinášela nejružnější hry, říkanky, mravoučné povídky a básničky, vše bohatě doprovázeno zdařilými rytinami.

„Zlatá kniha“ si vytkla za cíl „pěstovati dívčí ctnosti“ a jeho nesnadnosti si byla sama správa vědoma. „*Má-li však svého cíle dosíci, jest potřeba tří věcí. Především pomoci Boží, hojného účastenství národu československého, za třetí výborných prací literárních a uměleckých*“<sup>352</sup>. Proto se správa „Zlaté knihy“ obrátila ke spisovatelům na slovo vzatým, kteří se osvědčili v psaní pro dívky. „*Všecko má dýchat duchem mravním a zároveň národním*“<sup>353</sup>. Také sami členové „Zlaté knihy“ mohli do ročenek přispívat básněmi či povídkami, ale hlavně vlastními ilustracemi na zadané téma. V roce 1868 byla dokonce vypsána soutěž o nejzdařilejší ilustraci, do „Zlatých klasů“ k básni Františka Ladislava Čelakovského Toman a lesní panna nejméně čtyři scény, do Zlatých lístků k baladě Osiřelo dítě alespoň pět scén<sup>354</sup>. O velkém zájmu o jakékoli zapojení do chodu „Zlaté knihy“ svědčí i dopis majora Salomona z Friedbergu, jehož dcera Leontina byla od roku 1862 členkou „Zlaté knihy“, a který s chutí přispíval do jednotlivých výtisků svými ilustracemi<sup>355</sup>.

Kniha pro mladší nabízela vedle velkého množství obrázků, které měly zaujímat převážnou část, také zábavné říkanky, scénky, pohádky, hry pro nejmenší a kratičké povídky.

Roku 1889 najdeme i v budějovickém Budivoji článek o tom, že Jeho Eminence nejdůstojnější pan kardinál kníže arcibiskup olomoucký lantkrabě z Förstenberga daroval „Zlaté knize“ „*vzhledem k jejímu blahodárnému působení*“<sup>356</sup> 10 K. Sám Budivoj ještě téhož roku před Vánoci nabízí „Zlaté lístky a Zlaté klasy“ jako vhodný vánoční dárek pro

---

<sup>351</sup> Zlaté klasy III, 1865, s. 46.

<sup>352</sup> *Tamtéž*, s. 78.

<sup>353</sup> *Tamtéž*.

<sup>354</sup> SOKA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58.

<sup>355</sup> Příloha č. 27.

<sup>356</sup> Budivoj 25, 21. listopadu 1889, č. 93.

mládež. O tom, jakou oblibu si skutečně získaly „Zlaté lístky a klasy“ mezi čtenářkami v Českých Budějovicích bohužel prameny nehovoří.

O velkém zájmu o „Zlatou knihu“ svědčí nejen počet členů zapsaných již v druhém roce existence - v roce 1864 přes 8000 členů, ale i fakt, že tyto ročenky přežily i vyšší dívčí školu a vycházely až do roku 1902<sup>357</sup>, kdy jejich vydávání náhle ustalo.

---

<sup>357</sup> Písecký obzor 2, 4. října 1931, č. 24, s. 5.

## 7. ZÁVĚR

Druhá polovina devatenáctého a počátek dvacátého století přinesly mnoho změn nejen v průmyslu a hospodářství, ale i v kulturním a společenském životě obyvatel země. Především pro ženy a dívky to bylo období velkých zvrátů a otevření mnohých dveří. Dívkám bylo umožněno pokračovat ve studiu na vyšších dívčích ústavech, dokonce si často mohly vybrat, chtějí-li studovat česky či německy. Na počátku dvacátého století se pak i v zemích monarchie mohly dívky stát řádnými studentkami vysoké školy.

Tato diplomová práce je drobným příspěvkem v oblasti dívčího školství, se zaměřením právě na školy poskytující „vyšší“ vzdělání, tedy vzdělání hlubší a ucelenější, než jaké dívkám mohla zprostředkovat škola obecná nebo měšťanská. Že se pod označením „vyšší“ skrývají školy různého charakteru, je snad dostatečně patrné z předchozích kapitol. Téma bylo zúženo na období přibližně od vzniku první vyšší dívčí školy do první světové války a na oblast jižních Čech. Práce neměla za úkol postihnout jihočeské vyšší dívčí školství ve své celistvosti, to nechť je cestou pro další bádání, ale chtěla na konkrétních případech a osudech škol i jejich studentek nastínit proměny společenských požadavků na dívčí vzdělání, na dívčí vlastnosti a schopnosti. Tyto změny pak logicky vyústily přibližně každé dvacetiletí v nově definovaný typ vyšší dívčí školy, který by před moderní společností obstál. Práce se proto věnovala třem českým dívčím ústavům, sledovala jejich cíle, úsilí i výsledky činnosti a zabývala se také jejich učebnicemi.

Už Vyšší dívčí škola v Písku založená roku 1860 studentkám poskytovala hlubší všeobecné vzdělání i jisté schopnosti pro pomoc v rodinném podniku. Jak dokládají kapitoly o písecké dívčí škole, bylo hlavním cílem učinit z dívek vřelé vlastenky, schopné pomocnice, dobré pracovitě manželky a vzdělané matky. Brzy se však ukázalo, že vzdělání tohoto druhu již ve společnosti neobstojí.

Jestliže bylo příčinou zrodu písecké vyšší dívčí školy v 60. letech především přání vlivných pánů otců zaopatřit své dcerky a popřát jim

vyššího vzdělání než dosud poskytovala škola měšťanská, pak v polovině 80. let už stojí vize českobudějovické České dívčí pokračovací školy na pevnějších základech a důvodech o dost prozaičtějších. Kvůli stále se zvyšujícímu počtu neprovdaných žen bylo potřeba i těmto ženám poskytnout nějakou možnost samostatné obživy, tedy dát jim vyšší teoretické vzdělání a hlavně naučit je praktickým dovednostem, které by je uživily nebo alespoň vylepšily špatný rodinný rozpočet. O důkladné odborné přípravě na této škole svědčí vedle vysokého počtu hodin ručních prací i množství dívek zaměstnaných hned po ukončení studia v oboru, tedy v módních závodech a salónech.

Pro stále se zvyšující nároky na dovednosti dívek, z čehož plynul i rostoucí počet praktických hodin, nebylo možné dívkám dopřát také kvalitní teoretické vzdělání a všeobecné znalosti. Právě ty však byly nezbytným předpokladem pro vykonávání některých povolání (ženám nově přístupným) nebo pro studium na vysoké škole, o kterém se od počátku 20. století stále častěji hovořilo. Tak vzniklo v Praze dívčí gymnázium Minerva, které o deset let předběhlo dobu, a s ní i vznik podobného typu školy - dívčích lyceí.

Také jihočeským dívkám se od roku 1903 dostalo poutavé možnosti studovat na lyceu a této možnosti skutečně využívala děvčata ze širokého okolí. Výuka na lyceu byla zaměřena především na moderní jazyky a ostatní předměty teoretické. Z pramenů víme o možnostech, které se dívkám po vystudování lycea otevíraly. O skutečných osudech některých absolventek máme však jen velmi kusé informace o tom, že přibližně polovina dívek šla buď studovat filosofii, nebo se uplatnila někde v zaměstnání.

Prameny dívčích škol budějovických ukázaly, že rodiče studentek většinou usilovali o to, aby se jejich dcery staly dědičkami rodinných živností či tradice, proto průmyslovou školu pro své dcery volily spíše rodiny obchodníků a živnostníků, kterým ji také vřele doporučoval dobový tisk, a lyceum vybírali častěji rodiny úředníků či lékařů. Stejně početné zastoupení na obou školách měly dcery z rodin učitelských. Z drobných kapitol o životě českobudějovických studentek je patrné především sepětí

života města a dívčích ústavů, velmi cenná je také reflexe škol v dobovém tisku.

Předložená diplomová práce se pokusila přiblížit vývoj dívčích učebnic a částečně i jejich skladbu. Jak vyplynulo ze studia pramenů, byly písecké učebnice zřejmě první a zřejmě zcela unikátní, ale v žádném případě nemohly obstát v konkurenci učebnic novějších. K většímu rozvoji produkce dívčích učebnic dochází až na počátku dvacátého století, kdy vznikala celá řada dívčích ústavů a učebnice dokonce začínají být rozdělovány podle konkrétního zaměření dívčí školy a je jim také na dívčích školách jednoznačně dáвана přednost před učebnicemi chlapeckými. Do kdy tento trend trval je jednou z možností dalšího bádání.

Ač se mi bohužel nepodařilo zjistit, jestli byly písecké učebnice ve své době vůbec používány také na některé jiné dívčí škole, je prameny doložena alespoň obliba i větší životnost „Zlaté knihy dívek českých“, která neměla plnit pouze roli zábavné četby, ale zprvu také jakési učebnice, která by zprostředkovávala vědomosti dívkám, jimž bylo studium na škole odepřeno. V těchto čítankách byla velká pozornost věnována také vštípení mravních hodnot a slušného chování.

Výsledky práce můžeme pokládat za základ a východisko pro další výzkum. Možnosti dalšího bádání představuje především dosud opomíjená Vyšší dívčí škola v Písku, jejíž archivní fond ve Státním okresním archivu v Písku se snad brzy dočká uspořádání. Jistotou jsou například dochované paměti Karla Ningra – jednoho z píseckých učitelů. Ostatně každý z píseckých vlastenců stojících u zrodu dívčí školy by stál za hlubší zájem.

Širokou škálu možností skýtá i Česká pokračovací škola spolku Ludmila v Českých Budějovicích, jejíž četné prameny jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích. Bylo by například možné podrobně zmapovat chod ústavu, provést hlubší analýzu studentek i pedagogického sboru, či se pokusit sledovat kariéru jejich absolventek. Velmi zajímavé by také bylo srovnání s podobným ústavem, například s Německou dívčí pokračovací školou v Českých Budějovicích.

Badatelské možnosti jsou o něco užší v případě Dívčího lycea spolku Ludmila v Českých Budějovicích, neboť již existuje velmi zdařilá

diplomová práce Miroslava Valenze, ale například porovnání s podobnými ústavy českými nebo německými na své zpracování stále čeká.

Asi nejširší paletu možností představuje téma učebnic – dívčích i chlapeckých – o jejichž podrobnější rozbor se zatím snad nikdo nepokusil. To by však kladlo velice náročné požadavky na badatele, na jeho vědomosti nejen z oblasti pedagogiky, ale i didaktiky. Dále by toto úsilí představovalo další usilovné hledání učebnic, určitě znovu v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze, ale i jinde.

# SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

## 1. Prameny

### I. Archivní prameny:

Archiv Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze, oddíl A – archiv písemností, sign. D 1007.

Archiv Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze, oddíl A – archiv písemností, inv. č. 767, sign. D 1007-6, Vzory vyšívání L. Kozlová.

Archiv Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze, oddíl A – archiv písemností, inv. č. 766, sign. D 1007-5, Vzory vypichování L. Kozlová.

Archiv Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, Novější dějiny, inv. č. K 2569/a, b.

SOkA České Budějovice, Inventář fondu Dívčího reálného gymnázia Jany Zátkové 1903-1950, Vývoj a dějiny průvodce fondu, České Budějovice 2004.

SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv. č. 2-47, sign. B 136, Výkazy docházky a prospěchu 1903-1950.

SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv. č. 48-70, sign. B 136, Protokoly o maturitní zkoušce 1905-1950.

SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv. č. 73, sign. B 136, kart. 1, Protokoly z řádných a mimořádných porad a konferencí učitelského sboru 1903-1927.

SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv. č. 1, sign. B 136, Kronika dívčího lycea dámského spolku „Ludmila“.

SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, knihovna C 3, Výroční zprávy Dívčího lycea spolku Ludmila 1903-1921.

SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv. č. 75-76, sign. B 136 II/3, Korespondence 1903-1910; 1911-1949.

SOkA České Budějovice, Inventář fondu Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, České Budějovice 1963.

SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, knihovna C 4, Výroční zprávy České dívčí pokračovací školy dámského spolku Ludmila 1892-1901.

SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, knihovna C 6, Výroční zprávy Ženské školy průmyslové spolku Ludmila 1908-1916.

SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, inv. č. 1., sign. B 152, Kronika Veřejné odborné školy pro ženská povolání 1887-1930.

SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, inv. č. 4., sign. B 152, Protokoly o poradách 1892 – 1909.

SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, inv. č. 5., sign. B 152, Protokoly o poradách 1893 – 1924.

SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, inv. č. 12-980, sign. B 152, Katalog.

SOkA Písek, Archiv města Písku, inv. č. 356, sign. A SS 93.

SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2271, kart. 58, Paměti profesora Karla Ningra.

SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, Dívčí školství.

## **II. Publikované prameny:**

### ***A. dokumenty:***

Čelakovský, J. (ed.), Zákony a nařízení ve věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v Království českém, Praha 1886.

Lipš, F.(ed.), Emilie Heyduková v dopisech svých přátel, Písek 1940.

### ***B. paměti:***

Heyduk, A., Vzpomínky literární, Praha 1911.

Malý, J., Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství, Písek 1935.

Masaryková, G., A., Dětství a mládí. Vzpomínky a myšlenky, Praha 1994.

Rada, F., Když se psalo c. k. Ze života Českých Budějovic na počátku století, České Budějovice 1966.

Rada, F., Když se psalo T.G.M. České Budějovice v prvním desetiletí republiky, České Budějovice 1992.

Sedlák, J., Z lavice za katedru. Z pamětí učitele, Praha 1960.

Skácelík, F., Krásná setkání, Praha 1970.

***C. dobový tisk:***

Budivoj, 1885-1899, 1902-1907.

Český učitel, 1897.

Česká žena, 1898.

Poutník od Otavy, 1858-1861.

Otavan, 1863, 1884, 1906, 1934.

Národní listy, 1861-1867, 1909-1910.

Písecký obzor, 1931.

Škola, 1852-1853.

Škola a život, 1855-1859.

Ženský svět, 1897.

**III. Učebnice:**

Ardelt, B., Dívčí škola. Tělocvik pro dívky, Praha 1862.

Ctibor, J., Dívčí škola. Liturgika, čili obřady církevní, Praha 1863.

Gebauer, J., Krátká mluvnice česká, Praha 1894.

Grim, J. – Pelikán, J., Výbor z literatury české. Doba stará, Praha 1886.

Heyduk, A., Dívčí škola. Nástin bájesloví slovanského a germánského, Praha 1863.

Kalina, F. B., Obrazy z dějin vychovatelství. Ku potřebě kandidátů a kandidátek na c. k. českoslovanských ústavech ku vzdělání učitelův a učitelek, Praha 1886.

Kozenn, B. – Jireček, J. – Metelka, J., Zeměpisný atlas pro školy střední, Olomouc 1893.

Lešetický, V., Dívčí škola. Nauka o slohu, Praha 1863.

Ninger, K., Dívčí škola. Historie literatury české, Praha 1862.

Pažout, J., Dívčí škola. Nauka o člověku, Praha 1862.

Pažout, J., Dívčí škola. Fyzika, Praha 1864.

Pažout, J., Dívčí škola. Povaha živočichův, Praha 1864.

Petrů V. – Drbohlav, J., Čítanka pro školy měšťanské, díl I., Praha 1909.

Pokorný, A. – Rosický, J., Přírodopis pro školy měšťanské. První stupeň. Popsání důležitých přírodnin všech tří říší se 160 vyobrazeními, Praha 1891.

Polívka, F., Rostlinopis pro nižší třídy škol středních, Olomouc 1921.

Procházka, P., Nauka o domácím hospodářství, Praha 1875.

Sobek, F., Děje mocnářství rakousko-uherského. Pro střední školy, Praha 1897.

Soukup, J., Dívčí škola. Počty v příkladech a několik obrázků měřických, Praha 1864.

Šembera, F., Učebná kniha dějepisu všeobecného. Pro nižší třídy škol středních III. Věk nový, Praha 1901.

Šubrt, F., Učebnice a čítanka francouzská. Pro třetí třídu českých škol středních, Praha 1895.

Tonner, F., Dívčí škola. Chemie a technologie, Praha 1863.

Truhlář, A., Výbor z literatury české. Doba nová, Praha 1902.

#### **IV. Beletrie:**

Krásnohorská, E., Svěhlavička, České Budějovice 1968.

Světlá, K., Povídky z minulé Prahy, Praha 1975.

Světlá, K., První Češka, Praha 1975.

Šrámek, F., Srdce a flétna, Praha 1974.

Votava, K., Písecká čítanka, Písek 1981.

Zapová Honorata z Wisniowských, Nezabudky, dar našim pannám, Praha 1859.

## **2. Literatura:**

### ***A. Encyklopedie a slovníky:***

Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998.

Ottův slovník naučný VII, Praha 1893.

Ottův slovník naučný XXIV, Praha 1906.

### ***B. Literatura:***

Adámek, J. – Fröhlich, J., Písek - historický průvodce. Stručné dějiny města, Písek 1995.

Arnoštová, H., Vliv českých spolků na společenský život budějovických Čechů na přelomu 19. a 20. století, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2000.

Bláhová, K., Vzdělání a osvěta v českém 19. století, in: K. Bláhová – V. Petrbock (edd.), Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 2004, s. 7-12.

Blatný, L., Dějiny pedagogiky, Praha 1979.

Blatný, L., Přehled dějin pedagogiky, Brno 1987.

Bližňáková, M., Filosofické lyceum v Českých Budějovicích 1803-1848, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.

Blümllová, D., Sto tváří z jihočeské kulturní historie, Pelhřimov 2000.

Böhm, F., České Budějovice. Obraz sociálního, kulturního a národohospodářského života města, České Budějovice 1928.

Brabencová, J., Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století, Documenta Pragensia 13, Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 203-211.

Brčáková, J., Český učitelský ústav v Českých Budějovicích v letech 1905-1920, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2005.

Cach, J., Výchova a vzdělání v českých dějinách III., 1. svazek, Praha 1988.

Cach, J., Vznik a vývoj středního školství v českých zemích, Praha 1983.

Cohen, G. B., Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848-1918, West Lafayette 1996.

Dršina, F., Ideály výchovy. Volné kapitoly, Praha 1900.

Dršina, F., Reforma školství. Soubor statí, Praha 1931.

Fialová, L., Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města Pražského v 19. století, Documenta Pragensia 13, Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 175-183.

Gabriel, V., Obrázky ze školství českého a rakouského z uplynulých století, Praha 1891.

Godina, G. I., The significance of Language and Education in Forminf National Consciousness of Small Nation, in: H. Binder – B. Křivohlavá – L. Velek (edd.), Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918. Sborník z konference, Praha 2003, s. 67-78.

Grünová, M., První světová válka ve světle kroniky Učitelského ústavu v Českých Budějovicích, in: Obraz první světové války v umění a vědě. Sborník z konference Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, České Budějovice 2005, s. 126-129.

Grünová, M., Příspěvek k dějinám hudební školy v Českých Budějovicích, Výběr 40, 2003, s. 135-157.

Havránek, J., Národní jazyky ve školství a jejich význam pro dosažení plné vzdělanosti všech středoevropských etnik, in: H. Binder – B. Křivohlavá – L. Velek (edd.), Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918. Sborník z konference, Praha 2003, s. 23-32.

Hlavačka, M., Školství pod egidou samosprávy, in: K. Bláhová – V. Petrbock (edd.), Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník

příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 2004, s. 85-91.

Horská, P., K ekonomické aktivitě žen na přelomu 19. a 20. století, ČSČH 31, 1983, s. 712-713.

Horská, P., Žena v Praze na přelomu 19. a 20. století, Documenta Pragensia 13, Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 195-201.

Horský, J., Tématika ženy v německé historicko-antropologické literatuře, Documenta Pragensia 13, Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 31-40.

Chvojka, J., Město pod Černou věží, České Budějovice 1992.

Jakšičová, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ Učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871-1950, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2003.

Jandová, L., Působení řádu piaristů v Českých Budějovicích ve 2. polovině 18. století, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 1998.

Kádner, O., Vývoj a dnešní soustava školství I - IV, Praha 1929-1938.

Kárník, Z. (ed.), K novověkým sociálním dějinám českých zemí II. Z dob rakouských a předlitavských (1848-1918), Praha 1998.

Klímová, J., Školní pomůcka 19. století, K. Bláhová – V. Petrboř (edd.), Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 2004, s. 225-232.

Kopečná, M., Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800-1848, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003.

Kovář, D. – Koblasa, P., Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes, Rudolfov 1998.

Kovář, D., Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli, České Budějovice 2000.

Krásnohorská, E., Výbor z díla II., Praha 1956.

Lehár, J. a kol., Česká literatura od počátků k dnešku, Praha 2004.

Lenderová, M.(ed.), Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002.

Lenderová, M., Čeština jako ženská ctnost. Čeština v dívčí a ženské preskriptivní literatuře, in: H. Binder – B. Křivohlavá – L. Velek (edd.), Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918. Sborník z konference, Praha 2003, s. 543-556.

Lenderová, M., Chytila patrola aneb prostituce za Rakouska i republiky, Praha 2002.

Lenderová, M., K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století, Praha 1999.

Lenderová, M., Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách 19. století, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 5. Supplementum. Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání, Semily 2000, s. 49-60.

Lukášová, M., Vstup žen na trh práce (2. polovina 19. – počátek 20. století), Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2004.

Mácha, J., K výročí první české vyšší dívčí školy v Písku, Výběr 16, 1979, s. 225-226, 258.

Maršáková, M., Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2002.

Maříková, K., Jubilující české dívčí školství v Českých Budějovicích, Výběr 10, 1973, s. 114-115.

Matice školská, její vzor a pokračovatelé, České Budějovice 1925.

Morkes, F., Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí, Praha 2003.

Morkes, F., Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Období let 1848 – 2001, Praha 2002.

Morkes, F., Nezapomenutelná vyšší dívčí škola. Ke 140. výročí 1863-2003, Praha 2003.

Morkes, F., Tradice učitelů jako nositelů kultury, in: K. Bláhová – V. Petrboš (edd.), Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 2004, s. 169-180.

Neudorfllová-Lachmanová, M., České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy a zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999.

Neuhöfer, R., Střední školství v prvních deseti letech československé republiky po stránce organizační, Praha 1928.

Nikrmajer, L., August Zátka. Příspěvek k politickému životu Českých Budějovic na přelomu 19. a 20. století, Diplomová práce, Jihočeská universita, České Budějovice 1992.

Novák, A. – Novák, J.V., Přehledné dějiny literatury české, Brno 1995.

Nováková, H., Hospodyně, manželka, matka a vlastenka. Veřejná a soukromá sféra v měšťanské rodině čtyřicátých až šedesátých let 19. století, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 1999.

Novotný, M., Mariánská družina učitelek a kandidátek při kostele Božského srdce Páně v Českých Budějovicích (Mariánské družiny v Českých Budějovicích v první polovině 20. století), Documenta Pragensia 18. Od středověkých bratrstev k moderním spolkům, Praha 2000, s. 281-294.

Pletzer, K., České Budějovice. Královské město na jihu Čech, České Budějovice 1991.

Pletzer, K., České Budějovice. Minulost a současnost 1265-1965, České Budějovice 1965.

Prášek, J., Písecké 2. tisíciletí, Písek 2000.

Prášek, J., Písecké XX. století, Písek 1999.

Prášek, J., Písek před 100 lety aneb Kronika roku 1896, Písek 1995.

Riedl, M., Dějiny pedagogiky, Brno 1984.

Sak, R., Sto let budovy základní školy v ulici Matice školské v Českých Budějovicích 1901-2001, České Budějovice 2001.

Sedláček, A., Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou II.. Od zřízení královského úřadu až do dnešní doby, Písek 1912.

Sedláček, A., Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou III. Dějiny zvláštních částí, Písek 1913.

Sušová, V., Školství jako nástroj státní propagandy, in: K. Bláhová – V. Petrbock (edd.), Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 2004, s. 100-110.

Šafránek, J., Za českou osvětou. Obrázky z dějin českého školství středního v zemích koruny svatováclavské, Praha 1898.

Šafránek, J., Školy české I-II. Obraz jejich vývoje a osudů, Praha 1913-1918.

Štemberková, M., Doktorky filosofie a medicíny na pražské universitě od r. 1901 do konce 1. světové války, Documenta Pragensia 13, Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 213-234.

Štěpánová, I. – Sochorová, L. – Secká, M., Ženy rodiny Náprstkovy, Praha 2001.

Štverák, V., Dějiny pedagogiky I-II, Praha 1981-1982.

Toshiaki, K., Národní agitace a obecní školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Boj o české dítě, in: H. Binder – B. Krivohlavá – L. Velek (edd.), Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867-1918. Sborník z konference, Praha 2003, s. 563-579.

Urban, O., Česká společnost 1848-1918, Praha 1982.

Valenz, M., Spolkové dívčí reálné gymnázium Jany Zátkové v Českých Budějovicích 1903–1950, Diplomová práce, Historický ústav Jihočeské university, České Budějovice 2005.

Váňová, R. – Rýdl, K. – Valenta, J., Výchova a vzdělání v českých dějinách IV. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem, Praha 1992.

Veselá, Z., Vývoj české školy a učitelského vzdělání, Brno 1992.

Veselá, Z., Vývoj českého školství, Praha 1988.

Vorlíček, Ch., Úvod do pedagogiky, Praha 1994.

Vošahlíková, P., Formování české občanské společnosti ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století, Praha 1993.

Vošahlíková, P., Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.

Wagner, O., K reformě dívčího vzdělání, Praha 1908.

## Seznam příloh

**Příloha č. 1: Josef Věnceslav Soukup, jeden ze zakladatelů Vyšší dívčí školy v Písku**

Použitá literatura: J. MALÝ, *Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství*, Písek 1935.

**Příloha č. 2: Josef Pažout, jeden ze zakladatelů Vyšší dívčí školy v Písku**

Použitá literatura: J. MALÝ, *Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství*, Písek 1935.

**Příloha č. 3: Vojtěch Vlastimil Janota, jeden ze zakladatelů Vyšší dívčí školy v Písku**

Použitá literatura: J. MALÝ, *Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství*, Písek 1935.

**Příloha č. 4: Studentky písecké vyšší dívčí školy**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 5: Studentky písecké vyšší dívčí školy**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 6: Adolf Heyduk, básník a učitel písecké vyšší dívčí školy**

Použitá literatura: J. MALÝ, *Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství*, Písek 1935.

**Příloha č. 7: Emilie Reinerová, studentka písecké vyšší dívčí školy**

Použitá literatura: J. MALÝ, *Písek kolébkou českého vyššího dívčího školství*, Písek 1935.

**Příloha č. 8: Účet za zhotovení pečeti pro píseckou vyšší dívčí školu**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 9: Pečeť Vyšší dívčí školy v Písku**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 10: Účet za šicí stroj**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 11: Ukázka z výstavy pořádané Ženskou školou průmyslovou spolku Ludmila**

Prameny: SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, knihovna C 6, *Výroční zprávy Ženské školy průmyslové spolku Ludmila 1912-1913*.

**Příloha č. 12: Ukázka z výstavy pořádané Ženskou školou průmyslovou spolku Ludmila**

Prameny: SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, knihovna C 6, *Výroční zprávy Ženské školy průmyslové spolku Ludmila 1912-1913*.

**Příloha č. 13: Návrh budov pro ústavy dámského spolku Ludmila**

Prameny: SOkA České Budějovice, Veřejná odborná škola pro ženská povolání v Českých Budějovicích 1887-1950, knihovna C 6, *Výroční zprávy Ženské školy průmyslové spolku Ludmila 1908-1909*.

**Příloha č. 14: Studentky Hospodyňské školy v Českých Budějovicích**

Prameny: Archiv Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, Novější dějiny, inv. č. K 2569/a, b.

**Příloha č. 15: Dopis Milady Kmochové**

Prameny: SOkA České Budějovice, Dívčí reálné gymnázium České Budějovice 1903-1950, inv.č. 75-76, sign. B 136 II/3, *Korespondence 1903-1910*.

**Příloha č. 16: Cvičební úbor doporučený píseckou učebnicí tělocviku**

Použitá literatura: B. ARDELT, *Dívčí škola. Tělocvik pro dívky*, Praha 1862.

**Příloha č. 17: Sklářská pec z učebnice chemie a technologie**

Použitá literatura: F. TONNER, *Dívčí škola. Chemie a technologie*, Praha 1863.

**Příloha č. 18: Vysoká pec z učebnice chemie a technologie**

Použitá literatura: F. TONNER, *Dívčí škola. Chemie a technologie*, Praha 1863

**Příloha č. 19: Parní stroje z učebnice fyziky**

Použitá literatura: J. PAŽOUT, *Dívčí škola. Fyzika*, Praha 1864.

**Příloha č. 20: Mapa Království českého**

Použitá literatura: B. KOZENN – J. JIREČEK – J. METELKA, *Zeměpisný atlas pro školy střední*, Olomouc 1893.

**Příloha č. 21: Železniční mapa Rakousko-Uherska**

Použitá literatura: B. KOZENN – J. JIREČEK – J. METELKA, *Zeměpisný atlas pro školy střední*, Olomouc 1893.

**Příloha č. 22: Ukázka z učebnice rostlinopisu**

Použitá literatura: F. POLÍVKA, *Rostlinopis pro nižší třídy škol středních*, Olomouc 1921.

**Příloha č. 23: Notový zápis císařské hymny**

Použitá literatura: V. PETRŮ – J. DRBOHLAV, *Čítanka pro školy měšťanské, díl I.*, Praha 1909.

**Příloha č. 24: Ukázka ze Zlatých lístků**

Použitá literatura: Zlaté lístky. Dárek útlověkým dítkám, Písek 1872.

**Příloha č. 25: Ukázka ze Zlatých klasů**

Použitá literatura: Zlaté klasy. Dárek dospělejším dívkám, Písek 1863.

**Příloha č. 26: Diplom „Zlaté knihy dívek českých“**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 27: Dopis Salomona z Friedbergu „Zlaté knize dívek českých“ (1. strana)**

Prameny: SOkA Písek, Malý Jaromír, PhDr., sign. 2273, kart. 58, *Dívčí školství*.

**Příloha č. 27: Dopis Salomona z Friedbergu „Zlaté knize dívek českých“ (2. strana)**